

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН МУХАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

Р. Исматов, Д.Боймирзаев

ҚУРИЛИШДА МЕНЕЖМЕНТ

ФАНИДАН МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

НАМАНГАН – 2006

Маърузалар матнида қурилишда менежментнинг асосий масалалари - -капитал қурилишнинг миллий иқтисодиёт ва жамият ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришдаги ўрнини, капитал қурилишнинг бошқаришни замонавий тизимини ва инвестицион қурилиш жараёни иштирокчиларининг ўзаро муносабатлари, қурилишда омбор ва транспорт хўжаликларини ташкил этиш ва бошқариш, қурилишда лойихалаш тизими ва самарали лойиха ечимларини аниқлаш, капитал қурилишни турли ташкилий бошқарув тизимларида режалаштириш асослари кўриб чиқилган.

Маъруза матнлари “Менежмент» (тармоқлар бўйича) таълим йўналиши бўйича тахсил олаётган талабалар учун мўлжалланган. Шунингдек, ушбу маъруза матнлари тармоқлар иқтисодиёти ва инвестиция сиёсати муаммоларига қизиқувчилар учун ҳам фойдали бўлади.

Тузувчилар:

доц. Р.Исматов
асс. Д.Боймирзаев
маг. А.Хожиев

Тақризчилар:

доц. Р. Ботирова
доц.А.Юлдашев

Маърузалар матни "Менежмент" кафедрасининг 2006 йил _____даги йигилишида муҳокама қилинган ва тасдиқланган. ____ - сонли баённома.

Маърузалар матни НамМПИнинг Илмий-услубий кенгашида кўриб чиқилган ва маъқулланган. “ ____ ” _____ 2006 йил.
____ - сонли баённома

Кириш

Моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги юз бераётган ўзгаришларнинг бугунги босқичида таълим соҳасида сезиларли силжишлар кузатишмоқда. Бу тизим, бутун иқтисодиёт тизими каби янги жиҳатлар, янги йўналишлар, янги ёндашув ва мазмун касб этмоқда. Бозор иқтисодиёти бугунги кунда фаннинг турли соҳаларида чуқур билимга эга бўлган, мустақил ҳисоб-китоблар юрита оладиган, тўғри хулосалар чиқара оладиган ва истиқболни белгилай оладиган малакали мутахассисларга кучли эҳтиёж сезмоқда.

Давлат ва хўжалик субъектлари миқёсида амалга оширилаётган инвестиция сиёсатини, унинг устивор йўналишларини яхши тушуниш, капитални янги қурилишга сарфлаш вариантларини, амалдаги ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш ва реконструкция қилишни, фан-техника тараққиётининг энг янги ютуқлари асосида техника ва технологияларининг янги турларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилишни, ресурслардан фойдаланиш, бошқарув, тадбиркорлик ва бизнесни билиш бугунги кундаги мутахассислар учун жуда муҳимдир. Шунингдек, улар учун иқтисодиёт бошқарувидаги турли миқёсларда ишлаб чиқиляётган турли инвестицион ечимлар ва лойиҳаларни танлаб олиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш усуллари билиш ҳам жуда муҳимдир.

Ушбу курсни ўрганиш **объекти** - миллий иқтисодиётнинг алоҳида тармоғи ҳисобланган қурилиш ва унинг ишлаб чиқариш бўғинлари - қурилиш бошқармалари, трестлар, қурилиш индустриясидаги саноат корхоналари, лойиҳалаш муассасалари ва бошқа уларга тенглаштирилган хўжалик субъектларидир.

Курснинг ўрганиш предмети эса қурилиш ишлаб чиқаришининг ривожланиш қонуниятлари ва тенденциялари, шунингдек, бевосита қурилиш корхоналарида қурилиш монтаж ишларини олиб боришга доир масалалар, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва қурилишда бозор муносабатларини шакллантириш вазифаларидир.

Курснинг асосий мақсади - талабаларга қурилишни бошқариш соҳасидаги билимларни бериш, қурилишнинг такрор ишлаб чиқариш жараёнидаги алоҳида ўрни, қурилиш ишлаб чиқаришини режалаштириш ва бошқариш, шунингдек, олинган билимлардан хўжалик амалиётида маҳорат билан фойдаланиш, уларни иқтисодиётнинг бошқа соҳа ва тармоқларига ҳам амалда татбиқ эта олишни ўргатишдир.

Курснинг асосий вазифалари талабаларга қуйидаги билимларни беришдан иборат:

-капитал қурилишнинг миллий иқтисодиёт ва жамият ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришдаги ўрнини ёритиш;

-капитал қурилишнинг бошқаришни замонавий тизимини ва инвестицион қурилиш жараёни иштирокчиларининг ўзаро муносабатларини ўрганиш;

-қурилишда омбор ва транспорт хўжаликларини ташкил этиш ва бошқаришни ўрганишдан иборат.

- қурилишда лойиҳалаш тизими ва самарали лойиҳа ечимларини аниклаш;

-капитал қурилишни турли ташкилий бошқарув тизимларида режалаштириш асосларини ўзлаштириш;

1-мавзу. Кириш. Қурилишни бошқаришни замонавий тизими

Ўқув модули бирликлари:

1. Бозор иқтисодиёти шароитида қурилишни бошқаришни моҳияти ва аҳамияти
2. Қурилишда бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва хусусиятлари
3. Қурилишни бошқаришнинг замонавий тизими ва органлари
4. Қурилишни бошқаришдаги асосий бўғинлар

Аниқлаштирилган ўқув мақсади бирликлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- бозор иқтисодиёти шароитида қурилишни бошқаришни моҳияти ва аҳамиятини билади;
- капитал қурилишни бошқариш тизимини изоҳлайди;
- бош пудратчи, субпудратчи ва буюртмачи ташкилотларнинг функциялари ва ўзаро аълоқаларини очиб беради;
- қурилиш корхоналари ва пудратчи ташкилотлар фаолиятини самарадорлигини ошириш йўналишларини назорат қилади.

1. Бозор иқтисодиёти шароитида қурилишни бошқаришнинг моҳияти ва аҳамияти

Жамият пайдо бўлгандан буён ва цивилизацияланган даражага ўтгандан бери иқтисодий ва ижтимоий тараққиёт тизимига, шу жумладан материалларни, бошқа буюмларни ишлаб чиқариш ҳамда қайта ишлашга таянган ҳолда ривожланган. Одамлар жамоасидан фарқли ўлароқ табиат ҳам, техника ҳам, онгли жараённи бошқариш бўйича ҳеч қандай иш олиб бормайди.

Демак бошқарув – бу чуқур таҳлилни, ишланмаларни, маълум мақсадларни тўғри қўйишга қаратилган, макон ва замонда тўхтовсиз амалга оширилаётган мақсадга йўналтирилган жараёндир. Лекин бошқарув бирор нарса ёки биров томонидан бошқарилсагина вужудга келади. Бу аснода бошқариш ҳақидаги фан, бошқарув субъекти ва объекти тушунчасини киритади.

Бошқарув субъекти - бу жисмоний ёки юридик шахс бўлиб, ҳукумат органлари томонидан ва амалдаги қонунчилик асосида берилган ваколатлар бўйича таъсир ўтказиш имкониятига эга бўлади.

Бошқарув объекти – бу бошқарув субъектининг таъсир ўтказиш (бошқарув таъсири) объекти бўлиб, ҳукукий ва жисмоний шахслар, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар, ишлаб чиқариш ҳамда хўжалик тизимлари бошқарув объекти бўла олади.

Қўриб турганингиздек, иккала ҳолатда ҳам бошқарув ҳақида, бир гуруҳ инсонларни бошқарув ваколатларига эга бўлган бошқа бир гуруҳ инсонлар томонидан бошқариш тўғрисида, гап борапти. Айнан инсонлар, уларнинг ишлаб чиқариш, хўжалик ва бошқа жараёнлар билан боғлиқ бўлган ҳаракатлари бошқарувнинг предмети ҳисобланади, яъни замонавий менежментнинг асосидир. Менежмент, бошқарув субъекти ва объектисиз, ҳам фан сифатида, ҳам хўжалик амалиётида ўзининг мазмун моҳиятини йўқотади.

Етарлича катта «армия» одамлар ишлайдиган қурилиш соҳаси ҳам, албатта, бу фикр мулоҳазалардан мустасно эмас. Айниқса қурилишда бошқа соҳаларга нисбатан бошқарув субъекти ва объекти яққолроқ гавдаланади: мастерлар(усталар) ёки бригадирлар ишчиларни бошқаради, прораб(иш юритувчилар) ёки катта прораб(иш юритувчи)лар бригадирларни бошқаради, участка(бўлинма) бошлиқлари прорабларни бошқаради ва ҳ.к. Яъни қурилиш бошқаруви ҳам бутун ижтимоий ишлаб чиқаришда амал қиладиган барча қонун ва қоидаларга бўйсунди. Шунинг учун қурилиш бошқаруви ижтимоий ишлаб чиқариш бошқарувининг таркибий ва ажралмас қисми ҳисобланади.

Бошқариш жараёни, қайси даражада бўлмасин даврий ва бир вақтнинг ўзида узлуксиз ҳисобланади. Узлуксизлик бир вақтнинг ўзида ва кетма-кет амалга ошириладиган қўлаб цикллари бажаришда вужудга келади. Бошқариш цикли мақсадларни ишлаб чиқишдан бошланади ва уларга эришиш билан якунланади. Бундай циклнинг асосий босқичлари қуйидагилар ҳисобланади:

- мақсадларни режалаштириш;
- қабул қилинган қарорларни ёки мақсадли функцияларни тартибга солиш;
- эришилган натижаларни таҳлил қилиш ва баҳолаш;
- янги бошқарув қарорларини танлаб олиш ва белгилаб олиш.

Бу ҳамма цикллари учун асосий бўлиб бошқариш таъсири ҳисобланади. Айнан таъсир қилиш - бошқарувнинг асосидир. Таъсир қилиш, яъни бошқарув таъсирини ўтказиш самарали бўлиши учун қуйидаги асосий шартларга риоя қилиш лозим:

1. Бошқарувчи ёки бошқариловчи тизимлар сингари бошқарув объекти ва субъекти ўзаро бир-бирига сабаб-оқибат муносабатлари орқали боғлиқ бўлиши керак.

2. Бошқараётган тизимда бошқариш мақсади аниқ бўлиши керак. Бошқараётган тизим бошқариш объектининг ҳолати ҳақидаги ахборотларни - фаолият натижалари, муҳитнинг ўзгариши кабиларни ўзлаштириш имкониятига эга бўлиши керак.

3. Бошқариш объекти бошқариш таъсирларини қабул қила олиш, ўзлаштириш ва қўйилган вазифани мазмунига мос равишда бажара олиш қобилиятига эга бўлиш керак.

Бу шартларга риоя қилиш имкониятларини кўпроқ бошқарувчанлик таъминлайди, яъни бошқариш тизимининг ишончлилиги. Бошқариш объекти қанча мураккаб бўлса, бошқариш органининг қобилияти шунча юқори бўлиши керак. Агар боғлиқлик бузилса бошқарувчанлик ҳам пасаяди, ишлаб чиқариш тизими бошқарилмайдиган ёки заиф бошқариш бўлиб қолади, натижада ишлаб чиқаришнинг фойдаси ҳам камаяди.

Бошқарувчанликни нормалаш мумкин. Бошқариш нормасида, одатда, бошқариш самарадорлигини таъминлаш шарт билан битта раҳбар ёки бошқарув органига бўйсунадиган ишловчилар ёки бўлинмалар сони белгиланади.

Бу қонуниятлардан бир қатор оқибатлар келиб чиқади.

1. Оддий бошқарув органлари ёрдамида мураккаб объектларни бошқариш мумкин эмас.

2. Бошқарув самарадорлиги бошқариш аппарати ходимлари миқдорига боғлиқ бўлар экан, бошқарув хизматининг оптимал миқдорига эришиш лозим.

3. Ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ташкилий тузилмасида бошқарув даражаларининг рационал табақалашувига эришиш керак.

Қурилиш бошқа моддий ишлаб чиқариш соҳалар каби динамик (ўзгарувчан) ва очиқ тизим бўлиб, ташқи муҳит билан, яъни ҳар хил соҳадаги корхоналар ва ташкилотлар билан якуний қурилиш маҳсулоти яратилишида тўғридан-тўғри ёки билвосита алоқага киришувчи тизимдир. Ўзгарувчанлик қурилишда бир пайтнинг ўзида функционал ва ривожланиш жараёнларининг боришида намоён бўлади. Бу эса ўз навбатида бир қатор қонуниятларга риоя этишни талаб қилади. Булар қаторига қуйидагиларни киритса бўлади:

а) бошқарувнинг объективлиги яъни бошқарув таъсири инсонларнинг иродаси ва тафаккурдан қатъий назар намоён бўлади.

б) бошқарувнинг зарурийлиги – сабаб-оқибат муносабатларининг вужудга келиши. Бунда бир ходисанинг ўзгариши бошқа бир ходисанинг ўзгаришини келтириб чиқариши мумкин ёки келтириб чиқаради.

в) Бошқариш жараёнида бошқариш таъсирининг вазифаси.

г) Бошқариш қонуни, табиат, жамият ва онг ривожланиш қонуни билан мослиги.

Бошқаришнинг объектив зарурлиги мавқе назарияси каби ҳўжалик амалиётида ҳам албатта белгиланган қонуниятларни, шартларни, субъект билан объект бошқарувининг ўзаро нисбатларини рамакалар билан чегаралаб қўйиш мумкин эмас.

Бошқариш фан каби кўп аспектларни ўз ичига олади:

- Ташкилот бошқармаси ва иш бошқармаси.
- Технология бошқармаси яъни информацион(ахборотлар билан) таъминлаш бошқармаси ва қарорларни қабул қилиниши.
- Кадрлар бошқармаси методлари ва бошқариш усули.
- Ишлаб чиқарилаётган товар сифатининг бошқармаси.
- Лойиҳа тизим бошқармаси ва ҳ.к.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, бу жиҳатлар ҳар бир соҳа бўйича ўзгаришга учраши ёки ечим усулларига эга бўлиши мумкин. Бу бир томондан қурилишни бошқариш ундаги бошқаришнинг мақсади ва функциялари умумжамиyat ишлаб чиқаришини бошқаришдагилар билан бир хил бўлсада, бошқа соҳалардан ўзининг ихтисослашиши ва биринчи навбатда ишлаб чиқаришни ташкиллаштириш ва ишлаб чиқариладиган маҳсулот хусусиятларидан келиб чиқиб сезиларли даражада фарқ қилади.

2. Қурилишда бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва хусусиятлари

Юқорида айтиб ўтилганидек, қурилиш – бу динамик тизимдир. Бу тизимнинг фаолият кўрсатиши ва ривожланиши ҳам ички имкониятлар ва ресурсларга, ҳам ташқи муҳитга боғлиқ. Амалиётда ташқи муҳит авваламбор қурилиш таъшиқчиларининг буюртмачилар маблагларига боғлиқлиги тизим сифатида бошқариш самардорлигига таъсир қилади. Бу эса ўз навбатида, қурилишдаги бошқаришнинг мақсади ва функцияларига жиддий таъсир кўрсатади, кўп ҳолларда бошқаришнинг олдиндан берилган параметрларига маълум ўзгаришлар киритишни талаб қилади. Лекин бу билан қурилишни бошқаришнинг мақсади ва функциялари ўзгармайди. Табиийки, мақсад ва вазифаларсиз бошқариш бўлмайди. Бошқариш доим фан хусусиятларига эга бўлади.

Бундан келиб чиқиб, бошқариш мақсади деганда, нафақат қурилиш балки, бугун жамият амалиётида, эришилиши зарур бўлган қандайдир идеал, олдиндан берилган натижани тушуниш керак. Қурилишда – бу объектни эксплуатацияга бериш, уни буюртмачи (инвестор)га топшириш ва кўзланган фойдани олиш. Бу мақсад эса биз хоҳлаганимиздек осон, тез ва муаммоларсиз ҳал бўлмайди.

Ҳап шундаки, бу мақсаддан ташқари ишчиларга иш ҳақи, қурилиш материаллари ва қурилмалар харажатларини, солиқларни тўлаш, қурилишнинг юқори сифатини таъминлаш ва бошқа шу каби масалалар ҳам ҳал қилинади. Шунинг учун қурилишда бошқариш кўп мақсадли хусусиятга эга бўлади.

Ҳар бир мақсадга маълум талаблар қўйилади, уларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Мақсаднинг илмий ва амалий асосланганлиги;
- Мақсаднинг аниқланганлиги, ифодаланганлиги ва йўналтирилганлиги;
- Амалга ошириш имкониятлари ва шароитларини ҳисобга олиниши, яъни қўйилган мақсадни амалга оширилганлик даражаси.

Амалиётда қўйилган мақсад уни бажариш усуллари сифатида намоён бўладиган масалалар билан аниқлаштирилади. Шунинг учун бошқарув ечимларини аниқлашда мақсад ва масалалар ёнма-ён келади, бир бирини тўлдирди. Ўз моҳиятига кўра эса масала (масалалар) – бу ечилиши керак бўлган, шунингдек бу ечим учун зарур бўлган шароитлар тўпламидир.

Қурилишда бошқаришнинг асосий масалалари қуйидагилардан иборат:

- Илмий-техника тараққиётини тезлаштириш ва ишлаб чиқаришга маҳаллий ва хорижий қурилиш амалиётининг замонавий ютуқларини тадбиқ қилиш;
- Машина техникаси ва замонавий технологияларни кенг қўллаш ва шу асосда қурилишда қўл меҳнати ҳиссасини қисқартириш;
- қуриладиган биноларнинг индустриал даражасини, сифатини ошириш ва қурилиш муддатларини қисқартириш;
- ресурслар тежамкорлигини таъминлаш ва ҳар қандай йўқотиш ҳамда ноишлаб чиқариш харажатларини камайтириш;
- капитал қурилишнинг техник-иқтисодий кўрсаткичларини яхшилаш.

Бошқаришнинг мақсад ва масалаларидан унинг вазифаларини фарқлаш керак. Бошқариш вазифалари - бошқариш механизмнинг тақсимланиши жараёнидаги фаолияти турларидан иборатдир. Бошқача қилиб айтганда, бошқариш, тизим сифатида, фақат бошқариш вазифалари бажарилган ҳолдагина муваффақиятли амал қилади.

Илмий таснифлашга мувофиқ қурилишдаги бошқариш вазифаларига қуйидагилар кирди:

1. Режалаштириш қурилиш ишлаб чиқаришини ривожлантиришнинг мақсади ва масалалари тизимини аниқлаб олиш;
2. Прогнозлаштириш - қурилишнинг амал фаолияти ва ривожланишининг эҳтимолий мақсадларини аниқлаш;
3. Тартиблаш - қурилиш саноати корхоналари ва ташкилотлари фаолиятидаги четланишларни йўқотиш жараёни;
4. Ташкиллаштириш – бошқарувчи ва бошқарилувчи тизим элементларини асослаш ва танлаб олиш, шунингдек улар орасида мутаносибликни ўрнатиш;
5. Назорат – фаолиятнинг жорий кўрсаткичлари ва ўрганилган масала ва дастурларнинг мос келиш даражасини аниқлаш;
6. Ҳисоб ва таҳлил – маълумотларни йиғиш, сақлаш ва қайта ишлаш, шунингдек, ҳулосалар чиқариш ҳамда ишлаб чиқариш тизими фаолиятини баҳолаш.
7. Ижобий ютуқларни қўллаб-қувватлаш.

Юқоридаги умумий вазифалардан ташқари қурилишда ишлаб чиқариш цикллари, қурилиш жараёнлари, йўналганлиги - фаолият кўрсатиш ва перспектив ривожланишга қаратилган алоқалар - ички ва ташқи ва бошқа қурилишнинг бошқаришнинг махсус функциялари умумийларини тўлдирди ва ривожлантиради.

3. Қурилишнинг бошқаришнинг замонавий тизими ва органлари

Тизим бу бир бутунлиқни ташкил қиладиган ўзаро боғлиқ бўлган элементларнинг тартибланган комплекси. Бунда тизим унинг элементларида бўлмаган хусусиятларга эга бўлади. Маълумки, қурилиш бу таркибда доимий ўзгаришлар ва бир иш жойидан бошқасига ўтишлар бўлиб турадиган динамик ишлаб чиқариш тизимидир. Қурилишнинг дастурий масалаларини ечиш билан боғлиқликда борувчи бу ўзгаришларни ҳисобга олиш ва уларга тўғри муносабат билдириш бошқариш жараёнининг ташкилий мазмунини ифода қилади.

Бошқа тармоқларда бўлганидек қурилишда ҳам бошқариш тизими ишлаб чиқаришнинг нормал бориши ва ривожланиши учун зарур бўлган барча вазифаларни тўлиғича амалга оширган ҳолдагина тизим бўла олади. Бунинг учун у ёки бу вазифаларни бажариш юклатилган бўлимлар ва маъсул шахсларга маълум ваколат ҳамда маъсулятлар берилиши керак. Баъзи бир вазифаларни унитиш ёки тўлиқ амалга оширмаслик, айниқса, маъсулиятсизлик бошқаришнинг тизим сифатида самардорлигининг тушишига олиб келади. Тизим бошқариш объектига самарали таъсир кўрсата олиши учун етарли бошқариш имкониятларига эга бўлиши керак. Шу билан бирга содир бўладиган ўзгаришларга ўз вақтида муносабат кўрсатишни таъминловчи бошқарув тизими мослашувчанлигини таъминлаш зарур.

Бошқариш тизими вазифаларни муваффақиятли бажариши учун қуйидаги талабларга жавоб бериши керак.

1. Барча вазифаларни тўлиқ камраб олиш ва уларнинг босқичлар, бўлимлар ва вазифалар бўйича оптимал тақсимланиши.
2. Бошқаришнинг ҳар бир босқичида ҳар бир бўлим ва маъсул шахсга уларга юклатилган вазифаларни бажариш учун керакли бўлган ваколатларни ажратиш.
3. Вазифа ёки маъсулиятли бурчларни бажаришни таъминлаш учун қатъий жавобгарликни ўрнатиш;
4. Бошқарувчанликни таъминлаш;
5. Яккабошлик ва буйруқ беришнинг аҳамияти ва принципларига риоя қилиш;
6. Бошқарув ҳаражатларидаги мутаносиблик, мослашувчанлик, тежамкорлик.

Келтирилган талаблар ичида энг асосийси-бу бошқарув тизими тежамкорлиги ва фаолиятчанлигидир. Бу ҳўжалик юритишнинг бозор муносабатлари шароитида ишлаб чиқаришни, ходимларнинг минимал миқдори ва бошқарувнинг кам сарф-ҳаражатлар билан самарали бошқаришда намоён бўлади. Бунда бошқарув ходимлари ва ҳаражатларни ҳаддан ташқари ошириб юбориш ҳам, камайитириб юбориш ҳам нотўғри бўлади.

Бошқарув тизимида унинг ташкилий асослари, яъни бир-бирига бўйсунуш ва алоқадорлик вертикаллари ва горизонталлигини яхши тушуниб олиш керак. Олдинги режали иқтисодиёт шароитларида бошқарув тизими иттифок, иттифок-республика ва республика министрликлари ва идоралари орқали амалга ошириларди. «СССР Давлат қурилиш» қумитаси қурилиш соҳасида ягона илмий-техник ва иқтисодий сиёсатни амалга оширувчи бош орган эди.

СССРнинг тарқалиб кетиши ва республикалар, жумладан, Ўзбекистоннинг ҳам ўз давлат мустақиллигига эришиши ва марказлаштирилган режали иқтисодиётдан ҳўжалик юритишнинг бозор тизимига ўтилиши халқ ҳўжалигидаги иқтисодий муносабатлар ва бошқарув тизимини тубдан ўзгартириб юборди. Бу борада «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида»ги Ўзбекистон республикаси Президентининг фармони (06.05.2003 й., № Пф-3240), «Капитал қурилишда ҳўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари (12.09.2003 й. № 395) айтиб ўтиш зарур.

Бу ҳужжатларга асосланган равишда «Ўзбекистон республикаси давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори (02.12.2003 й. № 538), ва «Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси тўғрисида НИЗОМ» (Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 декабрдаги 538-сон қарорида 4-илова) қабул қилинди.

«Ўзбекистон республикаси давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарорига кўра қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг муҳим вазифалари ҳисобланади:

- шаҳарсозлик ва шаҳарсозлик фаолияти соҳасида давлат сиёсатини ўтказиш, лойиҳалаштириш ва қурилиш-монтаж ишлари сифати, шаҳар ва қишлоқ аҳоли яшаш пунктларини режалаштириш ва қуришда шаҳарсозликка оид қонун ҳужжатлари, шаҳарсозлик нормалари, қоидалари ва стандартларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш;
- капитал қурилишда ислохотларнинг боришини мувофиқлаштириш ва унинг мониторингини олиб бориш, танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказишнинг белгиланган тартибига риоя этилишини назорат қилиш, шартнома муносабатларининг роилини ошириш, қурилишда нархларни шакллантириш тизимини такомиллаштириш юзасидан тақлифлар ишлаб чиқиш;
- лойиҳалаштириш ва пудрат ишлари, қурилиш материаллари бозорларида рақобат муҳитини шакллантириш, қурилишнинг бозор инфратузилмасини янада ривожлантиришга қўмаклашиш;
- капитал қурилишда иқтисодий ислохотларнинг боришини акс эттирувчи кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;
- танлов савдолари натижаларига кўра тузилган шартномалар мажбуриятлари бажарилишининг мониторингини олиб бориш, объектларни қуриш сифати ва муддатларини назорат қилиш.

Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг ташкилий тузилмаси ҳамда ходимларининг чекланган умумий сони 96 нафар, шу жумладан бошқарув ходимларининг сони 85 нафар бўлган марказий аппаратни тузилмаси (1.1 ва 1.2-расмлар), ҳудудий архитектура ва қурилиш бош бошқармасининг намунавий тузилмаси (5.3-расм) ушбу қарорда белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси раисига ходимларнинг чекланган сони доирасида раиснинг уч нафар, шу жумладан бир нафар биринчи ўринбосари ҳамда 9 кишидан иборат хайъат тузиш ҳамда ходимларнинг чекланган сони ва меҳнатга ҳақ тўлаш фонди доирасида қўмита марказий аппаратининг тасдиқланган тузилмасига ўзгартириш киритиш ҳуқуқи берилган.

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги ҳамда Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг мазкур қўмита таркибида:

- Иқтисодиёт ва қурилишни ташкил этиш, янги технологиялар илмий-тадқиқот институти негизида Капитал қурилишда иқтисодий ислохотлар ва нархларни шакллантириш марказини ташкил этиш;
- Пудрат савдоларини (тендерларни) ташкил этиш республика бошқармаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси Давлат идорадан ташқари экспертиза бош бошқармасининг капитал қурилишда нархларни шакллантириш минтақавий марказлари негизида қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказлари ташкил этиш;
- Давлат архитектура-қурилиш назорати бош бошқармасининг Стандартлаштириш ва сертификатлаш бошқармаси негизида ҳўжалик ҳисобидаги қурилишда стандартлаштириш ва сертификатлаш республика марказини ташкил этиш топширилади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси

Раис

Раиснинг биринчи
ўринбосари

Раиснинг давлат экспертизаси ва
архитектура-қурилиш назорати
масалалари бўйича ўринбосари

Раиснинг иқтисодиёт, танлов
савдолари ва қурилишда
нархларни шакллантириш
бўйича ўринбосари

қорақалпоғистон Республикаси
архитектура ва қурилиш қўмитаси,
вилоятлар ва Тошкент шаҳар
архитектура ва қурилиш бош
бошқармалари

"Давархитектқурилиш"
қўмитаси ҳузуридаги
"AQATM" ахборот-
жорий этиш маркази

Стандартлаштириш
ва сертификатлаш
маркази фикации

"Давархитектқурилиш"
қўмитаси ҳузуридаги Капитал
қурилишда иқтисодий
ислоҳотлар ва нархларни
шакллантириш маркази

Шаҳарлар ва туманлар архитектура ва
қурилиш бошқармалари (бўлимлари)

Бош илмий-тадқиқот,
лойиҳалаштириш ва
кидирув
ташкилотлари

Сертификатлаш
бўйича
лаборатория

қурилишда танлов савдолари ва
нархларни шакллантириш
худудий консалтинг марказлари

Асосий бош ташкилотлар:

1. "Ўзшаҳарсозлик ЛИТИ" ОАЖ
2. "ЎзГИИТИ" ОАЖ
3. "ЎзЛИТТИ" ОАЖ
4. "Ўзпўлатқурилма-лойиҳа" ОАЖ
5. "Ўзоғирсаноат-лойиҳа" ОАЖ
6. "Ўзмеъморқурилиш-лойиҳа" ОАЖ
7. "ЗПЛИТИ" ОАЖ

Давлат
экспертизаси
худудий
бошқармалари

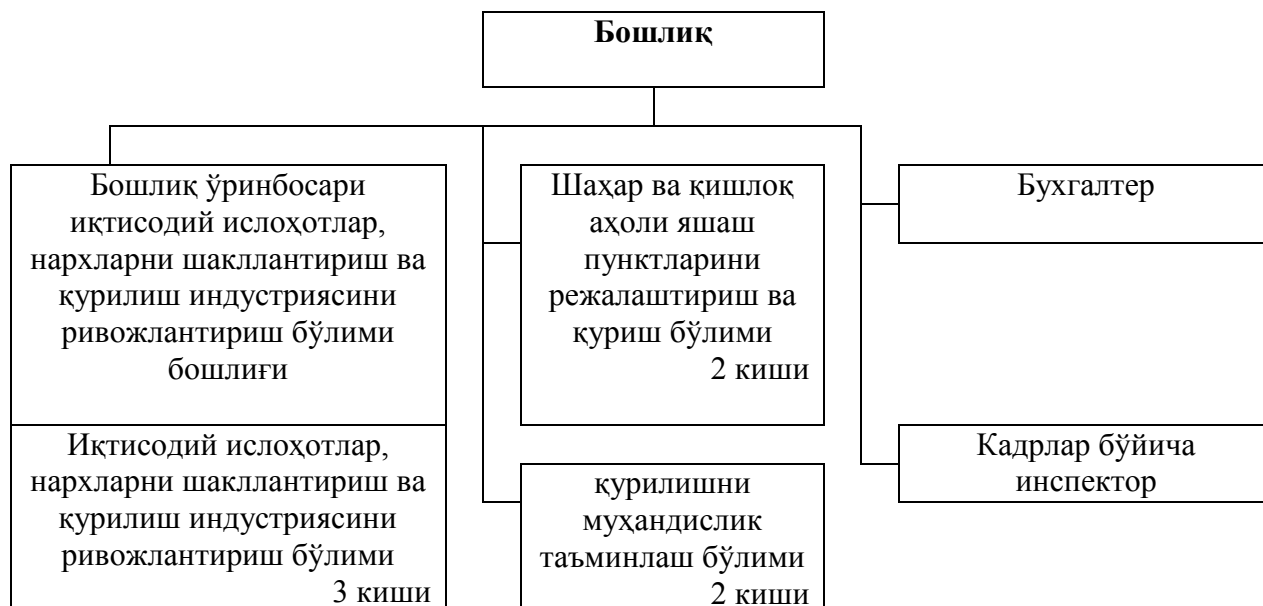
Архитектура-
қурилиш назорати
худудий
инспекциялари

5.1-расм. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг ташкилий тузилмаси.

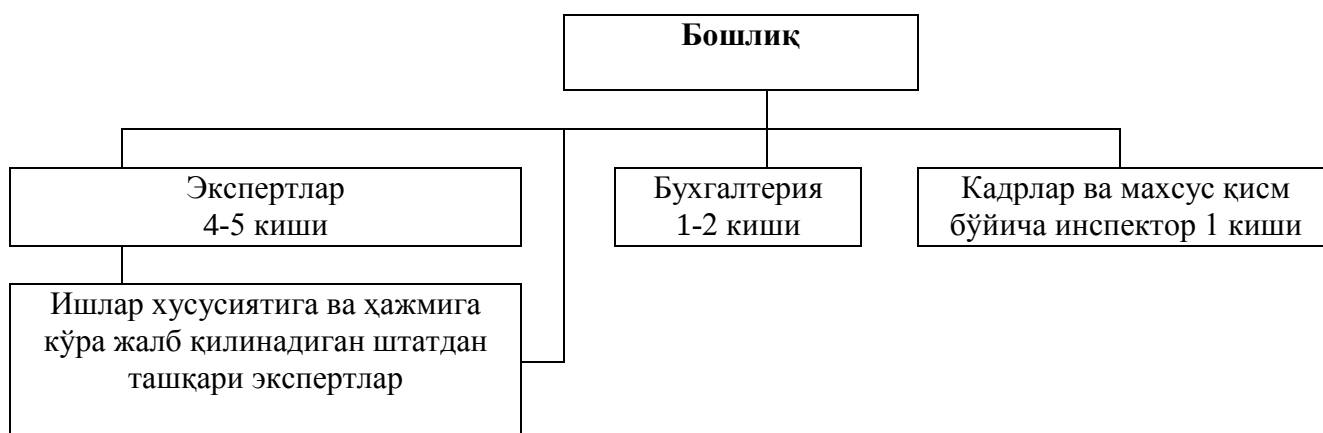

5.2-расм. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси марказий аппаратининг тузилмаси.

Ходимларнинг чекланган умумий сони 12 киши, шу жумладан бошқарув ходимлари - 11 киши.

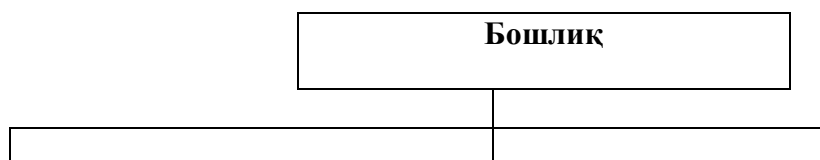
5.3-расм. Худудий архитектура ва қурилиш бош бошқармасининг намунавий тузилмаси.

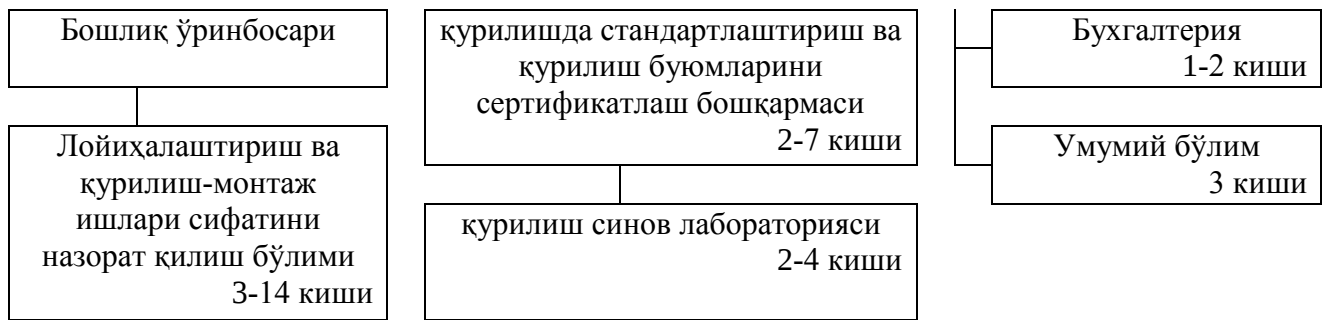

Ходимларнинг чекланган умумий сони 8-9 киши, шу жумладан бошқарув ходимлари 3-4 киши.

Бундан ташқари, экспертлар 4-5 киши.

5.4-расм. Давлат экспертизаси худудий бошқармасининг намунавий тузилмаси

Ходимларнинг чекланган умумий сони 12-29 киши, шу жумладан бошқарув ходимлари 11-28 киши.

Бундан ташқари, қурилиш синов лабораторияси ходимлари 2-4 киши.

5.5-расм. Давлат архитектура-қурилиш назорати ҳудудий инспекциясининг намунавий тузилмаси.

Ходимларнинг чекланган умумий сони 13 киши, шу жумладан бошқарув ходимлари 12 киши.

5.6-расм. Қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказининг намунавий тузилмаси

Давлат экспертизаси ҳудудий бошқармалари, давлат архитектура-қурилиш назорати инспекциялари, қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказларининг намунавий тузилмалари шунингдек улар тўғрисидаги намунавий низомлар маъқулланган (1.4, 1.5, 1.6-расмлар). Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси фаолиятини жорий молиялаштириш давлат бюджети маблағлари ва бюджетдан ташқари манбалар, шу жумладан давлат экспертизаси ҳудудий бошқармалари, давлат архитектура-қурилиш назорати инспекциялари ҳамда қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказлари даромадларидан 10 фоиз ажратмалар ҳисобига амалга оширилади. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси билан биргаликда қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказларини юкланган вазифаларни бажариш, шу жумладан нархларни шакллантириш масалалари бўйича керакли материаллар ва ахборотлар тақдим этиш учун зарур шарт-шароитлар билан таъминлаб борадилар. Ушбу Қарорда инвестиция лойиҳаларининг ҳужжатларини ишлаб чиқиш, экспертизадан ўтказиш ва тасдиқлаш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланган.

4. Қурилишни бошқаришдаги асосий бўғинлар

Ҳозирги шароитда қурилишни бошқариш тахминан қуйидаги схема бўйича боради: қурилиш бошқармаси - қурилиш трести - қурилиш бирлашмаси ёки вазирлик. Ҳозирда қурилиш вазирликлари ва идоралари бошқариш саҳнасида чикиб кечаётган бир даврда, қурилиш саноатининг асосий бўғинлари бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг «Қорхоналар тўғрисида»ги қонунига мувофиқ фаолият юритувчи қурилиш трестлари ва фирмалари бўлиб бормоқда.

Умумий пудратчилар ҳисобланувчи трестлар ёки фирмаларга қурилишнинг барча иштирокчилари фаолиятини, шунингдек мижозлар ва давлат билан мажбурий тўловлар ёки бошқа, иқтисодий ва ташкилий масалалар бўйича муносабатларни координациялаш каби мажбурият юклатилади. Ҳозирги пайтда фаолияти Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитаси томонидан 2 декабр 1998 йилда тасдиқланган «Хусусий қурилиш фирмалари ҳақидаги қарор» бўйича тартибга солиниши керак бўлган хусусий қурилиш фирмаларини ташкил этиш ҳақидаги масала долзарб бўлиб турибди.

Юқорида айтилган қарор бўйича қурилиш фирмаси юридик шахс мақомидаги мустақил фаолият олиб боришга ва Ўзбекистон Республикаси ва унинг ташқарисида ишчилар сонидан қатъий назар ўз ташкилотчиларини (шўъба ташкилотларини) яратиш ва қурилиш комплексининг барча турдаги ишларини бажариш ҳуқуқига эга субъект ҳисобланади.

Фирма, табиийки, тижорат ташкилоти ҳисобланади ва ҳўжалик шерикчилиги ёки жамияти, ишлаб чиқариш кооперативи ёки Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигида кўрсатилган бошқа шаклда тузилиши мумкин. У ўз номидан контракт тузиши, мулкӣ ва номулкӣ ҳуқуқларга эга бўлиши, мажбуриятлар олиши, судларда даъвогар ёки

жавобгар бўлиши мумкин. Фирма ўз балансига эга бўлади, молиявий ва валюта томондан ўзини тўлиқ қоплаш асосида фаолият кўрсатади.

Курилиш фирмасининг асосий масалалари қуйидагилардир:

- қурилиш хизматлари бозори маркетингни ташкил этиш;
- бизнес-режани тайёрлаш ва қурилиш талабларини қондириш учун ресурс етказиб берувчилар билан келишувлар тузиш;

- режа ва ҳисоб-китоб ҳужжатларини олиб бориш ва ишчилар меҳнатини рағбатлантириш;
- бутун қурилиш маҳсулоти бўйича ва қилинадиган ишларда юқори сифат ва рақобатбардошликни таъминлаш;
- фойда олиш ва ишлаб чиқариш рентабеллигини таъминлаш.

Фирма ўз фаолиятини мустақил равишда режалаштиради ва ривожланиш истиқболларини белгилайди, зарурий фондлар – меҳнат, ривожланиш, суғурта ва бошқаларни ўз ҳоҳишига биноан ташкил қилади.

Курилиш фирмаси мулки шаклланишининг манбалари қуйидагилар ҳисобланади:

- асосчиларнинг пул ва материал қўшилмалари;
- маҳсулот, иш ва хизматлар, шунингдек Уставда кўрсатилган бошқа иш турларини сотишдан олинган даромадлар;

- банклар кредитлари ва бошқа заём маблағлари;
- амалдаги қонунчилик томонидан таъқиқланмаган бошқа манбалар.

Фирма молиявий ресурслари шаклланиши манбаси бўлиб фойда, амортизацион чегирмалар, қимматли қоғозларни сотишдан келадиган фойда ва асосчиларнинг таъқиқланмаган бошқа тушумлар ҳисобланади.

Мавзу бўйича таянч иборалари

Бошқарув. Бошқарув субъекти. Бошқарув объекти. Бошқариш жараёни. Бошқариш цикли. Бошқариш таъсири. Бошқарувчанликни нормалаш. Очiq тизим. Ташки муҳит. Қурилишда бошқаришнинг асосий масалалари. Қурилишдаги бошқариш вазифалари. Тизим. Бошқариш тизими. «Давархитектқурилиш». Ташкилий тузилма. Хусусий қурилиш фирмалари. Қурилиш фирмаси мулки. Фирма молиявий ресурслари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. «Ўзбекистон республикаси давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси фаолиятини такомиллаштириш чоратadbirlари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори, 02.12.2003 й. № 538
2. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси тўғрисида НИЗОМ. Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 декабрдаги 538-сон қарорига 4-илова
3. Исаков М.Ю. Экономика капитального строительства. Учебное пособие–Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004.
4. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. «Основы менеджмента». – М.: «Дело», 2000г.
5. Экономика строительства: Учеб. пособ. для вузов.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2003
6. И.В. Казанский. Опыт организации и управления строительными фирмами США. М., Стройиздат, 1995
7. Экономика предприятия. Учебник для ВУЗов. 3-е издание /Под. ред. В.Я.Горфинкеля, В.А.Швандара. - М.: Юнити-Дана, 2003.
8. Махмудов Э.Х. Экономика предприятия: учеб. пособ. –Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004. –207 с.
9. Гурков И.Б. Инновационное развитие и конкурентоспособность: Очерки развития 333 российских предприятий. – М.: ТЕИС, 2003.
10. <http://eup.kulichki.com/Catalog/20-400.htm>
11. <http://www.eup.ru/Catalog/20-250.asp>
12. <http://eup.kulichki.ru/Catalog/20-5.htm>

2-мавзу: Капитал қурилишни ташкил этиш

Ўқув модули бирликлари:

1. Капитал қурилишни ташкил этишнинг ташкилий шакллари
2. Қурилишни шартнома асосида ташкил этиш
3. Капитал қурилишда танлов савдолари ва уларни ташкил этиш

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- капитал қурилишни ташкил этишнинг моҳияти ва аҳамиятини тушунади
- қурилиш фаолиятини лицензиялаш тартибини билади;
- қурилиш монтаж ишларини олиб бориш усулларини таҳлил қилади;
- қурилиш ишларини олиб боришга ташкилий-техник тайёргарликни таҳлил қилади;
- тугалланган қурилиш объектларини фойдаланишга топшириш ва қабул қилиш тартибини назорат қилади.

1. Капитал қурилишни ташкил этишнинг ташкилий шакллари

Капитал қурилишда инвестиция жараёнининг асосий иштирокчилари сифатида одатда бажарадиган вазифаларига кўра инвестор, буюртмачи, қурувчи, пудратчи ва лойиҳаловчилар иштирок этадилар.

Инвестор - объект қурилишини молиялаштиришни хусусий ёки қарз маблағлар ҳисобига амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти. Инвестор инвестиция натижаларини тасарруф қилиш бўйича тўлиқ юридик ҳуқуқларга эга.

Шунингдек, у инвестицияларни (капитал қўйилмаларни) жалб қилиш шаклини белгилайди, қурилиш контрактларининг шартларини ишлаб чиқади, инвестиция жараёни иштирокчилари билан бўладиган молия-кредит муносабатларни амалга оширади. Инвестор қурилиш маҳсулотининг буюртмачиси, кредитори, харидори бўлиши, шунингдек, бевосита қурувчи функциясини бажаради.

Буюртмачи - техник-иқтисодий асосларни ишлаб чиқишдан бошлаб объектни фойдаланишга топшириш ёки объектнинг ишлаб чиқариш қувватига чиқишигача бўлган муддатда объект қурилишининг ташкилотчиси ва бошқарувчиси функцияларини қабул қилган ҳуқуқий ёки жисмоний шахс.

Қурилиш эгаси - қурилиш бўлаётган ер майдонига эгалик қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳуқуқий ёки жисмоний шахс. У ер эгаси ҳисобланади. Буюртмачи қурилиш эгасидан фарқли равишда ер майдонидан қурилиш учун факат ижара шартлари асосида фойдаланади.

Пудратчи (бош пудратчи) - пудрат шартномаси ёки контракти асосида объект қурилишини амалга ошираётган қурилиш фирмаси. Бош пудратчи қурилиш натижалари учун шартнома шартларига мувофиқ равишда буюртмачи олдида тўлиқ жавобгар бўлади. У зарур ҳолларда айрим турдаги ишларни бажариш учун қуйи пудрат ташкилотларини жалб қилиши мумкин

Лойиҳаловчи - буюртмачи билан тузилган шартнома асосида у ёки бу объектнинг келгусидаги қурилишини лойиҳаловчи лойиҳалаш ташкилоти ёки шунга ўхшаш бошқа муассаса. Лойиҳаловчи лойиҳанинг ва унинг асосидаги техник-иқтисодий кўрсаткичларнинг сифати учун тўлиқ жавобгар бўлади. Буюртмачи лойиҳада кўзда тутилган ечимларга риоя қилинишини назорат қилиш учун муаллифлик назорати ўрнатади.

Қурилиш ишлаб чиқариши жараёни турли шакл ва усулларда ташкил қилиниши мумкин бўлиб, пудрат усули, ҳўжалик усули, объектларни “қулф-калит” қилиб топшириш ва сотиш шулар жумласидандир.

Пудрат усулида қурилиш мунтазам ишлаб турувчи қурилиш ташкилотлари (фирмалари) томонидан буюртмачилар билан тузилган шартномалар асосида амалга оширилади. Бу қурилишнинг асосий ва энг кенг тарқалган усулидир. Бугунги кунда капитал қурилиш соҳасидаги барча пудрат ишларининг тахминан 80 фоизи шу усулда амалга оширилади. Уни амалга ошириш учун “Капитал қурилиш пудрат шартномаси” асос бўлиб хизмат қилади.

Ҳўжалик усулида - объектлар қурилиши ёки қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш ишлари ҳўжалк субъектларининг - корхоналар, ташкилотлар, институтлар ва шу қабиларнинг куч ва маблағлари ҳисобига амалга оширилади. Корхоналарни қайта таъмирлаш ва кенгайтириш, кичикроқ қурилиш объектлари, ҳудудлар ва хоналарни ободонлаштириш, таъмирлаш ишлари кўпинча шу усулда олиб борилади.

Объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда (“қулф-калит”гача) топширишда буюртмачининг функциялари бош пудратчига берилиб, у қурилишни бошидан бошлайди ва объектни буюртмачига ўзил-кесил тугалланган ҳолатда топширади. қурилишнинг бундай усули уй-жой қурилишида жуда кенг тарқалган.

Танловлар - иқтисодиётда нисбатан янги ҳодиса бўлиб, бунда буюртмачи бирор объектни қуриш ёки лойиҳалаш, асбоб-ускуналар етказиб бериш бўйича танлов эълон қилаётганлигини очик ёки ёпиқ шаклда хабардор қилади ва ҳоҳловчиларни шу танловда иштирок этишга таклиф қилади. Бунда махсус ҳужжат тайёрланади ва унда танловнинг асосий ғояси, унинг тижорий ва бошқа шартлари кўрсатилади. Бундай ҳужжатлар мажмуаси “тендер” деб аталади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган шакллардан ташқари, қурилишнинг ижтимоий меҳнат тақсимои нуктаи назаридан ихтисослашув, концентрация, кооперация каби ташкилий шакллари мавжуд. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, бу шакллар факат қурилишда эмас, балки халқ ҳўжалигининг бошқа тармоқларида, аввало саноатда ҳам қўлланилади. Амалиётдан маълум бўлишича, бу шаклларни моҳирлик билан қўллаш орқали ишлаб чиқариш ва капитал қўйилмаларда юқори самарадорликка эришиш мумкин. Масалан, агар ихтисослашув ва кооперация харажатларнинг камайишига, маҳсулот сифатининг яхшиланишига имкон берса, концентрация ва комбинирлаш - хом ашё ва материаллардан комплекс фойдаланишга ҳамда қурилиш соҳасида фан-техника тараққиёти қўламининг янада кенгайишига олиб келади.

2. Қурилишни шартнома асосида ташкил этиш

Қурилиш объектларини фойдаланишга тайёр ҳолда пудрат усулида қуриш мунтазам ишлаб турувчи қурилиш ташкилотлари (фирмалари) томонидан буюртмачилар билан тузилган шартномалар асосида амалга оширилади. Бу қурилишнинг асосий ва энг кенг тарқалган усулидир. Бугунги кунда капитал қурилиш соҳасидаги барча пудрат ишларининг тахминан 80 фоизи шу усулда амалга оширилади. Уни амалга ошириш учун “Капитал қурилиш пудрат шартномаси” асос бўлиб хизмат қилади.

Объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда қуришга доир Намунавий пудрат шартномаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сонли қарорининг 3-илоvasида ишлаб чиқилган ва амалиётга киритилган.

Шартномада қуйидаги тарифлар қўлланилади:

ижро ҳужжатлари - натурада бажарилган ишлар ёки ишларни бажариш учун масъул бўлган шахслар томонидан уларга киритилган ўзгаришларнинг ушбу ишчи чизмаларга мувофиқлиги тўғрисидаги ёзувлар билан биргаликда объект қурилишига ишчи чизмалар туркуми, сертификатлар, техник паспортлар ва ўрнатилган асбоб-ускуналарнинг сифатини ва ишларни бажаришда қўлланилган материаллар, конструкциялар ва деталларнинг сифатини тасдиқловчи бошқа ҳужжатлар, беркитиладиган ишлар тасдиқланганлиги тўғрисидаги далолатномалар, айрим масъулиятли конструкцияларни оралик даврда қабул қилиниши тўғрисидаги далолатномалар, монтаж қилинган асбоб-ускуналарнинг яқка тартибдаги синови тўғрисидаги далолатномалар, ишларни бажариш дафтарлари ҳамда қурилиш нормалари ва қоидаларида назарда тутилган бошқа ҳужжатлар;

қурилиш майдони - мазкур шартнома (контракт) доирасида барча ишларни бажариш даврида далолатнома бўйича Буюртмачи томонидан Пудратчига берилган ер участкаси. Объектнинг қурилиш майдони чегараси ажратиб қўйилади ёки бош режага мувофиқ белгиланадиган бошқа белгилар билан белгилаб қўйилади;

вақтинчалик иншоотлар - Пудратчи томонидан қурилиш майдонида ўрнатиладиган ва ишларни бажариш учун зарур бўлган ҳар қандай типдаги вақтинчалик бинолар ва иншоотлар;

беркитиладиган ишлар - сифати ва аниқлигини кейинги ишлар бажарилгандан кейин аниқлаш мумкин бўлмаган, кейинчалик бажариладиган ишлар ва конструкциялар билан беркитиладиган ишлар;

шартнома нархини бўлиб чиқиш - ишларнинг ҳар бир босқичи ва (ёки) турлари қийматини аниқ белгиланган ҳолда шартнома бўйича объектнинг умумий қийматини босқичларга тақсимлаш.

Пудратчи шартнома шартларига кўра лойиҳада кўзда тутилган объектни фойдаланишга тайёр ҳолда қуриш бўйича қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини олади, Буюртмачи эса пудратчига қурилиш ишларини бажариш учун зарур шароитлар яратиш, уларни қабул қилиш ва тўловни амалга ошириш мажбуриятини олади.

Ишлар қиймати узил-кесил ҳисобланади ва кейинчалик қайта кўриб чиқилиши мумкин эмас, қуйидаги ҳоллар бундан мустасно:

қурилиш қийматини кўпайтиришга енгиб бўлмайдиган куч (форс-мажор) ҳолатлари сабаб бўлганда;
ишлар ҳажми буюртмачи томонидан ўзгартирилганда;
объектнинг қурилиши бир йилдан ортиққа ўзгартирилганда.

Қурилиш муддати бир йилдан ортиқ бўлганда иккинчи йилга ва кейинги йилларга шартномавий нархларни аниқлаштириш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Пудратчининг мажбуриятлари қуйидагилардан иборат бўлади:

- барча ишларни шартномада ишларни бажариш жадвалида назарда тутилган ҳажмда ва муддатларда ўзининг кучлари ёки жалб қилинган кучлар билан бажариш ҳамда ишни буюртмачига шартнома шартларига мувофиқ топшириш;

- қурилиш майдонига зарур қурилиш материаллари, буюмлар, конструкциялар, асбоб-ускуналар ва бутловчи буюмлар, қурилиш техникасини етказиб бериш, уларни қабул қилиш, тушириш, оморга жойлаш ва сақлаш;

- қурилиш майдони ҳудудида вақтинчалик иншоотлар қуриш;

- буюртмачини пудрат шартномалари тузилиши давомида субпудратчилар билан шартномалар тузилиши, шартнома мавзуси, субпудратчининг номи ва манзили тўғрисида хабардор қилиш;

- қурилиш майдонида техника хавфсизлиги, ишларни бажариш вақтида атроф муҳитни, ўтказилган дарахтларни ва ер участкасини муҳофаза қилиш бўйича зарур тадбирлар бажарилишини таъминлаш, шунингдек ёритиш чироклари ўрнатиш;

- қурилиш таваккалчиликларини суғурта қилиш;

- мазкур шартнома бўйича объектни фойдаланишга қабул қилиб олиш тўғрисидаги далолатнома имзоланган кундан бошлаб бир ой муддатда қурилиш майдонини ўзига тегишли қурилиш машиналари ва асбоб-ускуналари, транспорт воситалари, анжомлар, приборлар, инвентарлар, қурилиш материаллари, буюмлар, конструкциялар ҳамда вақтинчалик бинолардан бўшатиш;

- қурилиш майдони кўриқланишини таъминлаш;

Пудратчи шартнома бўйича барча ишларнинг ўз кучлари билан ва субпудратчилар томонидан зарур тарзда бажарилиши ҳамда объектнинг фойдаланишга тайёр ҳолда топширилиши учун буюртмачи олдида тўлиқ мулккий жавоб беради.

Буюртмачининг мажбуриятлари асосан қуйидагилардан иборат:

- шартнома имзоланган кундан бошлаб уч кун муддатда шартномага мувофиқ ишларни бажариш учун яроқли бўлган қурилиш майдонини объект қурилиши ва қурилиш тугаллангунгача бўлган даврда далолатнома бўйича пудратчига бериш;

- ишлар бажарилиши устидан доимий архитектура-қурилиш назоратини ва мазкур шартномада қайд этилган пудратчи томонидан қабул қилинган мажбуриятлар ва бошқа функцияларга риоя этилишини назорат қилиш, пудратчидан тугалланган ишларни қабул қилиб олишни таъминлаш;

- пудратчининг барча мурожаатларини ўн кун муддатда кўриб чиқиш ва қарор қабул қилиш;

- молиялаштириш жадвалига биноан пудратчига аванс бериш ва жорий молиялаштиришни амалга ошириш;

- шартнома имзоланган кундан бошлаб 2 ой давомида пудратчига ишларни қабул қилиш учун зарур бўлган ижро ҳужжатлари рўхатини тақдим этиш;

Пудратчи шартномага илова қилинадиган молиялаштириш жадвалига мувофиқ биринчи аванс тўлови тушган кундан бошлаб ишларни бажаришга киришади.

Тўловлар ва ҳисоб-китоблар бўйича қуйидаги шартлар белгиланади:

-Буюртмачи пудратчига шартнома бўйича ишлар умумий жорий қийматининг 30 фоизи миқдорида, икки ойга тенг улушларга (ойига 15 фоиздан) бўлган ҳолда аванс ўтказиш;

Жорий молиялаштириш бажарилган ишлар сифати текширилгандан кейин, берилган авансни ҳисобга олган ҳолда, ишларни бажариш ва молиялаштириш жадвалларига мувофиқ объектнинг умумий шартномавий жорий қийматининг 50 фоизигача доирасида амалга оширилади.

Объектнинг шартномавий жорий қийматининг қолган 50 фоизи учун буюртмачи ва пудратчи ўртасидаги узил-кесил ҳисоб-китоб қурилиш тугаллангандан кейин ва объект қабул комиссияси томонидан белгиланган тартибда қабул қилингандан кейин икки босқичда;

- объект қабул комиссияси томонидан қабул қилинган кундан бошлаб бир ой мобайнида - ишлар қийматининг камида 45 фоизи миқдорида;

- шартномада белгиланган кафолатли муддат тамом бўлгандан кейин - ишлар қийматининг 5 фоизигача миқдорида, бироқ молия йили тугамасдан амалга оширилади.

Пудратчи объект фойдаланишга топширилгунга қадар шартнома бўйича объектга мулк ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади. Объект буюртмачига топширилгунга қадар объектнинг тасодифий йўқ қилиниши ва шикастланиши хавфи пудратчининг зиммасида бўлади.

Буюртмачи шартнома бўйича ўз зиммасига қабул қилган мажбуриятларни шартнома кучга кирган кундан бошлаб ўттиз кун мобайнида бажармаган тақдирда, пудратчи бу ҳақда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда буюртмачини ёзма равишда хабардор қилган ҳолда, шартномага ўзгартиришлар киритиш ёки шартномани бир

томонлама тартибда бекор қилиш ҳуқуқига эгадир. Бунда буюртмачи пудратчи томонидан бажарилган ишлар учун ҳақ тўлашдан озод қилинмайди.

Буюртмачи қурилиш майдонида ўз вакилини - техник аудиторни тайинлайди, у буюртмачининг номидан бажарилаётган ишлар сифати устн Респехник назоратни амалга оширади, шунингдек пудратчи томонидан фойдаланиладиган материаллар ва асбоб-ускуналарнинг шартнома шартларига ва иш ҳужжатларига мувофиқлигини текшириб боради.

Агар Буюртмачи ишларнинг бориши ва сифатидан ёки пудратчининг қайдларидан қониқмаса, у ҳолда ишларни бажариш дафтарда ўз фикрини баён қилади.

Пудратчи дафтарда буюртмачи томонидан асосли равишда кўрсатилган камчиликларни 3 кун муддатда бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш мажбуриятини ўз зиммасига олади.

Қурилиш тугалланган объектни қабул қилиб олиш шартномани имзолаш санасида амалда бўлган белгиланган тартибга мувофиқ мазкур шартномада назарда тутилган барча мажбуриятлар томонлар тарафидан бажарилгандан кейин, шунингдек қурилиш тугалланган объектларни фойдаланишга қабул қилиб олишнинг белгиланган қоидаларига биноан амалга оширилади.

Объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда қуришга доир НАМУНАВИЙ ПУДРАТ ШАРТНОМАСИ

№ _____ 200__ йил " ____ " _____

Кейинги ўринларда "Буюртмачи" деб юритиладиган _____

(буюртмачининг номи)

номидан _____ асосида иш кўрувчи
(устав, низом, ишончнома)

_____ бир томондан ва
(раҳбарнинг фамилияси, исми, отасининг исми)

кейинги ўринларда "Пудратчи" деб юритиладиган _____
(юридик шахснинг номи)

номидан _____
(устав, низом, ишончнома)

асосида иш кўрувчи _____
(раҳбарнинг фамилияси, исми, отасининг исми)

иккинчи томондан _____
(объектнинг номи)

Қабул қилиб олинган пайтдан бошлаб объект Буюртмачининг мулкига айланади.

Мавжуд нуқсонлар ва уларни бартараф этиш муддатлари пудратчи ва буюртмачининг икки томонлама далолатномасида қайд этилади.

Агар пудратчи бажарилгайи инвесторлар сонлар ва чала ишларни, жумладан ускуналарнинг камчиликларини далолатномада кўрсатилган муддат ичида бартараф этмаса, у ҳолда буюртмачи кафолат суммасини пудратчидан ушлаб қолиш ҳуқуқига эга.

Буюртмачи қуйидаги ҳолларда шартномани бекор қилиш ҳуқуқига эга:

- шартнома кучга киргандан кейин қурилишнинг бошланиши Буюртмачига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра пудратчи томонидан бир ойдан кўп вақтга кечиктирилганда;
- ишларни тугатишнинг шартномада белгиланган муддати пудратчининг айби билан бир ойдан ортиқ муддатга кўпайган ҳолда, пудратчи томонидан ишларни бажариш жадвалига риоя этилмаганда;
- пудратчи томонидан шартнома шартлари қурилиш меъёрлари ва қоидаларида назарда тутилган ишларнинг сифати пасайишига олиб келадиган даражада бузилганда.

Пудратчи қуйидаги ҳолларда шартнома*ни бекор қилиш ҳуқуқига эга:

- ишларнинг бажарилиши пудратчига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра буюртмачи томонидан бир ойдан ортиқ муддатга тўхтатиб қўйилганда;
- буюртмачи томонидан молиялаштириш шартлари бажарилмаганда.
- объектни фойдаланишга тайёр ҳолда қуришга доир мазкур пудрат шартномасини туздилар.

3. Капитал қурилишда танлов савдолари ва уларни ташкил этиш

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилиш, шунингдек илгари тўхтатиб қўйилган объектлар қурилишини давом эттириш билан боғлиқ ишлар ва хизматларнинг бутун комплексини бажариш, товарлар харид қилиш, асбоб-ускуналар сотиб олиш Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 3 июлдаги 302-сон қарорига асосан танлов савдолари (тендерлар) орқали амалга оширилади. Уни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби ва шартларини эса ушбу Қарорда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисидаги Низом» белгилайди.

* Ушбу схемани матннинг электрон версияси ор=али слайд шаклида диапроектор ор=али намоиш этиш мумкин. 2-илова

Низом танлов савдоларини ўтказишнинг барча ташкилий босқичларини белгилаб беради ва қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Умумий қоидалар
- Танлов савдолари қатнашчилари
- Танлов савдолари шакллари
- Талабгорга қўйиладиган малака талаблари
- Танлов савдоларини ўтказишга тайёргарлик
- Танлов ҳужжатларининг таркиби, тузилиши, уларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш тартиби
- Оферталарни тақдим этиш
- Танлов савдоларини ўтказиш ва уларни якунлаш
- Танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш ҳамда танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби

мониторинги

- Нархларга тузатишлар киритиш ва суғурта
- Танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш харажатлари
- Танлов савдолари қатнашчиларининг жавобгарлиги

I. Умумий қоидалар

Низом талаблари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида марказлаштирилган манбалар (давлатнинг капитал қўйилмалари), давлат бошқарув органлари ва давлат корхоналари маблағлари ҳисобига товарлар, ишлар ва хизматлар харид қилишда мажбурий ҳисобланади. Бошқа манбалар ҳисобига амалга ошириладиган қурилиш объектлари учун Низом талаблари тавсия ҳусусиятига эга бўлади.

Низом, агар хорижий кредитлар ва грантлар бериш шартларига кўра ўзгача тартиб белгиланган бўлса, товарлар, ишлар ва хизматлар харидига жорий этилмайди.

Танлов савдолари ўтказиш тўғрисидаги қарор буюртмачи томонидан фақат танлов савдолари предмети тегишли ҳужжатлар (кредит шартномаси, банк маълумотномаси, қурилишларнинг аниқ рўйхати, давлат бошқарув органи қарори ва бошқалар) билан тасдиқланган молиявий ресурслар билан таъминланган тақдирда қабул қилинади.

Низомда қуйидаги тушунчалардан фойдаланилган:

бошланғич нарх - буюртмачи томонидан ёки унинг буюртмаси бўйича жалб этилган ташкилот томонидан аниқланадиган танлов савдолари предметининг ҳисоблаб чиқилган қиймати;

баҳоловчи гуруҳ - офертани баҳолаш учун танлов комиссияси томонидан ташкил этиладиган вақтинчалик орган;

баҳоловчи комиссия - эркин савдода харидни амалга оширишда буюртмачи томонидан ташкил этиладиган доимий ёки вақтинчалик орган;

баҳолаш мезонлари - талабгорларни танлаш ҳамда офертани баҳолаш ва савдолар ғолибини аниқлаш учун фойдаланиладиган кўрсаткичлар;

буюртмачи - инвестор ёки товарлар, ишлар ва хизматлар харидини амалга ошириш учун белгиланган тартибда инвестор томонидан белгиланган юридик шахс;

талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш - танлов савдоларида қатнашишга қўйиш учун талабгорларни танлаш;

инвестор - товарлар, ишлар ва хизматлар харидига ўз маблағларини ёки қарз олинган маблағларни (бюджетдан молиялаштиришда - назарда тутилган маблағларни) қўйувчи юридик ёки жисмоний шахс;

капитал қурилиш - янги қурилиш, корхоналарни кенгайтириш, реконструкция қилиш, замонавийлаштириш ва техника билан қайта жиҳозлаш, объектлар ва асосий воситаларни мукамал таъмирлаш, шу жумладан лойиҳа-қидирув ишларини бажариш;

танлов савдоларида иштирок этишга буюртманомаларни таъминлаш - оферент томонидан буюртмачининг талабига кўра улар бўйича дастлабки мажбуриятни банк берадиган банк кафолати, топшириқ, захира аккредитивлар, чеклар шаклидаги танлов савдолари шартларида назарда тутилган исталган мажбуриятнинг, ёхуд таъминлашнинг бошқа турларида таъминланиши;

талабгор - офертаси савдо ташкилотчиси томонидан рўйхатдан ўтказилгунга қадар таклиф этилган шартларда танлов савдоларида қатнашиш ниятини билдирган юридик ёки жисмоний шахс;

танлов буюртманомаси акцепти - унинг ютган офертаси эътироф этилган ҳолда оферентга юбориладиган ва шартнома тузишга таклиф ҳисобланадиган буюртмачининг ёзма билдиришномаси;

танлов комиссияси - мазкур Низомнинг 12-бандида санаб ўтилган функцияларни бажариш учун буюртмачи томонидан ташкил этиладиган доимий ёки вақтинчалик орган;

танлов савдолари - танлов ҳужжатларида назарда тутилган мезонлар ва шартларга мувофиқ товарнинг мақбул етказиб берувчисини, ишларни бажарувчини ва хизматлар кўрсатувчини танлаш усули;

танлов савдолари предмети - товарлар, ишлар ва хизматлар;

танлов савдолари ташкилотчиси - буюртмачи ёки танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш учун буюртмачи томонидан жалб этиладиган юридик шахс;

танлов ҳужжатлари - танлов савдоларининг техник, молиявий, тижорат, ташкилий тавсифлари ва бошқа тавсифлари тўғрисидаги ҳамда танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш шартлари, тартиб-қоидалари тўғрисидаги дастлабки ахборот мавжуд бўлган ҳужжатлар туркуми;

товар - хом ашё, буюм, конструкция, асбоб-ускуналарга бутловчи буюмлар, каттик, суюқ ёки газсимон ҳолатдаги предметлар, энергиянинг барча турлари, шунингдек етказиб бериладиган товарга қўшимча равишда кўрсатиладиган хизматлар, агар уларнинг қиймати товар қийматининг ўзидан ортиқ бўлмаса;

оферент - малака танловида ўтган ва офертаси танлов савдолари ташкилотчиси томонидан рўйхатдан ўтказилган талабгор;

оферта - танлов ҳужжатларида белгиланган шартларга мувофиқ тақдим этилган танлов савдолари предметиға нисбатан талабгорнинг таклифи;

шартномавий жорий нарх - танлов савдолари натижалари бўйича белгиланадиган танлов савдолари предмети нархи;

шартнома бажарилишини таъминлаш - буюртмачининг талабига қўра танлов савдолари ғолиби томонидан улар бўйича бирламчи мажбуриятни банк ўз зиммасига оладиган банк кафолати, топшириқ, захира аккредитивлар, чеклар шаклидаги, нақд маблағлардаги депозитлар, ёхуд бошқа шакллардаги депозитлар шаклидаги шартномадаги мавжуд мажбуриятлар бажарилишининг таъминланиши.

II. Танлов савдолари қатнашчилари

Инвестор, буюртмачи, танлов савдолари ташкилотчиси, танлов комиссияси ва оферентлар танлов савдоларининг асосий қатнашчилари ҳисобланади.

Буюртмачи қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ёки бунингсиз танлов савдолари ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилиш;
- расмий фармойиш берувчи ҳужжат чиқарган ҳолда танлов савдоларини ўтказиш шакли, тури ва санасини белгилаш;
- танлов савдолари ташкилотчиси функциясини амалга ошириш (ушбу функцияларни жалб этиладиган ташкилотга бериши мумкин);
- мустақил равишда ёки ихтисослаштирилган ташкилотни жалб этган ҳолда танлов савдолари предметининг бошланғич қийматини белгилаш.
- Буюртмачи қуйидаги функцияларни бажаради:
- танлов комиссияси таркибини ва иш тартибини шакллантиради ва тасдиқлайди, унинг ишида қатнашади;
- миқдори танлов ҳужжатларида қайд этиладиган аниқ танлов шартларига боғлиқ бўладиган танлов савдоларида қатнашишга буюртманомаларни таъминлаш шаклини белгилайди;
- танлов савдоларининг ташкилотчиси бўлади (ушбу функцияларни жалб этиладиган ихтисослашган ташкилотга бериши мумкин);
- танлов ҳужжатлари таркибини белгилайди;
- талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ва танлов савдоларига қўйиладиган асосий талабларни, танлов савдолари предметиға қўйиладиган ва танлов ҳужжатлари таркибига киритиладиган махсус ва техник талабларни белгилайди;
- белгиланган тартибда экспертизанинг ўтказилиши ва танлов ҳужжатлари тасдиқланишини таъминлайди, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси билан келишган ҳолда танлов савдолари натижалари тўғрисидаги ҳисоботни тасдиқлайди;
- танлов савдолари ғолиби билан шартнома тузади;
- танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш билан боғлиқ барча харажатларни қоплайди.

Буюртмачи инвестор билан белгиланган тартибда тузилган шартномада назарда тутилган ваколатлар доирасида бошқа функцияларни ҳам амалга оширади.

Қуйидагилар танлов савдолари ташкилотчисининг асосий вазифалари ҳисобланади:

- танлов савдолари ўтказиш тартиб-қоидаларини белгилаш;
- танлов савдолари предметиға қўйиладиган махсус, техник ва тижорат талабларини ҳисобга олган ҳолда талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ва танлов савдоларини ўтказиш учун танлов ҳужжатларини ишлаб чиқиш;
- белгиланган шакл бўйича танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълонни матбуотда чиқариш ва потенциал талабгорларга таклифномалар юбориш;
- агар танлов ҳужжатларида ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, аризалар ва оферталарни қабул қилиш, уларнинг ҳисобга олиниши ва махфийлигини таъминлаш;
- жалб этиладиган буюртмачи билан шартнома асосида мустақил экспертлар ёки маслаҳатчиларнинг ишларини ташкил этиш;
- талабгорларга танлов ҳужжатларини тақдим этиш;
- оферталарнинг асл нусхаларини улар очилгандан кейин буюртмачига бериш.

Танлов савдоларини ташкил этиш учун ихтисослаштирилган ташкилот жалб этилган тақдирда танлов савдолари ташкилотчисининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари у билан буюртмачи ўртасида тузиладиган шартномада белгиланади.

Танлов комиссияси қуйидаги функцияларни амалга оширади:

- ўзининг иш тартибини белгилайди;
- миқдори танлов ҳужжатларида қайд этилган танлов шартларига боғлиқ бўлган танлов савдоларида қатнашишга буюртманомаларни таъминлаш шаклини тасдиқлайди;
- офертани қабул қилишнинг охириги куни ва вақтини, конвертларни очиш вақти ва жойини белгилайди;
- талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлайди, агар у танлов ҳужжатларида назарда тутилган бўлса;
- тегишли равишда расмийлаштирган ҳолда танлов савдоларини ўтказиш тартиб-қоидаларини амалга оширади;
- ичида оферталар бўлган конвертларни очади, уларнинг танлов ҳужжатларида белгиланган талабларга мувофиқлигини текширади (ҳужжатларнинг тўлиқ тақдим этилиши, расмийлаштириш ва ҳоказолар) ва конвертларни очиш тўғрисидаги протоколни тасдиқлайди;
- мустақил экспертларни (маслаҳатчиларни) жалб этиш зарурлигини белгилайди ёки танлов комиссияси аъзолари орасидан баҳолаш гуруҳини тузади;

- танлов ҳужжатларида кўрсатилган мезонларга мувофиқ оферталарни ўрганади, текширади ва кўриб чиқади, танлов савдолари ғолибини аниқлайди ёки бошқа қарор қабул қилади;

- танлов савдоларини ўтказиш жараёнида пайдо бўладиган низолар ва келишмовчиликларни кўриб чиқади ва тартибга солади ҳамда улар бўйича тегишли хулосалар чиқаради.

Танлов комиссияси аъзолари сони тоқ бўлиши керак.

Қоидага кўра, танлов комиссияси таркибига инвестор, буюртмачи, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Иқтисодиёт вазирлиги, Монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитаси, Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари, хизмат кўрсатувчи банк вакиллари киритилади.

Танлов савдолари предметига боғлиқ равишда танлов комиссияси таркибига лойиҳа, эксперт ташкилотлари ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари киритилиши мумкин.

Танлов комиссияси таркибига инвестор ва буюртмачининг вакиллари сони комиссия аъзолари умумий сонининг тўртдан бир қисмидан ортиқ бўлмаслиги керак.

Агар мажлисда танлов комиссияси аъзоларининг камида тўртдан уч қисми қатнашса танлов комиссияси ҳуқуқий ваколатли ҳисобланади.

Танлов савдоларини ўтказиш тартиб-қоидалари босқичлари бўйича қарор танлов таклифларини баҳолаш мезонларини ҳисобга олган ҳолда танлов комиссияси томонидан кўпчилик овоз билан қабул қилинади.

Овозлар тенг бўлган тақдирда раиснинг овози ҳал қилувчи ҳисобланади.

Танлов комиссияси мажлисларида "Давархитектқурилиш" қўмитасининг ваколатли вакили иштирок этади.

III. Танлов савдолари шакллари

Танлов савдолари қуйидагиларга бўлинади:

очиқ танлов савдолари - оферентлар сони чекланмайди;

ёпиқ танлов савдолари - оферентлар сони чекланади.

Ёпиқ танлов савдолари ўтказиш тўғрисидаги қарор Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинади.

Очиқ ёки ёпиқ танлов савдолари талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланган ҳолда ёки аниқланмасдан, ёхуд икки босқичли бўлиши мумкин.

Талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш танлов савдоларининг биринчи тури, танлов савдоларининг ғолибини аниқлаш - унинг иккинчи тури ҳисобланади.

Талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланмаган очик ёки ёпиқ танлов савдолари ўтказишда талабгорларнинг умумий рўйхати тузилади, талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланади ва малакаси олдиндан аниқланган талабгорлар ўртасида танлов савдолари ўтказилади.

Икки босқичли танлов савдолари:

буюртмачи танлов савдолари предметининг аниқ тавсифини ва ўзига хослигини шакллантириш имкониятига эга бўлмаган;

шартномада ишларни уларнинг рентабеллигини таъминлаш учун етарли бўлган ёки тадқиқ этиш ёки ишлаб чиқишга сарфланган харажатлар қопланишини таъминлайдиган ҳажмларда бажариш назарда тутилган ҳоллардан ташқари, буюртмачи илмий тадқиқотлар, экспериментлар ўтказишга, қидирувлар ёки ишланмалар юзасидан шартнома тузиш ниятида бўлган ҳолларда ўтказилади.

Икки босқичли танлов савдолари қуйидаги тартибда ўтказилади:

биринчи босқичда концептуал қарор ва техник, тижорат жиҳатидан аниқланиши ва тузатилиши керак бўлган, танлов ҳужжатларида кўрсатилган шартлар асосида ишлаб чиқилган оферта баҳоси кўрсатилмаган ҳолда тақдим этилади. Танлов савдолари предмети параметрлари бўйича оферент билан музокаралар олиб борилишига йўл қўйилади. Оферталарнинг умумий сонидан танлов савдоларининг иккинчи босқичида қатнашишга йўл қўйиладиган оферталар танлаб олинади;

иккинчи босқичда танлов савдолари предметининг аниқлаштирилган параметрлари ҳисобга олинган, баҳоси мажбурий тартибда кўрсатилган ҳолда оферталари танлов савдоларининг иккинчи босқичига ўтган қатнашчиларнинг таклифлари ва буюртманомалари берилган ҳолда танлов ҳужжатларига тузатиш киритилади.

Икки босқичли танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш қонун ҳужжатларига мувофиқ "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан ишлаб чиқиладиган ва тасдиқланадиган тартибга мувофиқ амалга оширилади.

Ёпиқ танлов савдолари ишлар ва хизматлар юқори даражада мураккаблиги (ёки тор ихтисослашуви) билан фарқланадиган ва фақат пудратчилар (етказиб берувчилар)нинг чекланган сони билангина бажарилиши мумкин бўлган ҳолларда ташкил этилади.

Ёпиқ танлов савдоларини ўтказишда танлов савдолари ташкилотчиси пудратчилар (етказиб берувчилар) умумий сонидан олдиндан етарлича малака маълумотларига эга бўлганларни, бироқ уларнинг камида учтасини танлайди ва уларга танлов савдоларида қатнашишга таклифнома юборади.

Агар пудратчилар (етказиб берувчилар)нинг умумий сони иккитадан ортиқ бўлмаса, у ҳолда таклифнома уларнинг ҳар иккаласига юборилади ва танлов савдолари уларнинг иштирокида ўтказилади.

Улардан бири рад этган тақдирда танлов шартлари аниқлаштирилган ва (ёки) унга тузатишлар киритилган ҳолда такрорий танлов савдолари эълон қилинади.

Ёпиқ танлов савдоларини ташкил этишда матбуотда эълон берилмайди, танлов савдолари таклиф этилган талабгорлар ўртасида ўтказилади.

Танлов савдолари предмети харидининг умумий қиймати 25 минг АҚШ долларига тенг суммани ташкил этган ҳолларда улар:

харид қилинадиган товар, ишлар ва хизматларнинг тавсифи, миқдори, бажариш муддатлари ва товарни етказиб бериш пункти кўрсатилган ҳолдаги таклифларни талабгорларга юбориш;

етказиб берувчи ёки пудратчи томонидан эълон қилинган баҳо ва тавсифларни таққослаш йўли билан эркин савдода амалга оширилиши мумкин.

Эркин савдода харид қилишда таклифларнинг етказиб берувчи ёки пудратчи томонидан алоқа каналлари орқали ёзма шаклда тақдим этилишига йўл қўйилади.

Эркин савдода харид қилишда етказиб берувчи ёки пудратчини танлаш баҳолаш комиссияси томонидан амалга оширилади.

Баҳолаш комиссияси буюртмачи томонидан камида беш нафар ваколатли мутахассисдан иборат таркибда тайинланади.

Қуйидаги ҳолларда:

Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарори мавжуд бўлганда;

харид қилинадиган товар (иш, хизматлар) ягона етказиб берувчи (пудратчи) томонидан ишлаб чиқарилса (реализация қилинса);

импорт товар Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги билан келишган ҳолда харид қилинганда шартноманинг тўғридан-тўғри тузилишига йўл қўйилади.

Агар танлов савдолари предметининг бошланғич қийматига нисбатан танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш харажатлари иқтисодий жиҳатдан фойдали бўлмаса, бундай ишлар ва кўрсатиладиган хизматлар мустақил лотларга бўлинган ҳолда битта танлов савдоларига бирлаштирилади, бунда ғолиб, қоидага кўра, ҳар бир лот бўйича аниқланади.

Буюртмачининг асосланган қарорига мувофиқ танлов савдолари предметини лотларга бўлган ҳолда танлов савдолари ўтказилишига йўл қўйилади (қурилиш ва монтаж ишлари, асбоб-ускуналарни харид қилиш ва монтаж қилиш, юкларни транспортда ташиш ва ҳоказо).

Бунда ғолиб, қоидага кўра, ҳар бир лот бўйича аниқланади, бош пудратчи ташкилот функциясини буюртмачи бажаради ва лойиҳада назарда тутилган ишлар ва хизматларнинг бутун комплекси бажарилиши учун жавоб беради. Инвестор ва (ёки) буюртмачи товарларни харид қилишда танлов савдолари предмети бўлиниши учун жавоб беради.

Танлов савдоларини кейинчалик танлов савдолари предмети учун назарда тутилмаган турлар бўйича ўтказиш имконини берувчи унинг қийматини пасайтириш мақсадида танлов савдолари предметини онгли равишда бўлишга йўл қўйилмайди.

IV.Талабгорга қўйиладиган малака талаблари

Танлов савдоларида қатнашиш учун талабгорга қуйидаги малака талаблари қўйилади:

танлов савдолари предмети қийматининг камида 20 фоизи миқдоридаги бўш айланма маблағларнинг ёки кўрсатиб ўтилган маблағларни беришга банк кафолатномаси, ишлар (хизматлар)ни бажариш учун зарур бўлган меҳнат ресурслари ва мутахассисларнинг мавжудлиги;

шартномалар тузиш юзасидан фуқаролик-муомала ҳуқуқий лаёқат ва ваколатлар;

устав сармоясининг миқдори;

танлов объектига ўхшаш ҳолда талабгор тажрибасининг мавжудлиги;

ўз кучлари билан илгари бажарилган иш ҳажмлари тўғрисидаги маълумотлар;

танлов объектида ўз кучлари билан бажариладиган ишларнинг мўлжалланаётган ҳажми (фоизларда).

Танлов савдоларида қатнашиш талабгорига буюртмачи томонидан белгиланадиган бошқа талаблар ҳам қўйилиши мумкин.

Агар танлов савдолари предмети ҳисобланадиган ишлар (хизматлар)ни бажариш билан боғлиқ фаолият қонун ҳужжатларига мувофиқ лицензияланиши керак бўлса белгиланган тартибда берилган тегишли лицензияга эга бўлган талабгорлар танлов савдоларида қатнашишга қўйилади.

Танлов комиссияси талабгор (оферент)дан унинг малака маълумотларига мувофиқлигини тасдиқловчи далилларни ҳужжатли шаклда тақдим этишни талаб қилишга ҳақлидир.

Талабгорларга танлов савдоларида қатнашишга малака талаблари танлов ҳужжатлари таркибида кўрсатиб ўтилади.

Малака талабларига мувофиқ талабгорлар томонидан тақдим этиладиган маълумотларни баҳолаш танлов ҳужжатларида белгиланган тартибда танлов комиссияси томонидан амалга оширилади.

Танлов комиссияси талабгорларнинг ўз интеллектуал мулкани ёки тижорат сирини муҳофаза қилиш ҳуқуқини бузишга ҳамда талабгорлар (оферентлар)нинг танлов ҳужжатларида назарда тутилмаган малака маълумотларига нисбатан мезонлар ва талабларни белгилашга ҳақли эмас.

Таъсис ҳужжатлари, молиявий қатнашиш, холдинг шаклида ва бошқа шаклларда ифодаланган бир-бири билан бевосита ташкилий-ҳуқуқий ёки молиявий боғлиқ бўлган ташкилотларнинг танлов савдоларида қатнашиши тақиқланади.

Буюртмачининг тор ихтисослашган пудратчи ташкилотлари очик танлов савдоларида умумий асосларда қатнашадилар, ёпиқ танлов савдоларида эса танлов савдолари ташкилотчиси камида иккита четдан қатнашчини таклиф қилиши шарт.

Малака маълумотлари тўғрисида нотўғри ахборот аниқланган тақдирда танлов комиссияси қарори билан талабгор (оферент) бундан кейин танлов савдолари тартиботида қатнашишдан четлатилади.

Малака маълумотлари тўғрисида танлов савдолари натижасига таъсир қилмайдиган унчалик муҳим бўлмаган ноаниқликлар мавжуд бўлган ахборотни тақдим этган талабгор (оферент)га танлов комиссияси қарори билан аниқланган ноаниқликларни унинг офертасини кўриб чиқиш давомида тузатишига руҳсат этилиши мумкин.

Қайта ташкил этиш (бўлиниш, бирлашиш), тугатиш ёки банкротлик босқичида бўлган, мулки хатлаб қўйилган талабгорлар танлов савдолари тартиботларида қатнашишга қўйилмайди.

V.Танлов савдоларини ўтказишга тайёргарлик

Танлов савдолари ташкилотчиси танлов савдолари тўғрисида оммавий ахборот воситаларида эълон беради ёки потенциал пудратчиларга (етказиб берувчиларга) танлов савдоларида қатнашишга таклифнома жўнатади.

Танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълонда ёки танлов савдоларида қатнашишга таклифномада куйидаги маълумотлар бўлиши керак:

танлов савдолари ташкилотчисининг номи ва манзили;
танлов савдолари предмети маблағ билан таъминлаш манбалари;
танлов савдолари предметининг тавсифи ва уни сотиш жойи;
танлов савдолари предмети сотиш муддати;
талабгорларга қўйиладиган асосий шартлар;
танлов ҳужжатларини сотиб олиш жойи ва унинг учун тўлов миқдори;
оферталарни тақдим этиш жойи, охириги куни ва вақти;
оферталарни очиш жойи, куни ва вақти.

Танлов савдолари ва (ёки) талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш тўғрисидаги эълон оммавий ахборот воситаларида чоп этилади. Буюртмачининг қарорига кўра хорижий пудратчилар (етказиб берувчилар) танлов савдоларида қатнашишга таклиф этилиши мумкин. Бунда эълон, қоидага кўра, энг оммавий даврий нашрларда, газеталарда, web-сайтда ва (ёки) БМТнинг Development Business нашрида, шунингдек хорижий мамлакатларнинг элчихоналари орқали таклифномалар жўнатиш воситасида амалга оширилади.

Оферталарни тақдим этиш муддати эълон оммавий ахборот воситаларида чоп этилган кундан бошлаб камида ўттиз кунни ёки таклифномалар жўнатилган кундан бошлаб ўттиз беш кунни ташкил этиши керак.

Танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълон фақат танлов ҳужжатларига ижобий эксперт хулосаси мавжуд бўлган тақдирдагина чоп этилиши мумкин.

Ҳ. Танлов ҳужжатларининг таркиби, тузилиши, уларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш тартиби

Танлов ҳужжатлари, қоидага кўра, уч қисмдан: умумий, техник ва тижорат қисмидан иборат бўлади.

Умумий қисмга куйидагилар қиради:

танлов савдоларида қатнашишга таклифнома;
товарлар, ишлар ва хизматларни харид қилиш юзасидан шартноманинг умумий шартлари;
талабгорларнинг танлов савдоларида қатнашишга буюртманомалари шакли;
талабгорнинг малакасини ҳамда унинг техник ва молиявий аҳволини баҳолаш талаблари ва мезонларини, таклифларни молиявий баҳолаш ва танлов савдолари ҳолибини аниқлаш мезонлари, танлов савдолари тартиботига тааллуқли бошқа ҳужжатлардан иборат бўлган йўриқнома.

Техник қисм қуриш, реконструкция қилиш, техника билан қайта жиҳозлаш, лойиҳалаш, қурилиш объектлари учун материаллар, конструкциялар ва жиҳозлар харид қилишга доир танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низом талабларига мувофиқ ишлаб чиқилади.

Танлов ҳужжатларининг тижорат қисми ишлар (хизматлар)ни бажариш ва (ёки) товарни етказиб бериш шартларидан, маблағ билан таъминлаш манбалари ва шартларидан, танлов савдолари предмети сотиш муддатидан, шартнома лойиҳасидан иборат бўлади.

Буюртмачи томонидан эълон қилинган нарх билан танлов савдолари ўтказилиши тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда танлов савдолари предметининг бошланғич нархи эълон ва таклифномада кўрсатилади. Бунда танлов савдолари танлов савдолари предметининг бошланғич нархини пасайтириш юзасидан ўтказилади.

Оферталарни тақдим этиш тартиби танлов ҳужжатларида белгиланади.

Тақдим этилаётган оферта танлов ҳужжатлари шартлари ва талабларига мувофиқ бўлиши керак.

Хорижий пудрат ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган ва эркин муомаладаги валютада ҳақ тўланадиган хорижий кредитлар ва грантлар ҳисобига молиялаштириладиган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда, агар халқаро ва хорижий молиявий институтлар билан тузилган кредит шартномаларида ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, танлов ҳужжатларига ишлар (хизматлар) қийматининг камида 50 фоизи миқдорида ишлар (хизматлар)ни бажариш учун Ўзбекистон Республикасининг хўжалик юритувчи субъектлари - резидентлари иштирок этиши шартлари киритилади.

Танлов ва талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ҳужжатларига, офертани жойлашга ва маркировка қилишга, таклифларни техник ва молиявий баҳолаш мезонларига шартлар ва талаблар танлов комиссияси томонидан кўриб чиқилади ва тасдиқланади.

Оферталарни тақдим этиш муддати тугагунгача танлов савдолари ташкилотчиси танлов ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритишга ҳақлидир, ташкилотчи улар тўғрисида танлов ҳужжатларини олган талабгорларга дарҳол хабар қилиши, оферталарни тақдим этиш муддатини офертага тузатиш киритиш учун етарли бўлган вақтга узайтириши керак.

Танлов ҳужжатлари улар учун тўлов тўлангандан кейин тақдим этилади.

Тўлов миқдори буюртмачи ва (ёки) танлов савдолари ташкилотчиси томонидан, танлов ҳужжатларини кўпайтириш ва тарқатиш қийматидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Танлов савдолари ташкилотчиси талабгорнинг сўровига кўра танлов ҳужжатларининг моҳияти ёки мазмуни билан боғлиқ бўлган саволларга ёзма равишда жавоб бериши, танлов савдоларининг барча қатнашчиларига жавобни сўров манбаини кўрсатмасдан юбориши шарт.

Танлов савдоларининг асосий қатнашчилари ва (ёки) талабгорлар ўртасида хабарлар, билдиришномалар ва бошқа ахборотларни алмашиш танлов ҳужжатлари таркибида тасдиқланган шакл бўйича ёзма равишда амалга оширилади.

Ҳ. Оферталарни тақдим этиш

Офертанинг амал қилиш муддати танлов ҳужжатларида белгиланади.

Оферта уни тақдим этишнинг охириги куни ва вақти тугагунгача қайтариб олиниши мумкин.

Талабгорнинг имзоси ва муҳри қўйилган оферта савдолар ташкилотчисига конвертга солиб елимланган ҳолда жўнатилади.

Тақдим этиш муддати тугагандан кейин олинган оферта кўриб чиқилмайди.

Офертани тақдим этиш санаси танлов савдолари ташкилотчисининг почта билдиришномасидаги оферта олинганлиги тўғрисидаги қайд бўйича ёки танлов савдолари ташкилотчисининг оферентга берилган (оферта чопар орқали етказиб бериладиган ҳол) оферта олинганлиги тўғрисидаги билдиришномаси санаси бўйича белгиланади.

Талабгор оферта таркибида танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани танлов ҳужжатларида кўрсатилган, лекин танлов савдолари предмети ҳисоблаб чиқилган кийматининг кўпи билан 2 фоизи миқдорида таъминлашни тақдим этади.

Таъминлашнинг амал қилиш муддати офертанинг амал қилиш муддатидан кам бўлмаслиги керак.

Буюртмачи танлов ҳужжатларида таъминлаш кафилининг ишончилиги бўйича талабларни, унинг шакллари ва танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлашдан фойдаланиш тартибини белгилаши мумкин.

Танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш:

танлов савдолари ғолибига - шартнома тузилгандан кейин, шартнома ижросини талаб қилинадиган таъминланиши тақдим этилгач;

қолган оферентларга - танлов савдолари ғолиби билан шартнома тузилгандан кейин, лекин офертанинг амал қилиш муддатидан кечикмай;

офертани қайтариб олган оферентга - уни тақдим этишнинг охириги куни ва вақти тугагунгача қайтарилади.

Буюртманомани таъминлаш уни қайтариш учун асос пайдо бўлган вақтдан бошлаб ўн кун мобайнида қайтарилади.

Танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш:

офертани тақдим этишнинг охириги куни ва вақти тугагач офертани ўзгартирган ёки уни қайтариб олган оферентга;

танлов савдолари ғолибига - оферта унинг амал қилиш даврида қайтариб олинганда, танлов ҳужжатларида белгиланган шартларда шартнома тузиш ёки шартнома ижросининг талаб қилинадиган таъминланишини тақдим қилиш рад этилганда қайтарилмайди.

IX. Танлов савдоларини ўтказиш ва уларни якунлаш

Танлов савдолари, қоидага кўра, буюртмачи жойлашган жойда ўтказилади.

Мажлис вақтида оферталар солинган конвертлар очилади, шартлар ва тартиботларга риоя қилиниши, танлов ҳужжатларида кўрсатилган ҳужжатларнинг мавжудлиги текширилади.

Оферталар солинган конвертларни очиш қатнашиш истагини билдиришган оферентлар ёки уларнинг ваколатли вакиллари иштирокида амалга оширилади.

Танлов комиссияси мажлиси натижалари протокол билан расмийлаштирилади.

Танлов комиссияси мажлислари натижалари тўғрисидаги ахборот қатнашмаган оферентга ёзма шаклда етказилади.

Ҳужжатлар пакетида танлов ҳужжатлари талабларининг бузилганлиги аниқланган тақдирда ҳужжатлар уларнинг мазмуни эълон қилинмасдан оферентга қайтарилади.

Танлов комиссияси танлов ҳужжатларининг эълон қилинган шартларга номувофиқлигини ёки офертани расмийлаштиришдаги ноаниқликларни улар бошқа қатнашчиларнинг рейтингига таъсир кўрсатмайдиган ва уларга йўл қўйган танлов савдолари қатнашчисига устунлик бермайдиган ҳолларда эътиборга олмаслиги мумкин.

Танлов ҳужжатлари шартларига жавоб берадиган оферталар бўйича оферентнинг исми (номи), малака маълумотлари, таклиф қилинган нархлар ва бажариш муддатлари, шунингдек оферент томонидан танлов ҳужжатлари талабларига мувофиқ киритилган қўшимча таклифлар ҳисобга олинади.

Танлов комиссияси мажлисида офертани кўриб чиқиш давомида оферент томонидан офертанинг мазмуни тушунтириб берилишига йўл қўйилади.

Бунда офертанинг мазмунини, шу жумладан нархи ёки бажариш муддатини ўзгартирувчи тушунтиришлар берилишига йўл қўйилмайди.

Офертада арифметик хатолар мавжудлиги аниқланган тақдирда сўзлар билан кўрсатилган якуний сумма тўғри миқдор сифатида қабул қилинади.

Савдоларнинг туридан қатъи назар, танлов савдолари ғолиби танлов комиссиясининг ёпиқ мажлисида аниқланади. Танлов савдолари ғолиби танлов савдолари қатнашчилари иштирокида эълон қилинади, иштирок этмаган қатнашчилар хабардор қилинади.

Оферталарни кўриб чиқиш, баҳолаш ва таққослаш натижалари тўғрисидаги ахборот ошкор қилинмайди, конун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Танлов комиссиясининг ҳар бир мажлисида протокол юритилади.

Қоидага кўра, бу - талабгор малакасини олдиндан аниқлаш, конвертларни очиш, танлов савдолари ғолибларини аниқлаш ва танлов савдолари ўтказиш тартиботи билан боғлиқ бўлган бошқа протоколлардир.

Танлов савдолари буюртмачи томонидан белгиланган тартибда тасдиқлангандан кейин тугалланган ҳисобланади.

Буюртмачи "Давархитектқурилиш" қўмитаси билан келишилган кундан бошлаб беш кун муддатда оммавий ахборот воситаларида танлов савдолари натижалари (предмети, ғолиби, инвестиция лойиҳасининг шартномавий нархи ва уни амалга ошириш муддати) тўғрисидаги ахборотни эълон қилади.

Танлов савдолари ўтказилмаган ҳисобланади агар:

оферталарни тақдим этиш муддатида учтадан кам оферта тушса, ушбу Низомнинг 25-бандида кўрсатилган ҳоллардан ташқари;

оферталар танлов ҳужжатлари шартларига мувофиқ бўлмаса;

оферталарда танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш кафолати мавжуд бўлмаса;

оферентлар томонидан таклиф этилган нархлар танлов савдолари предмети бошланғич қийматидан анча ортик бўлса;

"Давархитектқурилиш" қўмитаси билан келишув бўйича танлов комиссияси томонидан асосланган бошқа ҳолатлар пайдо бўлса.

Танлов савдоларининг ўтказилмаган деб эълон қилиниши асосий қатнашчилардан биронтасининг мулкӣ ёки бошқача тусдаги жавобгарлигига олиб келмайди.

Агар танлов савдолари ўтказилмаган деб эътироф этилса танлов савдолари такроран ўтказилади, бунда танлов ҳужжатлари шартларининг қайтадан кўриб чиқилишига йўл қўйилади.

Танлов савдолари ташкилотчиси улар тугаллангандан кейин танлов савдолари ғолибига беш кундан кечикмай ёзма билдиришнома жўнатади.

Шартнома танлов савдолари ғолиби билдиришномани олган кундан бошлаб ўн кун муддатда тузилади.

Агар танлов савдолари ғолиби шартнома тузишни рад этса ёки шартнома ижросини таъминлашни белгиланган муддатда тақдим этмаса, у ҳолда буюртмачи танлов комиссияси билан биргаликда офертаси иккинчи баҳони олган оферентни танлов савдолари ғолиби деб эътироф этиши ёки такрорӣ танлов савдолари ўтказишни тайинлаши мумкин.

Шартнома ижросини таъминлаш миқдори буюртмачи томонидан, лекин танлов савдоларида белгиланган қийматнинг кўпи билан 10 фоизи миқдорида белгиланади.

Танлов савдолари натжалари бўйича тузилган, эркин муомаладаги валютада амалга ошириладиган шартномани рўйхатдан ўтказиш белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар агентлигида амалга оширилади.

Х. Танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш ҳамда танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби мониторинги

Танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш, танлов савдоларини ўтказишнинг мақсадга мувофиқлиги ҳамда унинг методлари ва усуллариининг асосланганлигини аниқлаш, танлов савдоларини ташкил этиш, танлов савдоларини ўтказиш шартлари ва тартиботига риоя қилиш мониторинги "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан амалга оширилади.

Танлов ҳужжатлари экспертизаси шартнома асосида ўтказилади.

Танлов савдолари ташкилотчиси томонидан танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш масалаларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқӣ ҳужжатлар шартларига ҳамда Низомга риоя қилиниши танлов ҳужжатлари экспертизаси предмети ҳисобланади.

Танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш учун қуйидагилар тақдим этилади:

танлов савдолари предмети ва ташкилотчиси тўғрисидаги маълумотлар;

танлов ҳужжатлари;

танлов комиссиясини тайинлаш ва унинг таркиби тўғрисидаги буйруқ;

молиявий ресурсларни тасдиқловчи тегишли ҳужжатлар (кредит шартномаси, банк маълумотномаси, қурилишларнинг аниқ манзили рўйхати, давлат бошқарув органи қарори ва бошқалар). Зарур ҳолларда экспертиза органи савдолар ташкилотчисидан қўшимча маълумотларни сўраб олади.

Импорт товарлар (ишлар ва хизматлар)ни харид қилишда буюртмачи танлов ҳужжатлари таркибида Ташқи иқтисодий алоқалар агентлигининг нархлар конъюнктураси бўйича ҳулосасини тақдим этади.

Танлов ҳужжатлари экспертизаси "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан тасдиқланган қурилиш, реконструкция қилиш, техника билан қайта жиҳозлаш, лойиҳалаш, қурилиш объектлари учун материаллар, конструкциялар ва жиҳозлар харид қилишга доир танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низом талабларига мувофиқ ўтказилади.

Танлов ҳужжатлари экспертизаси ва экспертиза органи томонидан тегишли ҳулосани бериш ҳужжатлар тақдим этилган кундан бошлаб ўн кун муддатда амалга оширилади.

Такрорӣ экспертиза беш кун муддатда ўтказилади.

Қуйидагилар мониторинг объекти ҳисобланади:

танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш, шартнома тузиш;

лойиҳани амалга оширишда танлов савдолари шартларининг бажарилиши;

ишларни бажариш ва молиялаштириш жадвалларининг ижроси;

қурилиши тугалланган объектни ўз вақтида фойдаланишга топшириш.

Мониторинг буюртмачи ва пудратчи томонидан томонларнинг танлов савдолари шартларини бажариши тўғрисида "Давархитектқурилиш" қўмитаси ҳудудий бошқармасига ҳар ойда тақдим этиладиган ахборотларни таҳлил қилиш йўли билан амалга оширилади.

Мониторинг натижаларини умумлаштириш "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан амалга оширилади.

XI. Нархларга тузатишлар киритиш ва суғурта

Танлов савдоларида белгиланган нарх қатъӣ нарх ҳисобланади.

Биринчи молиявий йил мобайнида нархларга ҳамда товарлар, ишлар ва хизматлар харид қилиш юзасидан шартномани бажариш муддатига тузатишлар киритишга йўл қўйилмайди, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Иккинчи йил ва ундан кейинги йиллар учун шартнома нархларига тузатишлар киритиш белгиланган тартибда амалга оширилади.

Танлов савдолари ғолиби қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда объект қурилишининг суғурта қилинишини таъминлайди.

ХII. Танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш харажатлари

Танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш, танлов ҳужжатларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ харажатлар шартнома асосида амалга оширилади.

Танлов савдолари танлов савдолари предметини сотишнинг мақсадга мувофиқ эмаслиги сабабли бекор қилинган тақдирда уларни ташкил этиш ва ўтказиш билан боғлиқ харажатлар амалдаги харажатлар бўйича буюртмачи томонидан қопланади.

ХIII. Танлов савдолари қатнашчиларининг жавобгарлиги

Танлов савдолари қатнашчилари қонун ҳужжатларига ва ушбу Низом талабларига мувофиқ жавоб берадилар.

Буюртмачи қуйидагиларга жавоб беради:

танлов комиссиясини шакллантиришда унинг таркибига оид талабларга риоя этилиши;

танлов савдолари предмети учун назарда тутилмаган шакллар бўйича танлов савдоларини амалга ошириш имконини берадиган унинг қийматини камайтириш мақсадида танлов савдолари предметини бўлишга йўл қўйилиши;

танлов савдолари ғолиби билан шартнома тузиш муддатининг бузилиши;

шартномада келишилган муддатларда физик, сифатга доир ва техник параметрлар бўйича шартнома шартларининг бажарилмаганлиги;

танлов шартларининг бажарилиши мониторинги учун нотўғри ахборот тақдим этилганлиги;

томонлар ўртасидаги шартномавий мажбуриятларнинг бажарилиши тугаллангандан кейин уч йил мобайнида оферталар оригиналларининг сақланмаганлиги;

танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиботларининг бошқача бузилишлари учун.

Агар унинг учун қонун ҳужжатларига мувофиқ шартнома тузиш шарт бўлган буюртмачи шартномани тузишдан воз кечса ёки бош тортса танлов савдолари ғолиби шартномани тузиш ёки етказилган зарарни ва бой берилган фойдани ундириш тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат қилади.

Танлов савдолари ташкилотчиси жавоб беради:

оферталар тақдим этиш муддати тугагунгача танлов ҳужжатларига танлов ҳужжатларини олишган талабгорларга ўз вақтида хабар қилмасдан ва офертага тузатишлар киритиш учун етарли бўлган вақт учун оферталарни тақдим этиш муддатини узайтирмасдан ўзгартириш ва қўшимчалар киритилганлиги;

танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълонни танлов ҳужжатларига ижобий эксперт хулосасисиз чоп этганлик;

аризалар ва оферталарни қабул қилиб олишни рад этганлик, уларни ҳисобга олишни таъминламаганлик, конвертларни очишгача уларнинг махфийлигини ва сақланишини таъминламаганлик;

танлов савдоларини ўтказиш тартиботи бузилганлиги;

танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиботининг бошқача бузилишлари учун.

Танлов комиссияси жавоб беради:

танлов савдоларини ўтказиш тартиботлари босқичлари бўйича кам овоз билан ва (ёки) танлов таклифларини баҳолаш мезонларини ҳисобга олмасдан қарор қабул қилинганлиги;

талабгор (оферент)дан унинг малака маълумотларига мувофиқлигини тасдиқловчи далилларни ҳужжатли шаклда тақдим этишнинг асоссиз талаб қилиниши;

талабгорларнинг ўз интеллектуал мулки ёки тижорат сирини муҳофаза қилишга бўлган ҳуқуқи бузилганлиги;

талабгорлар (оферентлар)нинг малака маълумотларига нисбатан танлов ҳужжатларида назарда тутилмаган мезонлар ва талаблар белгиланганлиги;

танлов савдоларида қатнашишга:

муассислик ҳужжатлари, молиявий қатнашиш, холдинг шаклида ва бошқа шаклларда ифодаланган бир-бири билан бевосита ташкилий-ҳуқуқий ёки молиявий боғлиқ бўлган ташкилотларнинг;

қайта ташкил этиш (бўлиниш, бирлашиш) тугатиш ёки банкротлик босқичида бўлган, мулки хатлаб қўйилган талабгорларнинг қўйилганлиги;

талабгор (оферент)нинг танлов савдолари тартиботида қатнашишдан асоссиз равишда четлатилганлиги;

танлов савдоларининг бошқа қатнашчилари рейтингига таъсир қилмайдиган, уларга йўл қўйган танлов савдолари қатнашчисига устуник бермайдиган ҳолларда танлов ҳужжатларининг эълон қилинган шартларга ёки офертани расмийлаштиришдаги ноаниқликларга номувофиқлиги эътиборга олинганлиги;

оферта мазмунини ўзгартирадиган тушунтиришлар ва тузатишларга йўл қўйилганлиги, шу жумладан нархлар ёки бажариш муддати ўзгартирилганлиги;

офертани танлов комиссияси мажлисида кўриб чиқиш давомида оферентнинг тушунтириш беришига асоссиз равишда йўл қўйилмаганлиги;

ахборотнинг ошкор қилинганлиги, савдолар қатнашчиларининг ўзаро ёки жалб этилган мутахассислар билан келишувига йўл қўйилганлиги, шунингдек қонунга зид бошқа хатти-ҳаракатлар қилинганлиги;

танлов савдолари ғолибининг танлов комиссиясининг очиқ мажлисида аниқланганлиги, танлов савдолари ғолибини эълон қилиш тартиботи бузилганлиги, иштирок этмаган қатнашчиларнинг ўз вақтида хабардор қилинмаганлиги;

танлов савдолари тартиботининг бошқача бузилишлари учун.

Танлов савдолари ғолиби жавоб беради:

физик, сифатга доир ва техник параметрлар бўйича шартнома шартларининг шартномада назарда тутилган муддатларда бажарилмаганлиги;

танлов шартларининг бажарилиши мониторинги натижаларининг бузилганлиги;

танлов шартлари ва шартноманинг бошқача бузилишлари учун.

Агар танлов савдолари ғолиби шартнома тузишни рад этса ёки белгиланган муддатда шартнома бажарилиши таъминланишини тақдим этмаса, у ҳолда буюртмачи танлов комиссияси билан биргаликда офертаси иккинчи баҳони

олган оферентни танлов савдолари ғолиби деб эътироф этиши ёки такрорий танлов савдолари ўтказишни тайинлаши мумкин.

Танлов савдолари тартиботидан келиб чиққан келишмовчиликлар ва низолар, буюртмачи, савдолар ташкилотчиси ёки танлов савдолари бошқа қатнашчиларининг хатти-ҳаракатлари ва қарорлар юзасидан шикоятлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда кўриб чиқилади.

Танлов ҳужжатларини ишлаб чиқиш, шартнома асосида қурилишда танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш Қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказлари орқали амалга оширилади. Марказнинг фаолияти Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 декабрдаги 538-сон қарорига 6б-иловада қабул қилинган «**Қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг маркази тўғрисида НАМУНАВИЙ НИЗОМ**» орқали тартибга солинади.

Қуйидагилар Марказнинг асосий вазифалари ҳисобланади:

танлов ҳужжатларини ишлаб чиқиш, шартнома асосида қурилишда танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш;

танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш, шартномалар тузиш, танлов савдолари шартлари ва инвестиция лойиҳасини амалга оширишда ишларни бажариш ва молиялаштириш жадвалининг бажарилиши, шунингдек марказлаштирилган манбалар ҳисобига молиялаштирилаётган қурилиш тугалланган объектнинг ўз вақтида фойдаланишга топширилиши мониторингини олиб бориш;

шартнома асосида қурилишда танлов савдолари мавзунинг дастлабки қийматини белгилаш бўйича хизматлар кўрсатиш;

қурилиш маҳсулотининг, шу жумладан "элементлар қиймати" усули билан, шартномавий жорий нархни аниқлаш бўйича методик тавсияларни, нархларни шакллантиришни янада такомиллаштириш, қурилишни ташкил этиш ва капитал қурилишда янги технологияларни жорий этиш бўйича норматив-методик ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва жорий этишда қатнашиш;

қурилишда ва қурилиш материаллари, буюмлари ва конструкциялари саноатида нархлар шаклланишига таъсир килувчи омилларни тўплаш, таҳлил қилиш, уларни қайта ишлаш ва умумлаштириш;

қурилиш ишларига ва тайёр қурилиш маҳсулотига нархлар, юкларни ташишга тарифлар, материалларни ташиш шартлари ва масофаларининг ўзгариши мониторингини олиб бориш ва таҳлил қилиш;

маҳаллий тайёрловчи заводлар томонидан ишлаб чиқарилаётган қурилиш материаллари, буюмлари ва конструкцияларининг нархи тўғрисидаги маълумотларни тўплаш;

нархларни шакллантириш бўйича янги смета нормативларини яратиш учун бошланғич ахборотларни тўплаш ва дастлабки таҳлил қилиш;

капитал қурилиш, лойиҳалаштириш ва қийматни аниқлаш юзасидан комплекс масалалар бўйича вазирликлар, идоралар ва ҳўжалик бирлашмаларига, шунингдек юридик ва жисмоний шахсларга, шу жумладан хорижий юридик ва жисмоний шахсларга консалтинг хизматлари кўрсатиш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ ва Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" кўмитаси томонидан берилган ваколатлар доирасида бошқа вазифаларни бажариш.

Марказнинг асосий функциялари

Марказ ўзига юкланган вазифаларга мувофиқ қуйидаги функцияларни бажаради:

аризалар ва оферталар қабул қилинишини ташкил этади, уларнинг ҳисобга олинишини, сақланишини ва махфийлигини таъминлайди;

буюртмачи билан биргаликда қурилишда танлов савдоларини ўтказиш тартиботини белгилайди;

қурилишда танлов савдолари тўғрисидаги Низом шартлари ва талабларига риоя қилган ҳолда танлов савдолари мавзуга қўйиладиган танлов ҳужжатларини ишлаб чиқади;

танлов ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш учун Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" кўмитасига тақдим этади;

танлов ҳужжатларида белгиланган шакл бўйича танлов савдолари ўтказилиши тўғрисида эълон бериш учун материалларни тайёрлайди ва/ёки потенциал талабгорларга таклифномалар юборилишини таъминлайди;

буюртмачи томонидан жалб қилинадиган мустақил экспертлар ёки консультантлар ишини ташкил этади;

талабгорларга танлов ҳужжатларини сотади;

оферталар очилгандан кейин уларни буюртмачига беради;

буюртмачига танлов савдолари якунлари бўйича буюртмачи ҳисоботини тузишда кўмаклашади;

буюртмачи ва пудратчи томонидан тақдим этиладиган ахборотларни таҳлил қилиш йўли билан шартнома мажбуриятлари бажарилиши мониторингини олиб боради ҳамда танлов савдолари ва танлов савдолари натижалари бўйича тузилган шартномалар бажарилиши мониторинги натижалари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" кўмитасига ҳар ойлик ҳисоботни тақдим этади;

семинарлар ўтказади, кадрларни танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш юзасидан тасдиқланган тартиботини, танлов савдолари натижалари бўйича тузилган шартномалар шартларидан келиб чиқувчи мажбуриятлар бажарилиши мониторингини амалиётда қўллаш бўйича ўқитади;

норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини, қурилиш таннархи пасайтирилишини ва қурилиш ишлаб чиқариши иқтисодий рағбатлантирилишини таъминловчи қурилишда иқтисодий ишларни такомиллаштириш бўйича таклифларни ишлаб чиқади ва Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" кўмитасининг Капитал қурилишда иқтисодий ислохотлар ва нархларни шакллантириш марказига киритади;

капитал қурилишда иқтисодий ва ташкилий ислохотлар амалга оширилиши, қурилиш материаллари, алоҳида ва махсус ишлар нархларининг, қурилиш механизмларини ишлатиш ва қурилиш юкларини ташиш, тайёр қурилиш маҳсулоти харажатлари ўзгариши мониторингини олиб боради;

ўз ваколатлари доирасида инвестиция жараёни қатнашчилари ўртасидаги келишмовчиликларни кўриб чиқади, улар юзасидан қарорлар тайёрлайди ва белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" кўмитасига ёки тегишли органларга киритади;

нархларни шакллантириш бўйича дастурий воситаларни, норматив ҳужжатларнинг электрон вариантларини сотиб олади, таркатади;

Марказнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги

Марказ ўзига юкланган функцияларни амалга ошириш учун қуйидаги ҳуқуқларга эга:

маҳаллий давлат бошқаруви органларидан ва бошқа ташкилотлардан Марказга юкланган вазифаларни бажариш учун зарур бўлган материалларни сўраш ва олиш;

танлов савдолари натижалари бўйича тузилган шартномалар шартларидан келиб чиқувчи мажбуриятлар бажарилиши мониторингини олиб бориш мақсадида қурилишнинг боришини ўрганиш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ шартнома асосида хизматлар кўрсатиш ва ишларни бажариш;

қонун ҳужжатларини ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисидаги Низом талабларини бузиш ҳоллари аниқланган тақдирда буюртмачига хизматларни сотиб олишни тўхтатиш тўғрисида тақдимнома киритиш;

Ўзбекистон Республикасининг лойиҳалаштириш, илмий-тадқиқот ташкилотларини ва бошқа ташкилотларини, олимлар ва мутахассисларни улар меҳнатига Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳақ тўлаган ҳолда, белгиланган тартибда ишга жалб қилиш;

қурилиш ва қурилиш материаллари ишлаб чиқариш масалалари бўйича амалдаги қонун ҳужжатларига зид бўлган идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг амал қилишини тўхтатиш ёки бекор қилиш тўғрисида "Давархитектқурилиш" қўмитасига таклифлар киритиш.

Марказ ўзига юкланган функционал вазифаларнинг зарур даражада бажарилиши учун қонун ҳужжатларига мувофиқ жавоб беради.

Марказ фаолиятини ташкил этиш

Марказ фаолиятига раҳбарликни Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" қўмитаси раисининг буйруғи билан лавозимга тайинладиган ва лавозимдан озод қилинадиган директор амалга оширади.

Марказ директори:

Марказга юкланган вазифаларнинг бажарилиши учун шахсан жавоб беради;

Ўзбекистон Республикаси "Давархитектқурилиш" қўмитаси билан келишган ҳолда Марказнинг штат жадвалини тасдиқлайди;

Марказ фаолияти билан боғлиқ масалалар бўйича барча органларда ва корхоналарда Марказ номидан вакиллик қилади;

Марказ хўжалик фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширади.

Қуйидагилар Марказ фаолиятини молиялаштириш манбалари ҳисобланади:

шартнома асосида танлов ҳужжатларини ишлаб чиққанлик, қурилишда танлов савдоларини ташкил этганлик ва ўтказганлик;

нархларни шакллантириш, шартнома асосида савдо мавзуининг дастлабки қийматини аниқлаш масалалари бўйича консалтинг хизматлари кўрсатганлик;

қурилиш соҳасида Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида тақиқланмаган хизматларнинг бошқа турларини амалга оширганлик учун олинadиган даромадлар.

Марказ ҳар ойда "Давархитектқурилиш" қўмитаси таъминоти учун ўз даромадларининг 10 фоизи миқдорида маблағ ўтказиши.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида" 2003 йил 6 майдаги ПФ-3240-сон Фармонида ҳамда уни бажариш юзасидан қабул қилинган Вазирлар Маҳкамасининг қарорларида қайд этилганидек, эскирган ва замонавий талабларга мувофиқ бўлмаган амалдаги смета нормалари ва қоидалари тизими ва унинг асосида қурилиш смета қийматининг ошиб кетишига олиб келувчи баҳономаларни(расценкаларни) ишлаб чиқиш қурилиш-технология жараёнини ва умуман қурилиш комплексининг самарали ишлашини мақбуллаштириш йўлидаги, пировард натижада қурилишда лойиҳалаштириш, смета ва технология интизомини мустаҳкамлашдаги бош тўсиқлардан бири ҳисобланади.

Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси томонидан зарур даражадаги назорат ўрнатилмаганлиги ҳозирги вақтда жуда кўплаб яқка тартибдаги ва идоравий смета нормаларининг амалда бўлишига олиб келди, улар кўп ҳолларда "Давархитектқурилиш" қўмитаси тасдиқлаган смета нормативларига зиддир ҳамда уларнинг ўрнини босмоқда.

Кўрсатиб ўтилган камчиликларни бартараф этиш, бозор иқтисодиёти талабларига мувофиқ капитал қурилишда нархларни шакллантиришнинг смета-норматив базасини тартибга солиш ва янгилаш, объектлар қурилиши қийматини жорий шартномавий нархларда белгилаш механизмини такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси 24.10.2003 й. (№ 463) «Капитал қурилишда нархларни шакллантиришнинг смета-норматив базасини такомиллаштириш ва янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида» Қарор қабул қилди.

Унга кўра Вазирлар Маҳкамасининг "қурилиш қийматини 1991 йил нархлари даражасидаги янги смета нормативлари негизида "ресурс усули" асосида аниқлашга ўтиш тўғрисида" 1997 йил 17 июндаги 306-сон қарори ўз кучини йўқотган деб ҳисобланади.

Мавзу бўйича таянч сўз ва иборалар

Қурилишнинг асосий ишлаб чиқариш бўғинлари. Инвестор. Буюртмачи. Қурилиш эгаси. Пудратчи. Лойиҳаловчи. Пудрат усули. Хўжалик усули. Объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда ("қулф-калит"гача) топшириш. Танловлар. Капитал қурилиш пудрат шартномаси. Ижро ҳужжатлари. Қурилиш майдони. Вақтинчалик иншоотлар. Беркитиладиган ишлар. Шартнома нархини бўлиб чиқиш. Жорий молиялаштириш. Танлов савдолари (тендерлар). Бошланғич нарх. Талабгор. Танлов савдолари предмети. Танлов ҳужжатлари. Оферент. Оферта. Танлов савдолари катнашчилари. Танлов савдолари шакллари. Талабгорга қўйиладиган малака талаблари. Танлов савдоларини

ўтказишга тайёргарлик. Нархларга тузатишлар киритиш ва суғурта. Қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг марказлари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Президентининг фармони 06.05.2003 й., № Пф-3240
2. «Капитал қурилишда ҳўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида». Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 12.09.2003 й. № 395
3. Капитал қурилишда танлов савдолари тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори 03.07.2003 й. № 302
4. «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисида НИЗОМ» Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 3 июлдаги 302-сон қарорига илова
5. «Капитал қурилишда нархларни шакллантиришнинг смета-норматив базасини такомиллаштириш ва янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 24.10.2003 й. п 463
6. «Объект муддатидан илгари фойдаланишга топширилганлиги ва шартнома қийматига нисбатан маблағлар тежалганлиги учун пудратчи ташкилотни буюртмачи томонидан мукофотлаш ТАРТИБИ». Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 26 мартдаги 135-сон қарорига илова
7. «Объектларни марказлаштирилган манбалар ҳисобига қуришда ягона буюртмачи хизмати тўғрисида НАМУНАВИЙ НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 6 –илова
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг 2005 йил 11 апрелдаги «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони.// Халқ сўзи, 12 апрел 2005 й.
9. Исаков М.Ю. Экономика капитального строительства. Учебное пособие–Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004.
10. Абрамов С.И. Организация инвестиционно-строительной деятельности - М.: Центр экономики и маркетинга, 1999
11. Гуртов В.К. Инвестиционный ресурс. – М.: Экзамен, 2002
12. Экономика строительства: Учеб. пособ. для вузов.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2003
13. Чернов В.А. Инвестиционная стратегия. Учебное пособие. – М.: ФНИТИ-ДАНА, 2003..
14. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Инвестиционный анализ. Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
15. Инвестиционные процессы в условиях глобализации.- М.: ТЕИС, 2002
16. <http://eup.kulichki.com/Catalog/20-400.htm>
17. <http://www.eup.ru/Catalog/20-250.asp>
18. <http://eup.kulichki.ru/Catalog/20-5.htm>

3-мавзу. Қурилишда омбор ва транспорт ҳўжаликларини ташкил этиш ва бошқариш

Ўқув модули бирликлари:

- 1) Қурилишда омбор ҳўжалигини ташкил этишнинг моҳияти ва аҳамияти
- 2) Омборлар турлари, уларни ҳажмини ва майдонини аниқлаш
- 3) Қурилишда транспорт хизматини ташкил этиш
- 4) Қурилишда қўлланиладиган транспорт турлари ва уларни танлаш

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- қурилишда омбор ҳўжалигини ташкил этишнинг моҳияти ва аҳамиятини билади;
- омборлар турлари, уларни ҳажмини ва майдонини аниқлашни изохлайди;
- омборларда материалларни қабул қилиш, сақлаш ва истеъмолчиларга бериш тартибини қўллайди;
- қурилишда транспорт хизматини ташкил этишни таҳлил қилади
- қурилишда қўлланиладиган транспорт турлари ва уларни танлаш бўйича яхлитликни шакллантиради;
- автомобил транспортда юк ташишни ташкил этишни баҳолайди.

1. Қурилишда омбор ҳўжалигини ташкил этиш ва уларнинг классификацияси

Қурилиш объектларида бажариладиган қурилиш монтаж ишларининг қийматини ярмидан ортиғини қурилиш материалларининг қиймати ташкил қилади. Қурилиш материалларини объектларга бир меъёрда керакли вақтда етказиб бериш қийин бўлганлиги сабабли уларни қурилиш майдонларида сақлаш учун турли ҳилдаги омбор ҳўжаликлари ташкил этилади.

Қурилиш майдонларига керакли материаллар, деталлар ва конструкцияларни бир меъёрда таъминлаш уларни сақланадиган омборларни тўғри ташкил қилиш талаб қилинади. Омбор ҳўжаликларини тўғри ташкил қилиш қуйидаги масалаларни ҳал қилишни ўз ичига олади:

- материаллар, деталлар ва конструкциялар захираларини аниқлаш;
- омборлар майдонини аниқлаш;
- омборларни рационал турларини ва уларда материалларни сақлаш, тахлаш усулларини аниқлаш;
- қурилиш майдонларида материалларни сақлаш омборларини жойлаштириш схемасини аниқлаш;
- омборларда материалларни қабул қилиш, истеъмолчиларга бериш ва ҳисобга олиш тартибини ишлаб чиқиш

ва х.к.

Материалларни сақладиган омборларнинг турларига, материаллар, деталлар ва конструкцияларни сақлаш характериға боғлиқ бўлмаган ҳолда ҳамма омборларға қуйидаги талаблар қўйилади:

- материаллар конструкциялар ва деталларни ўз хусусиятларини йўқотмаган ҳолда сақлаш;
- омборларда қурилиш материалларини транспорт воситаларига юклаш-тушириш ишларини механизациялаш;
- омборларда ишловчиларға меҳнат муҳофазасини сақлаган ҳолда шароит яратиш.

Йирик қурилиш-монтаж ташкилотларида моддий-техника таъминоти масалалари билан материал-технологик комплектация бошқармалари шуғулланади. Бу ўз навбатида қурилиш ишлаб чиқаришини ташкилий-технологик даражасини оширишға қурилиш-монтаж ишларида меҳнат сарфини камайтиришға ва материал ресурслардан тежамкорона фойдаланишға имконият яратади.

Омбор хўжалиги қурилишни материал-техника таъминоти ва комплектация тизимининг бир қисми ҳисобланади. Қурилиш ташкилотларининг материал технологик комплектация тизими қуйидагиларни кўзда тутиб ташкил қилинади:

- қурилиш бошқармалари қошидаги материалларни сақлаш омборларини сонини камайтириш мақсадида;
- қурилиш майдонидаги омборларни эгаллаган майдонларини ҳажминини максимал камайтириш;
- омборларда сақладиган материаллар захиралари ҳажминини камайтириш;
- қурилиш майдонларида машина ва механизмлар ҳаракатига шароит яратиш.

Юқоридагиларға асосан қурилиш ташкилотларида қуйидаги омборлар ташкил этилади:

марказий бундай омборлар материал-техника таъминоти ва комплектация бошқармалари қошида ташкил этилиб, уларда қурилиш материалларини марказлашган ҳолда қабул қилинади ва сақланади.

бўлинма омборлари булар умум қурилиш ва махсус қурилиш монтаж ишларини олиб боровчи бўлинмалар қошида ташкил қилинади.

Объект омборлари қурилиш объектларида материаллар, деталлар ва конструкцияларни сақлаш мақсадида ташкил этилади.

ишлаб чиқариш корхоналари омборлари ишлаб чиқариш жараёнида ишлатиладиган хом ашё ва ёрдамчи материалларни ҳамда тайёр маҳсулотларни сақлаш учун ташкил этилади.

Қурилиш материаллари, деталлари ва конструкцияларни сақлаш усулиға кўра омборлар қуйидаги турларға бўлинади:

Очиқ об-хаво шароитида ўз хусусиятини йўқотмайдиган қурилиш материаллари ва конструкцияларини сақлаш учун ташкил қилинади. Бу материалларға бетон қоришмасини тўлдирувчилари шағал, кум, темир бетон буюмлар ва бошқалар қиради.

Ярим ёпиқ (навеслар) ёмғир, қор таъсирида ўз хусусиятини ўзгартирадиган, лекин хаво температурасини ўзгариши, унинг намлиги таъсирида ўз хусусиятини ўзгартирмайдиган материалларни (ёғоч, металл ва х.к.) сақлаш учун ташкил этилади.

Ёпиқ (иситиладиган ёки иситилмайдиган) атмосфера таъсирида ўз хусусиятини ўзгартирадиган материаллар (цемент, пардозлаш материаллари ва х.к) бундан ташқари махсус қийимлар, инвентарларни сақлаш учун ташкил этилади.

2. Қурилиш материаллари захираларини, омборлар ҳажминини ва майдонини аниқлаш

Қурилиш омборларидаги материаллар, деталлар ва конструкцияларни сақлаш омборларида сақланаётган материаллар қурилиш ишларини узлуксиз олиб борилишини таъминлаш керак ва меъёрдан ортиқча бўлмаслиги лозим. Материал ресурсларни ортиқча бўлиши айланма маблағларни айланишини камайтиради ва қурилиш ташкилотларини молиявий ҳолатига таъсир кўрсатади.

Омборларда сақладиган қурилиш материаллари, конструкциялари ва деталларининг захираларини миқдори уларнинг ишлатилишиға қараб ўзгариб туради. Шунинг учун захираларни сақланишиға кўра улар жорий, тайёрлов, қафолатли ва мавсумий турларға бўлинади.

Жорий захира қурилиш ташкилотларини узлуксиз ишлашини таъминлаш мақсадида, материал ресурсларни олиб келиш муддати ва уларни ишлатиб бўлиш вақти оралиғида сақлаш учун ташкил этилади.

Тайёрлов захира-қурилишда материалларни қабул қилиш, сартировкалаш, тушириш, лаборатория анализидан ўтказишға кетадиган вақт оралиғи учун ташкил этилади.

Кафолатли бу захира қурилишни материал ресурслар билан таъминлашдаги узилишларни олдини олиш, транспортларни бир меъёрда ишламаслиги ва ўзаро тузилган шартномаларни бажарилмай қоладиган ҳолларда қурилиш объектларида иш тўхтаб қолмаслиги учун тузилади.

Мавсумий бу захира об-хаво шароитини ҳисобға олиб сув транспорти ёрдамида олиб келинадиган материаллар учун тузилади.

Агар материалларни суткалик сарфини q , материалларни етказиб бериш оралиғидаги вақтни t_1 билан, уларни қабул қилиб олиш, тушириш, саралаш ва лаборатория текширувларидан ўтказиш вақтини t_2 билан, қафолатли захирани ишлатиб бўлиш вақтини t_3 билан ва мавсумий захирани t_4 билан белгиласак, унда ишлаб чиқариш захирасининг миқдори қуйидагича аниқланади:

$$P = q (t_1 + t_2 + t_3 + t_4)$$

Ишлаб чиқариш захирасининг миқдорини қурилишнинг календар графиги орқали материалдан интенсив фойдаланиладиган вақт учун аниқланади. Агар захираларни ҳисоблаш вақтида календар график ишлаб чиқилмаган бўлса, у ҳолда шу материални умумий миқдорини Q , шу материал ишлатиладиган вақтға T ва материалларни бир меъёрда ишлатилмаслик ҳамда бир меъёрда етиб келмаслик коэффициентларига бўлиш орқали қуйидагича аниқланади.

$$G = \frac{Q}{TK_1 K_2}$$

Бу ерда:

$K_1 = 1,3$, $K_2 = 1,2$ - сув транспорти орқали олиб келинадиган материаллар учун; $K_1 = 1,1$, $K_2 = 1,1$ – автомобиль ва темир йўл транспортида олиб келинадиган материаллар учун.

Кафолатли захирани миқдори жорий захиранинг 25% ташкил қилади. Унинг миқдори материалларни олиб келинадиган транспорт турларига, олиб келиш масофасига ва бошқа маҳаллий шароитларга боғлиқ бўлади.

Омборларнинг майдони уларда сақланадиган материалларни, конструкцияларни миқдorigа, сақлаш усулига ҳамда 1м^2 майдонда норма бўйича сақланадиган материаллар миқдorigа боғлиқ бўлади ва уни қуйидагича аниқланади:

$$S = \frac{P}{R K_n}$$

Бу ерда: P - сақланиши лозим бўлган материаллар, конструкциялар миқдори;

R - норма бўйича 1м^2 майдонда сақланадиган материал миқдори;

K_n - омбор майдонидан фойдаланиш коэффициенти

Ётиқ омбор учун $K_n = 0,35 - 0,4$

Иситиладиган $K_n = 0,6 - 0,7$

Иситилмайдиган $K_n = 0,5 - 0,7$

Ёғоч материаллар учун $K_n = 0,4 - 0,5$

3. Қурилишда қўлланиладиган транспорт турлари ва уларни танлаш

Қурилиш монтаж ишларини бажариш турли хилдаги қурилиш материаллари, деталлари ва конструкцияларини ишлатиш ва уларни ташиб келиш билан узвий боғланган. Транспорт қурилиш майдони билан қурилиш материалларини етказиб берувчи ташкилотлар ўртасида боғловчилик вазифасини бажаради. Унинг бир меъёردа ишлаши қурилиш ташкилотларининг хўжалик фаолиятига катта таъсир кўрсатади.

Амалиётдан маълумки қурилишга мўлжалланган юкларни ташишда транспорт харажатлари, кумнинг 83%, тошнинг 73%, гўштнинг 57%, цементнинг 51% қийматини ташил қилади.

Қурилишда қўлланиладиган транспорт турлари юкларни ташиш характериға кўра ички ва ташқи, юкларни ташиш йўналишиға кўра вертикал ва горизонтал турларға бўлинади.

Вертикал транспорт-қурилиш материаллари, деталлари ва конструкцияларини кўтариш учун хизмат қилади. Бунда кўтарма кран ва кўтаргич транспорт воситаларидан фойдаланилади.

Горизонтал транспорт- қурилиш материаллари, деталлари ва конструкцияларини ишлаб чиқарувчи ёки казиб олувчи ташкилотлардан, уларни истеъмол қилувчи жойларға олиб бориб беришда фойдаланилади. Буларға темир йўл, сув, автомобиль, хаво, трактор транспортлари ва турубапровод киради.

Ташқи транспортга темир йўл, автомобиль ва сув транспортлари киради. Булар ёрдамида қурилиш материаллари карьерлардан, махсулот етказиб берувчи ташкилотлар омборларидан ёки ишлаб чиқариш ташкилотларидан, бундан ташқари темир йўл станцияларидан, причаллардан қурилиш ташкилотларининг омборларига ҳамда материал-техника таъминоти ва комплектация бошқармалари омборларига етказиб беришда фойдаланилади.

Қурилиш материалларини қурилиш объектларидаги омборларға етказиб бериш транспорт воситаларидан самарали фойдаланишға имконият яратади. Бунда юкларни ташиш таннархи, юклаш ва туширишға кетадиган харажатлар сезиларли даражада камаёди, қурилиш материаллари деталлари ва конструкцияларини сифатини сақлашға шароит яратилади.

Қурилиш юкларини ташқи транспортда ташиш қуйидаги схемалар орқали амалға оширилади:

1. Агар қурилиш майдони умумий фойдаланиладиган темир йўллар билан боғланган бўлса темир йўл транспортдан фойдаланилади

2. Автомобиль транспортида юк ташиш

3. Аралаш юк ташиш темир йўл-автомобил-трактор транспорти

Юкларни ички транспортда ташишда - автомобиль (айрим холларда йирик қурилиш комплексларида темир йўл) ва трактор транспортларидан фойдаланилади. Бунда юкларни қурилиш майдонида ва материал техника таъминоти ва комплектация бошқармалари омборларидан қурилиш бўлинмалари ва қурилиш майдонларига етказиб беришда фойдаланилади.

Қурилишда юкларни қурилиш объектини шарт-шароитидан ва юкларни ташишға кетадиган харажатларни минимал камайитириш мақсадида транспорт воситасини тури танланади. Бунда бошланғич маълумот учун юк айланмасининг характеристикаси, қурилиш объектига юкларни бир хил келиши, қурилиш олиб бориладиган ҳудуддаги мажуд транспорт корхоналари фаолиятдан тўла фойдаланиш ва йиллик юк айланмаси тўғрисидаги маълумотлар бошланғич маълумотлар қилиб олинади.

Йиллик юк айланмасининг қурилиш ташкилотларини ва қурилиш материаллари, деталлари ва конструкциялари ишлаб чиқарувчи ташкилотларни йиллик режалари асосида аниқланади.

Ўртача суткалик юк айланмасини йил давомидаги иш суткаларига бўлиш орқали қуйидагича аниқланади:

$$Q_{\text{х.сут.}} = \frac{Q_{\text{йил}}}{n} K; \quad K = 1,1 - 1,3$$

Бунда: $Q_{\text{йил}}$ - йиллик юк айланмаси

n - йил давомидаги иш суткалари

K – юкларни бир меъёрда келмаслик коэффициенти

Юкларни ташиб келиш таннархи йиллик бирвақтлик ва транспорт харажатларининг миқдorigа боғлиқ бўлади.

Йиллик бир вақтлик харажатларға вақтинчалик йўлларни, бино ва иншоотларни қуришға кетган харажатлар киради. Уларни қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$E_{\text{йил}} = \frac{C-B}{T}$$

Бу ерда: С - бирвақтлик харажатлар, сўм; В - қайтарма қиймат (вақтинчалик бино ва иншоотларни бузгандаги материаллар қиймати); Т- транспорт воситасини эксплуатация қилиш муддати;

Бирлик миқдордаги ишларни бажариш учун кетадиган (1 тн. юкни ташиш учун) харажатларни қуйидаги формула орқали аниқланади:

$$E = \frac{E_{\text{йил}}}{Q_{\text{йил}}}$$

Эксплуатация харажатлари машинага хизмат кўрсатиш, транспорт воситаларини профилактика ва жорий таъмирлаш харажатлари ҳамда амортизация ажратмаси, хайдовчиларни иш ҳақидан ташкил топади.

Транспорт воситаларини қарашга кетадиган эксплуатация харажатларини қуйидагича аниқланади

$$E_{\text{т.вос.}} = \sum_{i=1}^n \Delta_i N_{i \text{ т. вос.}}$$

$N_{i \text{ т. вос.}}$ – транспорт воситаларини сони

Йиллик амортизация ажратмаси миқдорини қуйидагича аниқланади:

$$P = \frac{\Phi + K_p + M - Л}{T}$$

Бу ерда: Φ - асосий фондларни бошланғич нархи;

K_p - капитал таъмирлашга кетган харажатлар;

M - асосий фондларни модернизация қилишга кетган харажатлар;

$Л$ - ҳисобдан чиқариш қиймати;

T - асосий фондларни хизмат муддати.

Юклаш - тушириш ишларини эксплуатация харажатларини қуйидаги формула орқали аниқланади:

$$\Delta_{\text{юк.туш.}} = \sum_{i=1}^n S_i Q_i$$

Бу ерда: S_i - 1 тн. юкни юклаш ва туширишга кетадиган харажатлар;

Q_i – йил давомида ташиб келинган юklar миқдори.

Транспорт воситалари двигателларини эксплуатация харажатларини қуйидагича аниқланади:

$$\Delta_{\text{двиг.}} = \sum_{i=1}^n \Delta_i N_i$$

Бу ерда: Δ_i – транспорт воситаларига хизмат кўрсатувчи ходимларни иш ҳақи, двигателларни амортизацияси, ёқилғи мойлаш материалларини қиймати ҳамда йиллик ва профилактика таъмирлашларига кетган харажатлар;

N_i – ишлаётган двигателлар ёки автомашина, трактор ва электровозлар сони.

Юklarни ташиш таннархини ва ҳамма ташкил этувчиларни аниқлангандан сўнг 1 тонна юкни ташиш таннархини қуйидагича аниқланади:

$$C_{\text{қ}} = \frac{\Delta_{\text{йил}} = \Delta_{\text{тр.вос.}} = \Delta_{\text{ю.т.}} = \Delta_{\text{двиг.}}}{Q_{\text{йил.}}}$$

Юқоридагиларни яъни юklarни ташиш таннархини ва ҳамма қиймат кўрсаткичларини аниқлаб, солиштириб бўлингандан сўнг энг мақул бўлган транспорт воситаси турини аниқлашга имконият яратилади.

Таянч сўз ва иборалар:

Омбор хўжалиги, омбор турлари, захиралар, омборлар ҳажми, омборларда материалларни сақлаш, вертикал транспорт, горизонтал транспорт, автомобил транспортида юк ташиш, ички транспорт, ташқи транспорт.

Адабиётлар

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш тўғрисида». Тошкент шаҳри, 2003 йил, 6 май. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, №5, 2003 й.

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Қурилиш материаллари саноатида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва тармоқни жадал ривожлантириш тўғрисида». 2005 йил 24 март, ПФ №3586.

3.Каримов И. А. «Иқтисодиётни эркинлаштириш, ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш-бош йўлимиз». Халқ сўзи. 2002 йил 15 феврал.

4.Исаков М. «Экономика капитального строительства». Учебное пособие. Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004

5.Отсочная З. В., Матузенко Е.В. «Организация капитального строительства». Учебное пособие. М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000

4-мавзу: Қурилиш машиналаридан самарали фойдаланишни ташкил этиш ва бошқариш

Ўқув модули бирликлари:

1. Қурилиш машиналари паркидан фойдаланишнинг ташкилий шакллари
2. Қурилиш ташкилотлари билан механизация бошқармалари ўртасидаги ўзаро аълоқалар
3. Қурилиш машиналари паркидан самарали фойдаланиш тадбирлари

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- қурилиш ташкилотларининг машина паркларига қўйиладиган талабларни билади;
- қурилиш машиналаридан фойдаланишнинг ташкилий шакллари аниқлайди;
- қурилиш машиналари ва механизмларига бўлган талабни ва уларга кетадиган харажатларни ҳисоблашни тадбиқ этади;
- қурилиш машиналарини таъмирлаш ишларини ташкил этишни таҳлил қилади.
- қурилиш машиналари паркидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолайди.

4.1. Қурилиш машиналари паркидан фойдаланишнинг ташкилий шакллари

Илмий техника тараққиёти қурилишда олиб борилаётган қурилиш монтаж ишларининг механизациялашганлик даражасини аниқлайди. Ҳозирги кунда қурилишда қўл кучи ёрдамида бажарилаётган ишларнинг механизациялаш энг асосий ижтимоий муаммо бўлиб турибди. Қўл кучи ёрдамида бажарилаётган ишлар ҳажмини камайтириш уларни комплекс механизациялаш орқали амалга оширилади.

Комплекс механизациялаш ихтисослашган технологик жараёнларни тўла машина ва механизмлар ёрдамида бажариш усулидир. Комплекс механизациялаш бир ёки бир неча машина ва механизмлар ёрдамида амалга оширилиши мумкин. Комплекс механизациялашда қўл меҳнати машина ва механизмлар ёрдамида бажариб бўлмайдиган ёки уларни унумдорлигини ошириб бўлмайдиган қурилиш монтаж ишларини бажаришда сақланиб қолади.

Режалаштирилган қурилиш монтаж ишлари ҳажмини белгиланган муддатларда кам сарф харажатлар қилган ҳолда бажариш, қурилиш машиналари паркининг таркибига ва тузилишига қўйиладиган асосий талаблардан биридир. Қурилиш машиналари паркини юқоридаги талабни эътиборга олган ҳолда ташкил қилинади.

Қурилиш машиналари парки таркиби тўғрисидаги маълумотга асосланган ҳолда янги қурилиш машиналари ва механизмларини сотиб олиш ҳамда эскирган ёки фойдаланиш муддати тугаганларини ҳисобдан чиқариш тўғрисида қарор қабул қилинади.

Қурилиш машиналари паркини ташкил қилишда уларни унумдорлигини оширишга таъсир кўрсатувчи ҳамда ўзаро бир-бирини алмаштириши мумкинлиги тўғрисидаги омиллар эътиборга олинади.

Қурилиш машиналари паркидан фойдаланишнинг ташкилий шакллари ихтисослашган қурилиш-монтаж ташкилотларининг шакли ва тузилишига, бажарадиган қурилиш ишларининг ҳажмига ва турларига ҳамда қурилиш объектларининг ҳудудий марказлашувига боғлиқ бўлади.

Қурилиш машиналаридан фойдаланишнинг асосий учта ташкилий шакллари мавжуд бўлиб, улар бошланғич қурилиш монтаж ташкилотларининг ихтисослашувига ва улар билан бажарилган ишлар бўйича ҳисоб китоб шаклларига боғлиқ бўлади. Булар қуйидагилар:

1. Қурилиш машиини ва механизмлари қурилиш бошқармалари балансида бўлади. Бунда қурилиш машиналарини сақлаш ва улардан фойдаланиш бошқарманинг бош механик хизмати томонидан амалга оширилади. Қурилиш объектидаги иш юритувчилар (прораблар) буюртмасига асосан қурилиш машина ва механизмларини қўрилиш объектларига тақсимланади. Қурилиш объектида машина ва механизмларни ишлаган вақти тўғрисидаги билдиришномага асосан, уларга кетган харажатлар қурилиш ташкилотининг бугалтерияси томонидан шу объектда бажарилган қурилиш монтаж ишларининг таннархига киритилади.

Қурилиш машиналари паркидан фойдаланишнинг бундай ташкилий шаклида қурилиш машиналарига хизмат кўрсатиш ва таъмирлашда бир мунча қийинчиликлар мавжуд. Унчалик кўп бўлмаган техника турларини таъмирлаш учун кўп турдаги эҳтиёт қисмлар керак бўлади. Бундай шароитда машина ва механизмларни таъмирлаш учун керакли база қуриш, замонавий диагностика ва таъмирлаш ускуналарини сотиб олиш ҳамда керакли мутахассислар билан таъминлаш қийин бўлади. Катта фронтдаги қурилиш монтаж ишларининг бўлмаганлиги сабабли кўп ҳолларда қурилиш машина ва механизмларининг бўш қолишига сабаб бўлади. Қурилиш ташкилотларида бажариладиган қурилиш монтаж ишларининг ҳажми унча катта бўлмаганлиги сабабли меҳнат унумдорлиги юқори бўлган турли марқадаги машина ва механизмларни ўз ҳисобларида ушлаб туриш учун шароит бўлмайди.

Лекин бунга қарамадан қурилиш машиналари паркидан фойдаланишни бундай шакли бир мунча афзалликларга эга. Қурилиш машиналари ва механизмлари, уларни бошқарувчи экипажлар қурилиш ташкилотининг ҳисобида бўлади, бу раҳбарларга турли масалаларни тезлик билан ҳал қилишга имконият яратади. Қурилиш машина ва механизмларини бошқарувчи экипажлар, уларнинг бошқарувчилар, иш юритувчилар, уларнинг раҳбарлари қурилиш монтаж ташкилотининг умумий вазифасини бажаришга боғланган бўлади.

2. Қурилиш машина ва механизмлари қурилиш трести балансидаги механизация бошқармалари ихтиёрида бўлади. Бунда машина ва механизмлардан фойдаланиш, уларни қурилиш объектларига тақсимлашни оператив бошқариш ва объектларда бажарилган ишлар учун ҳисоб-китоб ишларини қурилиш бошқармаси томонидан амалга оширилади.

Қурилиш машиналаридан фойдаланишнинг биринчи шаклига қараганда бу шаклда қурилиш машина ва механизмларини яхши ҳолатда сақлаш, уларни унумдорлигидан тўла ва самарали фойдаланишга имконият яратилади. Қурилиш ташкилотлари ва механизация бошқармалари қурилиш трести таркибида бўлади бу ўз навбатида қурилиш машина ва механизмларини оператив бошқаришга шароит яратади.

3. Курилиш машина ва механизмлари механизациялашган трестлар ёки мустақил механизация бошқармалари таркибида ва балансида бўлади.

Курилиш машина ва механизмларини ихтисослашган механизация бошқармалари таркибида бўлиши уларни сақлаш ва уларга хизмат кўрсатиш ҳамда уларни техник параметрлари бўйича максимал ишлатишга етарли имконият яратилади. Бундан ташқари керакли пайтда уларни керакли йўналиш бўйича ишлатишга шароит яратилади.

Курилиш машина ва механизмлари паркидан фойдаланишни 2 ва 3 шакллари кенг тарқалган бўлиб, курилиш трестларида ва механизация бошқармаларида курилиш машиналари паркини учдан икки қисми мавжуд.

4.2. Курилиш ташкилотлари билан механизация бошқармалари ўртасидаги ўзаро аълоқалар

Курувчилар ҳамда курилиш машина ва механизмларини бошқарувчилар ўртасидаги ўзаро аълоқаларда уларнинг бир-бирлари билан бўладиган ҳисоб-китоб шакллари етакчи ўринни эгаллайди. Механизациялашган курилиш трестларини хўжалик фаолиятини режалаштириш, механизация бошқармалари томонидан бажарилган ишларга курилиш ташкилотлари тўлайдиган ҳақ орқали амалга оширилади.

Механизациялашган курилиш трестининг хўжалик фаолиятининг режаси иккита асосий кўрсаткичдан яъни курилиш монтаж ишларини пудрат усулида бажариш ва курилиш ташкилотларига курилиш машина ва механизмлари билан хизмат кўрсатишдан ташкил топган бўлади.

Курилиш объектларида машина ва механизмлар ёрдамида бажарилган ишларнинг ҳажмини қуйидаги усуллар билан аниқланиши мумкин.

1. Бажарилган курилиш ишларининг ҳажми бўйича;

2. Курилиш машина ва механизмларини курилиш ташкилотининг ихтиёридаги курилиш объектида бўлган вақти бўйича.

Курилиш объектида бажарилган ишларнинг ҳажми бўйича ҳисоб-китоб қилишда бу ишларнинг ўлчов бирлиги сифатида натурал кўрсаткичлар (1м^3 қовланган тупроқ) ёки тугалланган объект (қуриб битказилган мактаб, касб-хунар коллежи ва ҳ.к) бўйича олиб борилади.

Биринчи усулда механизация бошқармаси курилиш монтаж ишларини ўз кучи билан бажаради (субпудрат) ва унга ҳақ тўлаш амалда бажарилган ишлар ҳажмига қараб амалга оширилади. Машина ва механизмлар томонидан бажарилган ишларнинг қиймати бош пудратчининг режасидан чиқарилади.

Натурал кўрсаткичлар билан ҳисоб китоб қилиш аниқ иш турларини бажариш билан чегараланади. Бунда механизация бошқармаси бош пудратчи ташкилот ишчи кучларини жалб қилмасдан, курилиш-монтаж ишларини ўз кучлари билан бажаради (экскаватор ёрдамида пойдевор остини қовлаш, курилиш майдонини текислаш ва ҳ.к). Ҳисоб китобларнинг бундай шаклида курилиш машина ва механизмларининг ҳолати ва улардан фойдаланиш самарадорлиги механизация бошқармаларининг хўжалик фаолиятига тўғридан тўғри таъсир кўрсатади.

Курилиш машина ва механизмларининг курилиш объектида ишлаган вақти бўйича ҳисоб китоб юритиш - бажарилган ишларни аниқ ҳисоблаб бўлмайдиган ҳолларда амалга оширилади. Бунда ҳисоб-китобларни курилиш машиналарини объектларда аниқ ишлаган вақтлари бўйича маш-соатларни аниқлаш калькуляцияси орқали амалга оширилади. Бундан ташқари машина-соатларни аниқлаш калькуляцияларига киритилмаган ишлар: кўтарма кран ости йўлларини монтаж қилиш, кўтарма кранларни монтаж ва демонтаж қилиш, уларни курилиш объектларига олиб келиш ва олиб кетиш ва бошқалар учун алоҳида ҳисоб - китоб қилинади.

4.3. Курилиш машиналари паркидан самарали фойдаланиш тадбирлари

Курилиш машиналаридан фойдаланиш жараёни эксплуатация, техник ва даврий таъмирлаш ишларини талаб қилади. Эксплуатация хизматида машина ва механизмларни ёқилғи, мойлаш ва бошқа материаллар билан таъминлаш, уларни бир жойга йиғиш ва сақлаш жараёнларини тушинилади. Техник хизмат кўрсатиш машина ва механизмлар деталлари ва қисмларини меъёрдан ортиқ емирилишдан сақлаш тадбирларини ўз ичига олади. Бунда ўз вақтида профилактика текширувларини ўтказиш, эскирган қисмларини алмаштириш, аниқланган носозликларни бартараф қилиш назарда тутилади.

Курилиш машина ва механизмларига техник хизмат кўрсатиш кунлик ва даврий бўлади. Кунлик техник хизмат кўрсатиш машина ва механизмларни эксплуатация қиладиган персонал томонидан амалга оширилади, бунда машина ва механизмларни ёқилғи, сув билан тўлдириш, мойлаш ва созлигини ишга яроқлигини текширилади. Курилиш машина ва механизмларига даврий техник хизмат кўрсатишда уларни тозалаш, ювиш, мойлаш, иш органларини, агрегатларини, приборларини созлигини текшириш, деталларини қотириш ишлари амалга оширилади. Бундан ташқари курилиш машина ва механизмларига ойлик хизмат кўрсатиш ишлари олиб борилади.

Курилиш машина ва механизмларини жорий ва капитал таъмирлаш ишлари олиб борилади. Жорий таъмирлашда машина ва механизмларни улардан фойдаланиш жараёнида ишга яроқсиз бўлиб қолган агрегат ва узелларини қисман таъмирлаш ва янгисига алмаштириш ишлари амалга оширилади. Капитал таъмирлашда машина ва механизмларни тўла қисмларига ажратилиб уларни эскирган агрегатлари, деталлари, механизмлари таъмирланади ёки уларни янгиси билан алмаштирилади созланади ҳамда уларни ишга яроқлиги текширилади. Капитал таъмирлаш ихтисослашган таъмирлаш заводларида даврий равишда курилиш машина ва механизмларини тўла ишга яроқлигини таъминлаш учун амалга оширилади.

Курилишда қўл меҳнатини камайитишнинг асосий тадбирларидан бири кичик механизацияни, механизациялашган меҳнат қуролларини ва монтаж ускуналарини кенг қўллашдан иборат.

Мавзу бўйича таянч сўз ва иборалар:

Кўрмплекс механизациялаш, биринчи ташкилий шакл, иккинчи ташкилий шакл, учинчи ташкилий шакл, бажариладиган ишларни ҳажми бўйича, машиналарни ишлаш вақти бўйича, курилиш машиналари паркидан фойдаланиш, жорий таъмирлаш, капитал таъмирлаш

Тавсия этилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш тўғрисида». Тошкент шаҳри, 2003 йил, 6 май. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, №5, 2003 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Қурилиш материаллари саноатида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва тармокни жадал ривожлантириш тўғрисида». 2005 йил 24 март, ПФ №3586.
3. Каримов И. А. «Иқтисодий эркинлаштириш, ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш-бош йўлимиз». Халқ сўзи. 2002 йил 15 феврал.
4. Исаков М. «Экономика капитального строительства». Учебное пособие. Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004
5. Отсочная З. В., Матузенко Е.В. «Организация капитального строительства». Учебное пособие. М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000

5-мавзу: Қурилиш лойиҳалаш тизими ва самарали лойиҳа ечимларини аниқлаш

Ўқув модули бирликлари:

- 1) Қурилиш объектларини лойиҳалашга қўйиладиган талаблар;
- 2) Лойиҳалаш босқичлари.
- 3) Лойиҳаларнинг тузилиши ва мазмуни;
- 4) Лойиҳаларни экспертизадан ўтказиш, баҳолаш ва тасдиқлаш;

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- қурилиш объектларини лойиҳалашга қўйиладиган талабларни билади;
- лойиҳалаш босқичларини изоҳлайди
- лойиҳаларнинг тузилиши ва мазмунини изоҳлайди;
- лойиҳаларни экспертиза қилишни баҳолайди;

1. Қурилиш объектларини лойиҳалашга қўйиладиган талаблар

Миллий иқтисодий тармоқларини ривожланиши уларни моддий техника базасини ривожлантиришни ва кенгайтиришни талаб қилади. Бу ўз навбатида шу тармокни асосий фондларини кенгайтиришни, тармокка инвестициялар жалб қилишни ва қурилиш ишларини олиб боришни талаб қилади.

Объектларни қуриш қурилиш бошланғич босқичи бўлган тайёргарлик ва лойиҳалаш ишларини талаб қилади. Бирор бир объект (бино ва иншоот)ларни қуришдан олдин аввало уни лойиҳаланади.

Лойиҳа деб бино ва иншоотларни қуриш ёки қайта қуриш учун керакли бўлган техник, конструкторлик ечимларни асослаш, ҳисоб-китоб, схемалар, чизмалар, тушунтирув хати ва бошқаларни ўз ичига олган комплекс ҳужжатлар тўпламига айтилади. Лойиҳа қурилиш-монтаж ишларини олиб бориш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Асослаш – лойиҳада техник ҳисоб китоблар асосида қабул қилинган қарордир.

Ҳисоб-китоблар- лойиҳалаш жараёнида олинган натижалардир. Ҳисоб – китоблар (техник, иқтисодий)лоийҳада қабул қилинган қарорларни, лойиҳа ечимларини асослаш учун амалга оширилади. Ҳисоб-китоблар натижасида қуриладиган объектнинг алоҳида қисмлари тўғрисида ва лойиҳада қабул қилинган қарорлар ёки лойиҳа ечимлари тўғрисида тасаввурга эга бўлинади.

Лойиҳа чизмалари деб бино ва иншоотлар ҳамда уларнинг алоҳида қисмлари, улардаги асосий технологик қурилмалар, электр таъминоти ва бошқаларни жойлашувини график тарзда қўрсатилишига айтилади. Лойиҳа чизмалари асосида биноларнинг параметрлари (ўлчови, бинонинг геометрик шакли, қаватлар сони, ичк планировкаси) аниқланади.

Смета – у асосида қурилиш объектининг қиймати, қурилиш молиялаштириш лимити ҳамда буюртмачи билан пудратчи ўртасидаги олиб бориладиган ҳисоб-китоблар амалга оширилади, бундан ташқари тайёр қурилиш маҳсулотининг қиймати аниқланади.

Лойиҳа смета ҳужжатлари асосида кўзда қуриладиган қурилиш объектининг смета қиймати, меҳнат ва материал ресурслар сарфи аниқланади.

Лойиҳалар улардан фойдаланиш қўрсаткичларига қараб 3 турга: якка тартибдаги (бетақор), қайта ишлатиладиган ва бир неча марта ишлатиладиган (типовой) лойиҳаларга бўлинади.

Якка тартибдаги (бетақор) лойиҳалар асосан бир марта қуриладиган бино ва иншоотлар учун тузилади

Қайта ишлатиладиган лойиҳалар якка тартибда қуриладиган ёки бир неча марта қуриш иқтисодий жихатдан мақсадга мувофиқ бўлмаган бино ва иншоотлар учун тузилади.

Бир неча марта ишлатиладиган (типовой) лойиҳалар турли ҳудудларда қуриладиган бир хил бино ва иншоотларни (мактаб, турар жой, болалар боғчаси ва б.) қуриш учун тузилади. Улар асосида капитал қурилиш учун лойиҳа ҳужжатлари фонди, тўплами тузилади.

Лойиҳалар ҳар доим қурилиш бошланишидан олдин ишлаб чиқилади. Улар қурилиш ташкил қилиш, режалаштириш ва молиялаштириш учун асос бўлади.

Смета пудратчи қурилиш монтаж ташкилотлари ва буюртмачиларнинг хўжалик фаолиятини баҳолаш ва улар ўртасидаги ўзаро ҳисоб-китоблар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Лойиҳалашнинг умумий тамойиллари қўйидагилардан иборат:

- босқичлилиқ;
- қўп вариантлилиқ;
- бир хил лойиҳалаш меъёрларини қўллаш.

Лойihalашнинг босқичлилиги. Лойihalаш жараёнида қурилишни лойihalашнинг мақсадга мувофиқлиги, қурилиш ишлари ҳажми, архитектура-планировка ва конструктив ечимлари бўйича қабул қилинган қарорларни босқичма-босқич амалга оширилади. Бу тамойил лойihalаш тартибини, унинг босқичларида ҳал қилинадиган масалалар ечимларини белгилайди.

Лойihalашнинг кўп вариантлилиги. Капитал маблағларни (инвестицияларни) иқтисодий самарадорлигини ошириш мақсадида лойihalаш бир неча вариантларда тузилади. Шундан сўнг улар ичидан техник-иқтисодий кўрсаткичлари энг мақбул бўлган, кам сарф харажат талаб қиладиган, юқори самара берадиган вариант танлаб олинади.

Лойihalашнинг комплектилиги. Лойihalашни бу тамойили технологик, архитектура - қурилиш. Санитар – техник, смета ва бошқа ечимларни ўз-ара боғлиқ ҳолда ишлаб чиқишни назарда тутди. Лойihalашни комплектилиги уни ташкил қилишнинг энг асосий талабларидан биридир.

Бир хил лойihalаш меъёрларини қўллаш. Республикамиз миллий иқтисодиётини барча тармоқларидаги объектлар қурилишини лойihalаш давлат меъёрлариасосида амалга оширилади.

Лойihalаш меъёрлари 2 гуруҳга бўлинади.

-қурилишни лойihalаш меъёрлари;

-қурилиш материаллари ва деталларини давлат стандартлари.

Қурилишни лойihalаш меъёрлари бино ва иншоотларни қурилиш майдонида жойлашуви, уларнинг планировкаси ва конструктив ечимларига қўйиладиган асосий талабларни белгилайди. Уларга «Қурилиш меъёрлари ва қоидалари» (СНиП)киради.

Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган «Қурилиш меъёрлари ва қоидалари» (СниП) да бино ва иншоотларни қуриш ва қайта қуришни лойihalашнинг асосий талаблари келтирилган. Уларга бўйсинишидан қатъий назар барча лойihalаш, қурилиш ва монтаж ташкилотлари амал қилишлари белгилаб қўйилган.

Қурилиш меъёрлари ва қоидалари беш қисмдан ташкил топган. Улар қўйидагилар:

1.Иқтисод, ташкил этиш ва бошқариш

2.Лойihalаш меъёрлари

3.Ишлаб чиқариш ва қабул қилиш қоидалари

4.Смета меъёрлари

5.Мехнат ва материал ресурслар харажати меъёрлари

Ҳар бир қисм алоҳида бобларга бўлинган бўлиб, улар мустакил равишда нашр қилинади.

«Қурилиш меъёрлари ва қоидалари» груҳига «Қурилиш технологик меъёрлар» (СТН) кириб улар тармоқ хусусиятлари бўйича ишлаб чиқариш бирлашмалари (концерн, ассоциация ва б.) томонидан тасдиқланади ва унга амал қилинади.

Қурилишни лойihalаш меъёрлари тизимига киритилган «Қурилиш меъёрлари ва қоидалари»дан ташқари қурилишни турли масалаларини қўлланмалар кўрсатмалар ҳам киритилади.

Қурилиш материаллари ва деталларининг давлат стандартларида қурилиш ва лойihalаш ташкилотлари томонидан, қурилиш монтаж ишларини олиб боришда, лойihalашда қўлланиладиган қурилиш материаллари ва деталларини ҳажм кўрсаткичлари, техник параметрлари берилади. Давлат стандартларисиз қурилишни лойihalаш ишларини амалга ошириб бўлмайди.

Қурилиш меъёрлари ва қоидалари, давлат стандартларидан ташқари, қурилишда назорат органлари томонидан ишлаб чиқилган меъёрлар ва қоидаларга амал қилинади.

Лойihalаларни ишлаб чиқишда юқоридаги тамойиллардан ташқари қўйидагиларга амал қилинади:

-Республикамиздаги ва ривожланган давлатлардаги илғор тажрибалардан кенг фойдаланиш;

-лойihalаш жараёнида қурилиш ишлаб чиқаришини механизациялаш ва автоматлаштиришни назарда тутиш;

-илғор технологияларни жорий қилиш;

-лойihalаш ва қурилиш жараёнида тежамкорликка амал қилиш ва б.

2. Лойihalаш босқичлари

Бино ва иншоотлар қурилишини лойihalашни шартли равишда 3 та босқичга бўлиш мумкин:

-лойihalашдан олдинги босқич;

-лойihalаш жараёни босқичи;

-лойihalашдан кейинги босқич.

Лойihalашдан олдинги босқични асосий қисми бўлиб, лойihalаш учун керак бўладиган тегишли маълумотларни йиғиш ҳисобланади. Маълумотларни тўла ва ишончлилиги лойиха ҳужжатларини ўз вақтида ишлаб чиқишга асос бўлади. Лойihalаш ташкилотларининг амалий иш фаолиятида пудратчи қурилиш ташкилотлари пудратчи қурилиш ташкилотлари ва буюртмачилардан лойиха ечимларини аниқлаштириб бериш тўғрисидаги мувожадатлар кўплаб учраб туради.

Лойihalашдан олдинги ишларни қониқарсиз ҳолати илмий текшириш ва лойihalаш институтлари иш фаолиятида перспектив режаларни йўқлиги билан асосланади. Қурилишни лойihalаш ва илмий текшириш институтлари режаларини капитал қурилиш режалари билан боғлиқ ҳолда ишлаб чиқилмаслиги бунга сабаб бўлади.

Бошланғич маълумотларни сифатини ошириш мақсадида буюртмачи ташкилотлар билан лойihalаш институтлари ўртасида лойihalаш топшириғини ишлаб чиқиш бўйича ҳамкорлик шартномалари тузилиши лозим. Ҳозирги кунда лойihalаш ишларининг ҳажмини кўплиги сабабли лойиха институтлари томонидан турли корхоналар, муассасаларни қурилишини лойihalаш учун барча маълумотларни қамраб олган бошланғич маълумотлартўпламини тузиш талаб қилинади. Бу ҳужжатларда қуриладиган объектларнинг энг рационал ўлчамлари, ишлаб чиқариш майдонлари, биноларнинг жойлашув схемалари, қурилиш майдонинг ўлчамлари ва иқтисодий асослашлар ўз аксини топади.

Лойihalаш топшириғи тасдиқлангандан сўнг лойihalаш босқичи бошланади. У лойиха смета ишлари комплекси (ҳисоб-китоб, график ва кўпайтириш) бўйича техник ҳужжатлар тузишдан иборат бўлади.

Лойихалаш босқичи қайта ишлатиладиган, бетакрор лойихаларнинг конструктив ечимларидан максимал фойдаланилган ҳолда олиб борилади. Бу ўз навбатида лойихалаш муддатини қисқартиришга, қурилишни индустриал усуллардан фойдаланган ҳолда олиб боришга имконият яратади. Лойихалаш босқичи кўп меҳнат талаб қиладиган ва узок давом этадиган жараён бўлиб, унда қурилишни олиб бориш учун керак бўладиган техник хужжатлар ишлаб чиқилади.

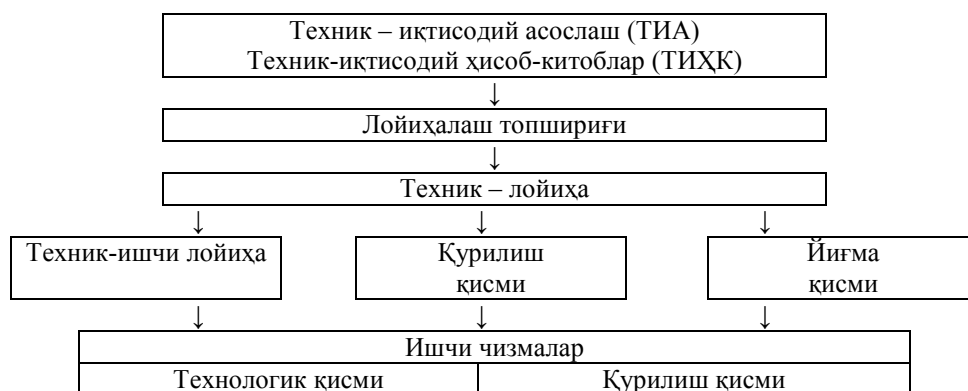
Лойихалашдан кейинги босқичда тасдиқланган техник лойиха ва ишчи чизмалар асосида лойиха ижрочилари қурилатган бино ва иншоотларни назорат қилиб борадилар. Лойиха ижрочилари бу жараёни фаол иштирокчилари бўлишлари лозим, чунки улар қурилатган бино ва иншоотларни қуриш жараёнида муаллифлик назорати олиб боришдан ташқари лойиха хужжатларига талаб қилинганда тегишли ўзгартиришлар киритишлари мумкин.

Таҳлилларни кўрсатишича лойихалашдан кейинги босқичда бино ва иншоотларни қуриш жараёнида лойиха ижрочилари олиб борадиган ишларни 3 та йўналишга бўлиш мумкин:

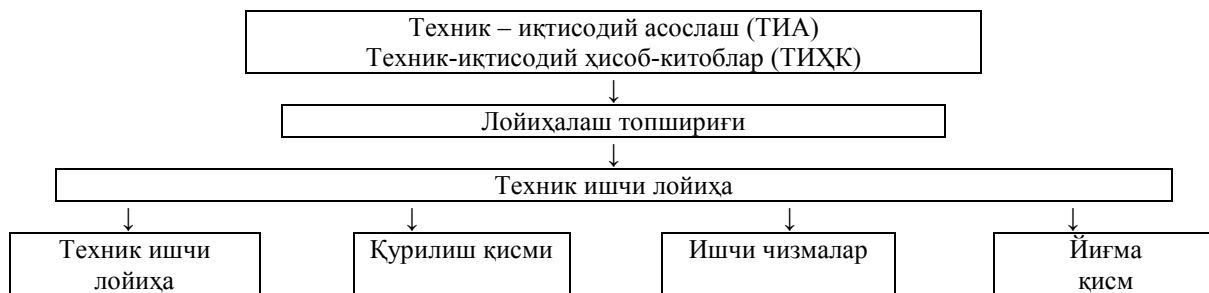
- қурилатган бино ва иншоотларда муаллифлик назорати олиб бориш;
- бино ва иншоотларни фойдаланишга топшириш, уларни лойиха қувватига етказиш ва режалаштирилган техник-иқтисодий кўрсаткичларга эришиш жараёнида қатнашиш;
- иш фаолиятини бошлаган корхоналарга техник ёрдам бериш.

Турли корхона, бино ва иншоотларни лойихалаш учун лойиха ишларини олиб бориш учун тузилган шартнома бошланғич маълумот бўлиб хизмат қилади. Лойиха ишларини олиб бориш тўғрисидаги шартнома асосида лойихаловчи ташкилот зарур бўлган ҳолларда лойиха қидирув ишларини олиб боради ва олинган маълумотлар асосида қуриладиган объектни лойиха қилади.

Қуриладиган объектларни лойихалаш 1-босқичли (1-чизма) ёки 2 босқичли (2-чизма) бўлиши мумкин. Лойихалаш жараёнинг босқиччилиги лойихаланаётган объектнинг мураккаблигига қараб лойиха ишларини олиб бориш тўғрисидаги шартнома аниқланади.

1-чизма. Икки босқичли лойихалаш

2-чизма. Бир босқичли лойихалаш

Икки босқичли лойихалаш йирик ва мураккаб объектларни объектларни қуришда, катта технологик қурилмалар ўрнатиладиган, мураккаб архитектура қурилиш ечимларидан фойдаланиладиган объектлар учун амалга оширилади. Бунда биринчи босқичда техник лойиха ишлаб чиқилади, иккинчи босқичда ишчи чизмалар тайёрланади.

Қуриладиган объектларни бир босқичли лойихалашда техник ишчи лойиха яратилади.

Лойихалашдан олдинги хужжатлар бу техник иқтисодий асослаш бўлиб, унда ҳудудларда, вилоятларда ишлаб чиқариш корхоналарини ривожланиши ва уларни жойлаштириш бўйича қўшимча схемалар ишлаб чиқиш, лойихалаш ва қуриш мўлжалланаётган корхоналар, уларни ишлаб чиқариш қувватлари, техник-иқтисодий кўрсаткичлари, ҳисоб-китоблар билан асосланади.

Қурилиш объектларини лойихалаш бўйича қарор йирик ва мураккаб корхона ва иншоотлар қуриш учун техник-иқтисодий асослашларни (ТИА), бошқа корхоналар, бино ва иншоотлар учун техник-иқтисодий ҳисоб - китоблар (ТИХК)ни, уларни қуришни мақсадга мувофиқлиги ва заруриятини эътиборга олиб қабул қилинади.

Техник-иқтисодий асослашлар импорт технологик қурилмалар ўрнатиладиган корхоналарни қуриш ва қайта қуриш, шунингдек маъмурий бинолар учун уларни смета қийматига боғлиқ бўлмаган ҳолда тузилади.

Техник иқтисодий асослаш қурилишни режалаштириш ва лойихалашдан олдинги хужжат ҳисобланиб, қуйидаги бўлимлардан ташкил топади:

1. Техник иқтисодий асослашга асос бўладиган қабул қилинган қарорлар ва бошқа хужжатлар, кенгайтириладиган ёки қайта қуриладиган корхоналарнинг техник ҳолати тўғрисидаги маълумотлар, улар хўжалик фаолиятининг таҳлили, охириги уч йиллик фаолиятининг асосий кўрсаткичлари.

2. Корхонани ихтисослашуви, кооперацияси, ишлаб чиқарадиган махсулотининг тури ва ҳажми
3. Корхонани хом ашё, материаллар ва ярим тайёр махсулотлар, энергия, иссиқлик, сув таъминоти ва меҳнат ресурслари билан таъминлаш
4. Корхонани таркиби, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш, асосий технологик ечимлар, таклиф қилинаётган ишлаб чиқариш технологиясини ва технологик қурилмаларни танлашни асослаш
5. Қурилиш олиб бориладиган районни, майдонни, аҳоли пунктини танлаш ва уларнинг тавсифи
6. Асосий қурилиш ечимлари, қурилишни ташкил этиш, архитектура-планировка ва конструктив ечимлар ҳамда уларнинг асосий кўрсаткичлари
7. Атроф муҳит муҳофазаси, сув ости ва усти сувлари, ёғингарчилик миқдори, уларнинг тавсифи
8. Қурилишни ҳисобланган қиймати
9. Қурилишни ва ишлаб чиқаришни техник иқтисодий кўрсаткичлари, инвестицияларни иқтисодий самарадорлиги

10. Туклиф ва мулоҳазалар

11. Иловалар: қурилиш объекти қийматининг йиғма ҳисоби, ситуацион режа.

Лойиха ишларини олиб бориш ва техник лойихалар ишлаб чиқариш учун лойихаланаётган объектга буюрмачи томонидан қўйилган талаблар кўрсатилган лойихалаш топшириғи асос бўлиб хизмат қилади.

Лойихалаш топшириғига қурилиш учун ажратиладиган ер майдони, ташки муҳандислик иншоотларига уланишнинг техник шартлари, ер соти ва усти иншоотлари тўғрисидаги маълумотлар илова қилинади. Агар қурилиш олиб бориладиган майдондаги мавжуд бино ва иншоотлар сақлаб қолинадиган бўлса, у ҳолда уларни техник характеристикаси ва ўлчамлари кўрсатилади. Қурилиш майдонидаги уй-жой фондини бузиш лозим бўлса, уларни инвентаризацияси, баҳолаш далолатномаси, маҳаллий бошқарув органларини бузилган уй-жой фондини компенсация қилиш тўғрисидаги қарорлари илова қилинади.

Лойихалаш топшириғи белгиланган тартибда ва шаклда тузилади ва у қўйидаги бўлимларни ўз ичига олади:

-қуриладиган бино ва иншоотни номи;

-лойиха ишларини олиб бориш учун асоснома;

-қурилиш тури (янги қурилиш, қайта қуриш, реконструкция қилиш) уларни техник-иқтисодий асослашда келтирилади;

-қурилиш олиб бориладиган ҳудуд, аҳоли пункти (қуриладиган корхонани жойлашувини асословчи материаллар, аввалдан келтирилган ТИА ва қурилиш майдонини ажратиш тўғрисидаги далолатномада кўрсатилган бино ва иншоотлар);

-ишлаб чиқариладиган махсулот номенклатураси, корхона бўйича асосий махсулот турларини ишлаб чиқариш ҳажми (натурал ёки сўм ўлчовида), агар қурилиш навбатма-навбат олиб бориладиган бўлса унинг биринчи навбатда қуриладиган бино ва иншоотлари;

-қуриладиган корхонанинг иш режими;

-ишлаб чиқариш ва хўжалик кооперацияси тўғрисидаги ечимлар, шу жумладан ҳудуднинг ишлаб чиқариш бўғини таркибида корхонани жойлашуви;

-атроф-муҳит ҳимояси бўйича талаблар ва ишлаб чиқариш чиқиндиларини йўқ қилиш тадбирлари;

-ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш тадбирлари;

-қуриладиган корхона технологик жараёнини автоматлаштирилган тизим орқали бошқаришни ишлаб чиқиш зарурияти;

-уй-жой ва маданий маиший биноларни қурилишини лойихалаш учун маълумотлар;

-жалб қилинадиган инвестициялар ҳажми, қуриладиган корхона ёки бино ва иншоотларни техник-иқтисодий кўрсаткичлари;

-қурилишни тугатиш муддати (қурилишмуддати меъёрларига асосан), ишлаб чиқариш қувватлари ва эксплуатацияга топшириладиган комплексларни қуриш муддати;

-энг мақбул лойиха вариантлари ёки уни қисмларини тайёрлаш бўйича талаблар:

-лойихалаш босқичлари;

-бош лойихаловчи ташкилот номи;

-қурилиш ташкилотининг номи;

-худудий лойиха ташкилоти билан келишилганлиги тўғрисидаги ҳужжат.

Лойихалаш топшириғи билан бирга буюртмачи лойиха ишларини олиб боровчи ташкилотга қурилиш майдони ажратилганлиги тўғрисидаги далолатномани, корхона ва иншоотларни жойлашуви тўғрисидаги келишилган ҳужжатни, қурилиш паспортини, лойиха қилинадиган объектни таъминот манбаалари ва муҳандислик коммуникациялари билан уланиш манбаларини топширади.

Лойиха топшириғи буюртмачи томонидан лойиха қилувчи ташкилотга лойиха ишларини бошланишидан 3-4 ой олдин топширилади.

3. Лойихаларнинг тузилиши ва мазмуни

Тасдиқланган лойиха топшириғи асосида лойиха ишларини олиб боровчи ташкилот томонидан техник (техник-ишчи) лойиха ишлаб чиқилади.

Техник лойиха асосида архитектура планировка, конструктив ечимлар, муҳандислик қурилмалари, индустриал қурилиш буюмларини ишлаб чиқиш ва қурилишни ташкил қилиш аниқланади. Бундан ташқари унда қурилиш объектининг техник иқтисодий кўрсаткичлари, унинг смета қиймати аниқланади.

Қуриладиган корхона ёки бино ва иншоотларни техник лойихаси қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Умумий тушунтирув хати

2. Техник-иқтисодий қисм

3. Бош режа, транспорт, бузилган ерларни тиклаш

4. Ишлаб чиқариш технологияси, энергия ресурслари таъминоти ва атроф муҳит муҳофазаси

- 5.Куриладиган корхонани бошқариш тизими ва меҳнатни ташкил қилиш
- 6.Курилиш қисми
- 7.Курилишни ташкил қилиш
- 8.Белгиланган муддатларда лойиха қувватига эришишни ташкил қилиш
- 9.Смета қисми
- 10.Турар – жой қурилиши.

Умумий тушунтирув хатида лойихани ишлаб чиқиш учун асоснома, қурилиш тури, корхонани қуввати ва таркиби, қурилиш навбатлари, лойиханинг қисқача мазмуни ва унинг асосий ечимлари кўрсатилади.

Техник иқтисодий қисм қўйидагиларни ўз ичига олади:

- лойихани ишлаб чиқиш учун асосий бошланғич маълумотлар;
- корхона лойихасининг асосий техник-иқтисодий кўрсаткичлари
- қурилиш объектининг смета қиймати;
- ўрнатиладиган замонвий технология ва жиҳозларни асослаш;
- қуриладиган корхона ва асосий фондлари ва капитал маблағларни тахлили, (солиштирма капитал маблағлар, капитал маблағларнинг таркиби, уларни қоплаш муддати, фонд қайтими); корхонани асосий техник иқтисодий кўрсаткичлари (ишлаб чиқариш қуввати, меҳнат унумдорлиги, механизациялаш ва автоматлаштириш даражаси, машина ва технологик қурилмаларни иш сменаси) бу кўрсаткичларни илғор корхоналар кўрсаткичлари билан солиштирма тахлили.

Лойиханинг Бош режа, транспорт, бузилган ерларни тиклаш бўлими 3 та қисмдан ташкил топган бўлади. Биринчи қисм «Бош режа» (генплан)да вертикал планировка ва ҳудудни ободонлаштириш, муҳандислик коммуникациялари, фукоро муҳофазаси ва корхонани қўриқлашни ташкил этиш, (бош режа кўрсаткичлари, умумий майдони, қурилиши эгаллаган майдон ва б) бўйича асосий ечимлар кўрсатилади. Иккинчи қисм «Транспорт» деб номланиб унда йирик корхоналарни техник лойихасида ташқи транспорт аълоқалари кўрсатилади. Учинчи қисм «Бузилган ер майдонларини тиклаш»да унумдор ер қатламини қурилиш майдонидан четга олиш, уни ташиш, бошқа ерга солиш ва ерни унумдорлик даражасини тиклаш усуллари кўрсатилади.

Ишлаб чиқариш технологияси, энергия ресурслари билан таъминлаш ва атроф муҳит химояси бўлими қуйидаги қисмлардан ташкил топган бўлади:

- 1.Ишлаб чиқариш технологияси: (бутун корхона ва ишлаб чиқариш цехлари бўйича)бу қисмда корхона ва унинг цехларида ишлаб чиқариш жараёнлари технологиясининг схемаси кўрсатилади.
- 2.Технологик жараёнларни автоматлаштириш
- 3.Электр қурилмалари ва электр таъминоти
- 4.Сикилган газ, ҳаво, кислород ва бошқалар билан таъминлаш қурилмалари
- 5.Иссиқлик тармоқлари
- 6.Сув манбааларини, атмосферани, ҳавони ифлосланишини химоя қилиш тадбирлари.

«Корхонани бошқариш тизими ва меҳнатни ташкил қилиш» бўлими 3 та қисмни ўз ичига олади: меҳнатни ташкил қилиш, корхонани бошқариш тизими, алоқа ва сигнализация. Хар бир қисмда қабул қилинган ечимларни асосланади ва уларни чизмалари келтирилади.

«Қурилиш» бўлими 3 та қисмдан иборат бўлади.

- 1.Архитектура-қурилиш ечимлари
- 2.Ҳавони вентиляцияси ва совитиш тизими
- 3.Сув таъминоти ва канализация

Қурилиш бўлимининг хар бир қисмида қабул қилинган ечимлар асосланади ва чизмалари кўрсатилади.

«Қурилишни ташкил қилиш» бўлими лойиханинг асосий қисми бўлиб унинг бажарилиш сифати қурилиш муддатига, сифатига ва қийматига боғлиқ бўлади.

Агар қурилиш объектини қайта қўлланиладиган лойиха асосида қуриш режалаштирилаётган бўлса, унда уни қурилиш олиб бориладиган ҳудудга мослаштириш мақсадида техник лойиха ишлаб чиқилади. Бундай ҳолатларда техник лойиха қуйидаги қисмлардан ташкил топган бўлади:

- турли мақсадлар учун бош режада асосий ва ёрдамчи бино ва иншоотларни жойлаштириш тўғрисидаги ечим;
- қайта қўлланиладиган лойихадаги архитектура-планировка ва конструктив ечимлар ҳамда муҳандислик коммуникациялари тўғрисидаги ечим вариантлари;
- қурилиш майдонини геологик ва гидрогеологик шароитдан келиб чиққан ҳолда қурилиш конструкцияларини, қуриладиган бино пойдевори ўлчамларини аниқлаш;
- сув, иссиқлик, газ, аълоқа ва канализация тармоқларига уланиш тўғрисидаги ечимлар;
- смета ҳужжатларини тузиш;
- қурилишни ташкил қилиш ва лойихалаш тизими.

Техник лойихани тасдиқлашдан олдин уни экспертиза қилинади. Унда лойихаланаётган объектни ҳўжалик аҳамиятига мослиги, техник имкониятлари, қурилишни иқтисодий нуқтаи назардан мақсадга мувофиқлиги, ишлаб чиқилган лойиха ҳужжатларини лойиха топшириғига мос келиши, техник-иқтисодий кўрсаткичларни тўғрилиги, смета қийматини тўғри ҳисобланганлиги текширилади.

Техник лойиха экспертизадан ўтгандан кейин уни тасдиқланади. Тасдиқланган техник лойиха маълумотлари асосида **ишчи чизмалар** ишлаб чиқилади.

Ишчи чизмалар қурилиш монтаж ишларини олиб бориш учун асосий ҳужжат ҳисобланади. Улар қурилиш объектларини лойихалашнинг охириги босқичи бўлиб, унда қурилиш монтаж ишларини олиб бориш усуллари, асосий конструкцияларга тушадиган кучларни ҳисоб китоблари берилади.

4. Лойихаларни экспертизадан ўтказиш, тасдиқлаш ва баҳолаш

Ишлаб чиқилган лойиха ечимлари бўйича келишувлар лойихалаш ташкилоти томиндан амалга оширилади. Техник лойихалар энергия таъминоти, Ёнғин хавфсизлиги ва бошқа ташкилотлар билан келишилади. Шундан сўнг қабул қилинган лойиха ечимлари бюртмачи билан келишиш учун юборилади.

Ишлаб чиқилган лойихаларни сифатини ошириш мақсадида лойихаланган корхонани, бино ва иншоотларни технологик ечимларини, техник иқтисодий кўрсаткичларини юқори даражада бўлишини таъминлаш мақсадида экспертизадан ўтказилади.

Лойихаларнинг ва қурилишнинг смета қийматини экспертизадан ўтказишда қўйидагилар текширилади:

- лойиха ва унинг смета қийматини илмий-техника тараққиёти ютуқларига мос келиши;
- янги корхонани қуриш, ишлаб турган корхоналарни ишлаб чиқариш қувватини ошириш ёки реконструкция қилишга нисбатан иқтисодий жихатдан мақсадга мувофиқлиги солиштирилади;
- лойихаланган корхонани техник-иқтисодий кўрсаткичлари худди шундай корхоналарнинг ва тегишли тармок учун тасдиқланган техник иқтисодий кўрсаткичлар билан солиштирилади;
- лойихада табиатни муҳофаза қилиш, атмосферага, сув ҳафзаларига ифлос чиқиндиларни чиқармаслик бўйича тегишли тадбирларни мавжудлиги;
- асосий ва ёрдамчи технологик қурилмалар, технологик жараёнларни фан-техника ва меҳнатни илмий асосда ташкил этишнинг ютуқлари билан мос келиши;
- меҳнат шароитини яхшилаш бўйича лойиха ечимларини мавжудлиги;
- корхонани бошқариш бўйича қабул қилинган тизимнинг самарадорлиги;
- лойихада корхона, бино ва иншоотларни эксплуатация қилиш жараёнида хавфсизлик техникаси қоидаларига ва санитар-гигиена талабларига амал қилинганлиги;
- лойихада ишлаб чиқаришни бош режаси тўғрисидаги ечимнинг аниқлиги;
- архитектура-қурилиш ечимларини технологик талабларга мослиги;
- давлат стандарти, қурилиш меъёрлари ва қоидалари талабларига амал қилинганлиги;
- энергия, сув, иссиқлик таъминоти, канализация ва вентиляция тўғрисидаги лойиха ечимлари вариантини энг мақбуллиги;
- қуриладиган ёки реконструкция қилинадиган корхона, бино ва иншоотларни смета қийматини тўғри ҳисобланганлиги.

Қуриладиган бино ва иншоотларни экспертиза ҳулосасида қўйидагилар ўз аксини топади:

1.Бино ва иншоотлар лойихасининг қисқача тавсифи, асосий лойиха ечимларини асослари ва техник-иқтисодий кўрсаткичлар жадвали.

2.Лойиха ечимлари бўйича камчиликлар ва уларни бартараф қилиш бўйича таклифлар, техник-иқтисодий кўрсаткичлар ва сметалар, қабул қилинган лойиха ечимлари бўйича таклиф қилинган ўзгартиришларни асосланганлиги, смета қиймати кўрсаткичлари ва лойихани амалиётга тадбиқ қилишдан қутилаётган самара.

3.Лойиханинг бажарилиш сифати бўйича умумий ҳулоса, тасдиқлаш ёки уни қайта ишлаб чиқишга юбориш тўғрисидаги экспертлар таклифи.

4.Лойихага тузатиш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар.

Лойиха бўйича экспертиза ҳулосаси, уни тасдиқлайдиган ташкилотга ва лойиха институтига юборилади.

Буюртмачини топшириғига асосан лойихани ишлаб чиққан институт уни тасдиқлайдиган ташкилотларда химоя қилади.

Амалиётда лойиха ечимларини баҳолашни иккита йўналиши мавжуд:

1.Лойихаланаётган корхона, бино ва иншоотларнинг техник-иқтисодий кўрсаткичларини, архитектура планировка ечимлари самарадорлигини баҳолаш;

2. Лойихани ишлаб чиқишда уни амалга ошириш учун зарур бўлган инвестицияларнинг самарадорлигини баҳолаш.

Лойиха ечимларини баҳолаш бутун лойиха бўйича ёки уни қисмлари бўйича амалга оширилади.

Мавзу бўйича таянч сўз ва иборалар

Тайёргарлик ишлари, ҳисоб-китоблар, лойихалаш тамойиллари, қурилиш меъёрлари ва қоидалари, лойихалаш босқичлари, бир босқичли лойихалаш, икки босқичли лойихалаш, техник-иқтисодий асослаш, техник иқтисодий кўрсаткичлар, лойихани тасдиқлаш, экспертиза, баҳолаш.

Тавсия этилган адабиётлар

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш тўғрисида». Тошкент шаҳри, 2003 йил, 6 май. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси, №5, 2003 й.

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Қурилиш материаллари саноатида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва тармокни жадал ривожлантириш тўғрисида». 2005 йил 24 март, ПФ №3586.

3.Каримов И. А. «Иқтисодиётни эркинлаштириш, ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш-бош йўлимиз». Халқ сўзи. 2002 йил 15 феврал.

4.Исаков М. «Экономика капитального строительства». Учебное пособие. Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004

5.Отсочная З. В., Матузенко Е.В. «Организация капитального строительства». Учебное пособие. М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000

6.Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов. Официальное издание. М. «Экономика», 2000.

7.Колтунюк Б.А. Инвестиционные проекты. Учебник. Издательство Михайлова В.А. Санкт-Петербург 2000.

Ўқув модули бирликлари:

- 1) Режалаштириш-қурилиш ишлаб чиқаришини бошқаришдаги муҳим бўғин сифатида
- 2) Бозор муносабатлари шароитида қурилишни режалаштиришнинг хусусиятлари ва тамойиллари.
- 3) Капитал қурилиш режаларини ишлаб чиқишда маҳаллий бошқарув органларини ўрни
- 4) Қурилиш-монтаж ташкилотларининг ишлаб чиқариш режаси, унинг бўлимлари ва кўрсаткичлари

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари (талабанинг вазифалари). Талаба ушбу мавзунини тўла ўзлаштиргандан сўнг:

- режалаштириш-қурилиш ишлаб чиқаришини бошқаришни муҳим бўғини эканлигини айтиб беради;
- бозор муносабатлари шароитида қурилишни режалаштиришнинг хусусиятлари ва тамойилларини изоҳлайди;
- капитал қурилиш режаларини ишлаб чиқишда маҳаллий бошқарув органларини ўрнини таҳлил қилади;
- қурилиш-монтаж ташкилотларининг ишлаб чиқариш режаси, унинг бўлимлари ва кўрсаткичларини таҳлил қилади.

1. Қурилишда режалаштиришнинг асосий вазифалари, тамойиллари ва хусусиятлари

Маълумки, миллий иқтисодиёт бирламчи ёки қуйи бўғин деб аталадиган юзлаб тармоқлар ва ўн минглаб турли корхона ва ташкилотларни ўз ичига олади. Ушбу бўғин ва тармоқлар ягона ҳўжалик организми каби аниқ ва ҳамжиҳатликда ишлаши учун улар ўртасида маълум бир нисбат ва ўзаро муносабатларни барпо этиш лозим. Бу вазифа амалиётда режалаштириш ёрдамида амалга оширилади.

Режалаштириш - бу мақсадларни шакллантириш, устивор йўналишларни ҳамда уларга эришиш воситалари ва усулларини аниқлаш жараёнидир. У муайян режаларда рўёбга чиқарилади. Шунинг учун режани режалаштириш натижаси, у ёки бу ҳатти-ҳаракатларнинг мотивацияланган модели деб ҳисоблаш қабул қилинган.

Режалар директив ва индикатив бўлади. Директив режаларда тасдиқланган кўрсаткичларнинг бажарилиши мажбурий бўлади. Индикатив режа эса ахборот, йўналиш характериға эға бўлади.

Қурилишни режалаштириш бутун халқ ҳўжалигининг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш режимининг таркибий қисмидир. Капитал қурилишни режалаштириш асосида асосий фондларни бунёдға келтириш, кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш, амалдаги корхоналарни техник қайта жиҳозлаш, қайта таъмирлаш ва кенгайтириш, уй-жой қурилишини ривожлантириш билан боғлиқ асосий вазифалар ҳал қилинади. Одатда у амалдаги қонуний ҳужжатлар ва иқтисодий бошқарувнинг меъёрий қоидалари асосида, шунингдек, ҳўжалик юритишнинг у ёки бу босқичида қабул қилинадиган ҳукумат қарорлари асосида амалға фондлади.

Ҳозирги шароитларда **қурилишни режалаштиришнинг асосий вазифалари** қуйидагилардан иборат:

- тармоқ ва бутун халқ ҳўжалиги ривожланишининг мутаносиблигини, юқори ва барқарор суръатларини ва шу асосда халқ турмуш фаровонлигининг ўзлуксиз ўсиб боришини таъминлаш;
- ижтимоий ишлаб чиқаришнинг устивор йўналишларини, ривожланиш тенденцияларини белгилаш, ишлаб чиқариш кучларини оқилона ривожлантириш ва жойлаштириш;
- амалдаги ишлаб чиқариш ва янги қурилишнинг бир бутунлиғиға эришиш, фойдаланилаётган ва фойдаланилмаётган ишлаб чиқариш захираларини максимал сафарбар этиш;
- қурилиш суръатлари ва қўламини инвестиция имкониятлари билан боғлиқликда тезлаштириш, тугалланмаган қурилиш ҳажмларининг ортиқча ўсишиға йўл қўймаслик;
- бир пайтда қуриладиган объектлар сонини, айниқса аҳамияти ва зарурати юқори бўлмаган объектлар сонини камайтириш учун восита ва ҳаракатларни сафарбар қилиш;
- капитал қўйилмаларнинг самарадорлигини, меҳнат унумдорлигининг ўсишини таъминлаш, ишлаб чиқаришға боғлиқ бўлмаган ҳаражат ва зарарларни тугатиш;
- қурилиш ишлаб чиқаришини бошқаришнинг барча поғоналарида капитал қурилиш режасидаги барча бўлим ва кўрсаткичларнинг ўзаро боғлиқлигини таъминлаш.

Бу ва бошқа вазифаларни одатда бир зумда ҳал қилиб бўлмайди ёки улар ўз-ўзидан бажарилиб қолмайди. Бундай вазифалар режалаштиришда ҳаттолар, камчиликлар, волюнтаризм ва бошқа салбий ҳолатлар йўл қўйилган ҳолларда ҳам бажарилмай қолади. Шунинг учун, қурилишни режалаштириш ва ривожлантириш вазифаларини белгилашда режаларни ишлаб чиқишнинг илмий асосланган усулларидан келиб чиқиш муҳимдир. Бу усулларға қуйидагилар қиради:

- 1) комплекс ёндашув, бунда қурилишнинг халқ ҳўжалигининг бир тизими сифатидаги фаолиятининг барча жабҳаларини (илмий, техник, ташкилий, бошқарув ва ҳоказо) ҳисобға олинади;
- 2) иқтисодиётни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш режалари билан ишлаб чиқаришнинг барча бўғинларидаги режалар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва ўзвийлик;
- 3) капитал қурилиш режасининг ресурс имкониятлари билан ўзаро боғлиқлигини таъминловчи баланс усули;
- 4) капитал қурилишнинг соҳавий ва ҳудудий режаларининг ўзаро боғлиқлиги, бу усул нимани, ким томонидан, қаерда ва қайси маблағлар ҳисобига қурилиш аниқлашға имкон беради.

Режалаштириш - бу қурилишнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш билан боғлиқ ўзлуксиз жараёнға эмас, балки инвестиция жараёни иштироқчиларининг маълум даражада ижодий, анчағина жиддий ва пухта ўйланган меҳнатидир. У қурилиш ишлаб чиқариш бошқарувининг юқори поғоналарида ҳам, қуйи ишлаб чиқариш бўғинлари миқёсида ҳам амалға оширилади. Режалаштириш ишлаб чиқаришға қанчалик яқин бўлса, турли иқтисодий ҳисоб-китоблар ва асослашларнинг диапозони ҳам шу қадар кенг бўлади.

Режалаштиришда, нафақат қурилиш соҳасида, қабул қилинадиган қарорларнинг реаллиги, ҳаётийлиғиға эришиш жуда муҳимдир. Таҷрибадан маълум бўлишича, бунға эришиш учун режалаштириш илмий асосланган ва ҳўжалик амалиётида синалган маълум бир тамойилларға асосланган бўлиши лозим.

Бугунги кунда қурилиш ишлаб чиқаришини режалаштириш тамойиллариға қуйидагиларни киритиш мумкин:

-хўжалик субъектларининг ташаббускорлиги ва мустақиллигига асосланган демократик централизм (марказлашув);

-ишлаб чиқиладиган режалар ва инвестиция мақсадларининг илмий асосланганлиги;

-режалаштиришнинг узлуксизлиги;

-режаларнинг муайян мақсадларга қаратилганлиги ва уларда ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг материал-моддий ҳамда қиймат жиҳатларининг акс эттирилиши;

-қабул қилинган режаларни амалга ошириш жараёнида таҳлил қилиш, баҳолаш ва мувофиқлаштириш;

-режалаштириш жараёнида замонавий компьютер ва ҳисоблаш техникаларидан фойдаланиш (режалаштириш жараёнини автоматлаштириш).

Маълумки, қурилиш бошқа тармоқлардан нафақат ўз маҳсулоти билан, балки бошқарув ва молиялаштириш тизими билан ҳам фарқ қилади. Ишларнинг пудрат асосида олиб борилиши қурилишни ва унинг ишлаб чиқариш бўғинларини буюртмачиларнинг маблағларига боғлиқ қилиб қўяди.

Қурилиш ишлаб чиқаришининг бундай ўзига хослиги уни режалаштириш жараёнида ҳам, қурилиш маҳсулотлари ишлаб чиқаришда ҳам акс этади. Шунинг учун қурилишда ишлаб чиқаришни режалаштириш халқ хўжалигининг бошқа тармоқларига қараганда бир поғона мураккаброқ бўлиб, кўпроқ меҳнат талаб қилади. Аммо бу қурилиш ишлаб чиқаришини бошқаришдаги муҳим восита бўлган режалаштиришнинг заруратини ва аҳамиятини камайтирмайди. Аксинча, у режалаштиришни сифат жиҳатдан яна бир поғона юқорига олиб чиқади ва инвестиция жараёни иштирокчиларидан ҳар бир қарорни аввалдан пухта ўйлаб, асослаб қабул қилишни талаб қилади.

2. Қурилишда режалаштиришнинг турлари, мазмуни ва йўналишлари

Режалаштириш мақсад ва вазифаларни аввалдан белгилаш жараёни сифатида жорий ёки истиқболли бўлиши мумкин. Агар жорий режалаштириш қурилиш ишлаб чиқаришининг долзарб, кундалик фаолиятда юзага келадиган вазифаларини ҳал қилишга қаратилган бўлса, истиқболли режалаштириш устивор йўналишларни прогнозлаш ва аниқлашга мўлжалланган бўлади.

Баъзи олим ва мутахассислар, айниқса бозор ва бозор муносабатларининг тарафдорлари режалаштириш билан бозор иқтисодиёти бир жойда мавжуд бўла олмайди, деб ҳисоблайдилар. Ваҳоланки амалиётда, шу жумладан чет эл амалиётида режалаштиришнинг бозор иқтисодиёти шароитларида ҳам муҳим эканлиги тасдиқланмоқда. Бу ерда биргина тафовут бор бўлиб, оқилона хўжалик юритиш воситаси бўлган режалаштиришни назорат рақамлари, лимитлар ва чеклашларга асосланган аввалги маъмурий-буйруқбозлик тизимидаги режалаштириш билан адаштириб юбормаслик керак. Шунинг учун режалаштириш - бу пухта ўйланган ҳисоб-китоблар билан асосланган қурилишни амалга ошириш ва олдиндан қўриш босқичидир.

Албатта, бозор шароитларида миллий иқтисодиётни ривожлантиришнинг аввалги бешйиллик режалари, 10-15 ва ундан кўп йиллик прогнозлари ҳозирда йўқ, аммо йиллик режа ва прогнозлар ўзининг аҳамиятини ва ўрнини йўқотмаган. Нафақат қурилиш, балки бошқа тармоқлар ҳам бугунги кунда йиллик ва индикатив режалар асосида фаолият кўрсатиб, ривожланмоқда. Уларсиз нафақат тармоқ, балки бутун миллий иқтисодиётнинг ривожланиш яқунларини таҳлил қилиш ва ҳулоса қилиш, шу жумладан прогнозлар қилиш мумкин бўлмайди.

Капитал қурилишни режалаштириш бугунги кунда қуйидаги ташкилий поғоналарда амалга оширилади:

- 1) миллий иқтисодиёт миқёсида (давлат режалари);
- 2) тармоқлар миқёсида, шу жумладан қурилиш соҳасида;
- 3) ҳудудлар (минтақалар) миқёсида;
- 4) хўжалик субъектлари миқёсида.

Бундан келиб чиққан ҳолда, капитал қўйилмалар қурилишни молиялаштириш манбаи сифатида ҳозирги пайтда марказлашган ва марказлашмаган капитал қўйилмаларга ажратилади ҳамда кўп жиҳатдан қурилиш дастурларини шакллантириш режаларини ва уларни амалга ошириш механизмининг белгилаб беради.

Капитал қурилиш режаси халқ хўжалиги миқёсида қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

- 1) капитал қўйилмалар режаси;
- 2) лойиҳа-қидирув ишлари ва лойиҳалаштириш ташкилотлари ишлари режаси;
- 3) қурилиш ишлаб чиқариши ва қурилиш ташкилотлари қувватларини ривожлантириш режаси.

Бу йўналишлар ўзаро чамбарчас боғлиқ бўлиб, давлат миқёсида капитал қурилишнинг умумий тактика ва стратегиясини, қурилишнинг устивор йўналишлари ва рўйхатларини аниқлашга имкон беради. Уларда қурилишнинг номи, смета қиймати, лойиҳа қуввати ва муддатлари кўрсатилади. Титул рўйхатига киритилган объект албатта қурилиши шартдир.

Капитал қўйилмалар режаси капитал қурилиш режасининг етакчи бўлимидир. У тармоқлар бўйича ҳам, ҳудудлар бўйича ҳам ишлаб чиқиладиган ва миллий иқтисодиётни мутаносиб ва комплекс ривожланишини таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади. Бу режа қуйидаги бўлимларни ўз ичига олади:

- янги қурилишлар;
- амалдаги корхоналарда ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш;
- ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш асосий фондларини ишга тушириш;
- қурилиш-монтаж ишларининг ҳажми;
- тугалланмаган қурилиш ҳажми.

Бу бўлимлар эса ўз навбатида ишга тушириладиган объект ва иншоотларнинг моҳиятига мос келувчи бир қатор техник-иқтисодий кўрсаткичларни ўз ичига олади. Бу кўрсаткичлар асосида келгусида капитал қўйилмаларнинг иқтисодий самарадорлиги ҳисоб-китоб қилинади. Айтиб ўтиш керакки, бу бўлимлар маҳаллий ҳукумат органлари томонидан қўриб чиқилиб, тасдиқланадиган ҳудудий (минтақавий) капитал қурилиш режаларида ҳам алоҳида ўрин тутди. Шу асосда у ёки бу минтақа (вилоят, шаҳар, туман) ўзлари қурилишнинг титул рўйхатларини шакллантирадилар. Бу рўйхатлар керакли лойиҳа-смета ҳужжатлари билан биринчи навбатда таъминланади.

Лойиҳа-тадқиқот ишларини режалаштириш - капитал қурилишни ривожлантиришнинг муҳим таркибий қисмидир. У лойиҳа-тадқиқот ташкилотларининг давлат топшириқлари ва турли инвесторларнинг буюртмалари

асосида шаклланадиган тематик иш режалари асосида амалга оширилади. Лойиҳа-тадқиқот ишлари капитал қурилиш учун ажратилган маблағлар ҳисобига, корхона ва ташкилотларнинг асосий фаолияти, бюджет ажратмалари ҳамда буюртмачи сифатидаги кооператив ва жамоат ташкилотларининг маблағлари ҳисобига молиялаштирилади.

Лойиҳа-тадқиқот ишларининг ҳамда лойиҳа ташкилотларининг моддий-техник базасини ривожлантириш режаси қуйидаги бўлимлардан иборатдир:

- 1) лойиҳалаштириш топшириғи;
- 2) тематик режалар;
- 3) лойиҳа-тадқиқот ишларининг қиймат ва натура ифодасидаги ҳажми;
- 4) лойиҳа ташкилотларининг моддий-техник базасини ривожлантириш (хусусий қурилиш).

Лойиҳа-тадқиқот ишларини режалаштиришда лойиҳалаштириш муддатлари, лойиҳа-тадқиқот ишлари асосида ҳисоб-китоб қилиш ва уларни тасдиқлаш тартиби муҳим аҳамиятга эга. Бу ерда қурилиш меъёрлари ва қоидалари (ҚМК), аввало бино ва иншоотларни лойиҳалаш муддатларининг меъёрлари муҳим роль ўйнайди.

Лойиҳа-тадқиқот ишларини режалаштириш қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

- лойиҳаларда илғор технологик ечимлардан фойдаланиш;
- замонавий машина ва асбоб-ускуналарни, ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш ва механизациялаш воситаларини ўрнатиш имкониятининг ҳисобга олинганлиги;
- ҳажмий-режали ва конструктив ечимларнинг энг яхши вариантлари;
- объектларни замонавий қурилиш материаллари, конструкциялари ва буюмлари асосидан қуриш;
- лойиҳалаштириш ва қурилишнинг ривожланган давлатлар амалий тажрибаси ва ютуқларининг ҳисобга олинганлиги.

Лойиҳаларда ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш бино ва иншоотлар, корхоналар ва бошқа халқ ҳўжалиги объектларини қуриш ва фойдаланишда максимал самара бериши лозим.

Қурилиш ишлаб чиқариши ва қурилиш-монтаж ташкилотлари қувватини ривожлантириш режаси - умуммиллий капитал қурилиш режасининг муҳим қисмидир. Ушбу режани шакллантириш ва амалга ошириш нуқтаи назаридан уни шартли равишда икки қисмга ажратиш мумкин. Биринчиси қурилиш ишлаб чиқариши режаси. Унга тармоқлар ва ҳудудлар бўйича қурилиш-монтаж ишларининг жами ҳажми қиради. Иккинчиси, қурилиш-монтаж ташкилотлари қувватини ривожлантириш, бу бозор муносабатлари шароитида қурилиш-монтаж ташкилотларининг асосий вазифаси бўлиб, унда мавжуд имкониятларга асосланиш лозим.

Бу режа уч бўлимдан ташкил топган:

- 1) ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларини ишга тушириш;
- 2) пудрат асосидаги қурилиш-монтаж ишлари ҳажми;
- 3) қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ривожлантириш.

Агар ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларини ишга тушириш асосан натурал ўлчов бирликлари асосида режалаштириладиган бўлса, у ҳолда қурилиш-монтаж ишларининг ҳажми пуллик ифодада режалаштирилади. Буларнинг ҳар иккови ҳам пудратчи қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ривожлантириш режаларига бевосита таъсир қилади. Қурилиш ишлаб чиқаришининг режаси тегишли ишлаб чиқариш қувватлари билан таъминланган бўлса, уни асосли ва реал деб ҳисоблаш мумкин. Бу қоидадан салгина четлашиш ҳам режалаштириладиган қурилиш дастурларининг барбод бўлишидан ёки уларнинг реал эмаслигидан далolat беради.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, қурилиш ишлаб чиқариши режаси директив характерга эга бўлмайди ва аввалгидек режалаштириш органлари томонидан тасдиқланмайди. У қурилиш тармоғининг аҳволи ва имкониятларининг концентрацияланган кўрсаткичи сифатида намоён бўлади. Унга асосланган ҳолда қурилиш индустриясининг ишлаб чиқариш қувватларига бўлган қўшимча эҳтиёжлари аниқланади.

3. Қурилиш ишлаб чиқаришини ривожлантиришни режалаштириш

Қурилиш-монтаж ташкилотлари - бу қурилиш бошқармалари, трестлар, монтаж бошқармалари ва трестлари, кўчма ва шу жумладан ихтисослашган кўчма механизациялашган колонналар, ишлов бериш бошқармалари ва трестлари, йўл-қурилиш бошқармалари, кўприк қуриш отрядлари - яъни қурилиш индустриясининг ишлаб чиқариш бўғинлари бўлиб, улар ҳам деярли саноат корхоналари ва бошқа ишлаб чиқариш тармоқларидаги корхоналар бажарадиган ишлаб чиқариш функцияларини бажарадилар. Бошқача қилиб айтганда, қурилиш-монтаж ташкилотлари ҳам қурилиш тармоғининг ишлаб чиқариш бўғинлари каби, кўп жиҳатдан қурилиш ишлаб чиқаришининг жорий ва истикболли дастурларининг режалаштирилиши ва амалга оширилишини белгилаб беради.

Қурилиш ишлаб чиқаришини режалаштиришнинг асосий вазифалари капитал қурилиш режасида кўзда тутилган ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларни ишга тушириш топшириқларининг бажарилишини таъминлаш, қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ҳамда қурилишнинг ишлаб чиқариш-техник базасини ўз вақтида ва керакли миқдорда ривожлантириш, шунингдек, қурилиш ишлаб чиқаришининг самарадорлигини оширишдан иборатдир.

Қурилиш ишлаб чиқариши режаси қуйидагиларни ўз ичига олади:

- 1) ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларини ишга тушириш;
- 2) қурилиш-монтаж ишлари ҳажми;
- 3) қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ривожлантириш.

Бу режа энди аввалги пайтлардагидек “чоқоридан” тасдиқланган буйруқ эмас. У кўпроқ аккумулятив характерга эга бўлиб, қурилиш ишлаб чиқаришининг ҳудудлар, йирик ишлаб чиқариш мажмуалари ва миллий иктисодиёт тармоқлари бўйича соҳавий дастурини акс эттиради. Бошқача қилиб айтганда, бу режада бутун республика миқёсида навбатдаги (режадаги) даврда қурилиш фаолиятининг бутун “панорамаси” ўз аксини топади.

Қурилиш ишлаб чиқариш режасида ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларни ишга тушириш кўрсаткичлари қурилиш рўйхатлари асосида қабул қилинади. Агар ишлаб чиқариш қувватлари ва объектлари қурилиш рўйхатларида кўзда тутилмаган бўлса, у ҳолда бу кўрсаткичлар қурилишлар таркибидаги рўйхатлар ёки имзоланган шартномалар (контрактлар) бўйича қабул қилинади.

Маълумки, ҳар қандай режа тегишли қувватлар ва ресурслар билан таъминланган тақдирдагина ҳаётий бўла олади. Шунинг учун **қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ривожлантириш** қурилиш ишлаб чиқаришни режалаштиришнинг таркибий қисми ҳисобланади. Айниқса қурилиш фаолиятининг ҳажми ортиши кўзда тутилаётган пайтларда у ўта муҳим аҳамият касб этади. Қурилиш-монтаж ташкилотларининг қувватларини ривожлантиришни режалаштириш қурилиш-монтаж ишлари дастурини ишлаб чиқариш ресурслари ва имкониятлари билан мувозанатлашувига имкон беради, яъни қурилиш ишлаб чиқаришининг салбий ва ижобий томонларини аниқлашга ва тегишли чоралар кўришга имкон беради.

Ишлаб чиқариш қувватларини ривожлантиришни режалаштириш икки хил усулда амалга оширилади:

- 1) кенг қўламли - тармоқ ва халқ хўжалиги миқёсида;
- 2) аниқлаштирилган (батафсил) - пудратчи ташкилотлар миқёсида.

Агар биринчи ҳолда режалаштириш ишлаб чиқариш қувватларига бўлган умумий эҳтиёжни ҳамда уларни қоплаш манбаларини аниқлашга қаратилган бўлса, иккинчи ҳолда қуйидагилар ҳисобланади:

- амалдаги ва режадаги (лойиҳадаги) қувват;
- ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси, унинг келгуси даврдаги қурилиш дастури билан солиштириш;
- ишлаб чиқариш қувватларига ва уларни қоплаш манбаларига бўлган қўшимча эҳтиёж;
- қувватларни ошириш ва улардан фойдаланишни яхшилашга қаратилган чора-тадбирлар.

4. Пудратчи ташкилотлар фаолиятини режалаштириш

Аввал айтиб ўтилганидек, пудрат ташкилотлари - қурилиш тармоғининг асосий ишлаб чиқариш бўғинларидир. Бугунги бозор шароитларида, қурилиш монополиядан чиқарилиб, қурилиш вазирликлари тугатилиб, қурилиш ишлаб чиқаришини режалаштириш ва бошқариш соҳасида қурилиш ташкилотларига кенг ҳуқуқлар ва имкониятлар берилган. Бугунги кунда “юқоридан” тасдиқлаб бериладиган кўрсатмалар, буйруқлар рўйхати энди йўқ, аммо бу юқоридаги ёки бошқа бошқарув органари томонидан назорат қилинадиган ва айрим ҳолларда талаб қилинадиган кўрсаткичлар мутлақо йўқ дегани эмас.

Бугунги кунда амалиётда пудрат ташкилотларининг фаолитида режалаштиришнинг икки хил тури мавжуд:

- 1) техник-иқтисодий ёки йиллик режалаштириш;
- 2) оператив-ишлаб чиқариш ёки жорий режалаштириш.

Режалаштиришнинг биринчи тури ташкилотнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланишининг йиллик режаси, яъни авваллари қурилишнинг молиявий режаси, яъни “стройфинплан” деб аталган режани ишлаб чиқишдан иборат. Унда пудрат ташкилотларининг ишлаб чиқариш фаолиятидаги энг муҳим кўрсаткичлар акс эттирилади. Қуйида уларни санаб ўтаемиз:

- ишга тушириладиган қувватлар ва объектлар натурал ўлчов бирликларида;
- корхоналарнинг бошпудрат бўйича ва ўз кучлари билан бажараётган қурилиш-монтаж ишлари ҳажми, пуллик ўлчовда;
- иш ҳақи фонди;
- ишлаб чиқариш харажатлари;
- фойда суммаси;
- бюджетга тўловлар ва бюджетдан ажратиладиган маблағлар;
- ишчиларнинг сони ва бошқалар.

Оператив-ишлаб чиқаришни режалаштиришда йиллик режадаги вазифаларни нисбатан қисқароқ иш муддатлари учун аниқлаштирилади. У қурилиш ишлаб чиқаришининг маромини йўлга қўяди, салбий нуқталарни ўз вақтида аниқлаб, уларни батараф қилиш чораларини кўради.

Оператив-ишлаб чиқаришни режалаштиришнинг яна бир муҳим хусусияти унинг қурилиш участка (бўлим)лари бошлиқлари, прораб (иш юритувчи)лар, қурилиш ишлаб чиқариши мастер(уста)лари ёки бригадирлари билан ишлашга қаратилганлигидир. Оператив режалардаги вазифаларга кўра ойлик, ўн кунлик ва кунлик ишларнинг жадваллари ишлаб чиқилади. Улар қурилиш майдончаларида ишларни бир маромда ташкил қилиш учун ўзига хос ориентир бўлиб хизмат қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида, ишлаб чиқаришни режалаштириш ва бошқаришнинг ривожланган давлатлар тажрибасини ҳисобга олган ҳолда, қурилиш ташкилотлари саноат ва бошқа корхоналарнинг тажрибасига кўра тобора **бизнес-режалаштиришдан** кўпроқ фойдаланмоқдалар. Бизнес-режалаштириш хўжалик фаолиятини бозор талаблари ва керакли ресурслар ва фойда олиш имкониятларига мос равишда олиб боришга имкон беради. Бизнес-режа қурилиш ташкилотларининг (фирмаларининг) ишлаб чиқариш фаолиятини тадбиркорлик фаолияти билан уйғунлаштиришга имкон беради. Шунинг учун уни қурилиш корхонасининг яқин ва ўзоқ истикболдаги ривожланиш стратегиясини белгилаб берувчи муҳим ҳужжат сифатида қабул қилиш керак.

Бизнес-режани ишлаб чиқиш қуйидагиларга асосланади:

- ташкилотнинг ишлаб чиқариш-хўжалик фаолиятини атрофлича таҳлил қилиш, унинг кучли ва заиф жиҳатларини ва хатарларини аниқлаш;
- муайян иқтисодий вазифаларни амалга оширишда фойдаланиладиган молиявий, техник-иқтисодий ва ташкилий механизмларни ўрганиш;
- таннарх ва фойдани таҳлил қилиш, барча турдаги харажатларни, солиқларни ва ишлаб чиқаришни ривожлантирувчи бошқа омилларни ҳисобга олиш;
- бозордаги вазиятларни баҳолаш, потенциал инвесторларни (буюртмачиларни) танлаш, қурилиш ташкилоти фаолиятини барқарорлаштирувчи асосли ва ўзоқ муддатли битимлар тузиш.

Бизнес-режанинг таркиби ва унинг тафсилот даражаси ишлаб чиқариш ҳажмларига, қуриладиган объектларнинг характериға, қурилиш ташкилотининг қуввати ва бошқа кўрсаткичларига боғлиқдир. Бизнес-режанинг асосланганлиги унинг қанчалик реал ва ҳаётийлигини белгилаб беради.

Бизнес-режанинг умумий кўриниши қуйидаги бўлимладан иборат:

- ташкilotнинг имкониятлари (резюме);
- товарларнинг (иш ва хизматларнинг) турлари;
- сотиш бозор тури;
- рақобат;
- маркетинг режаси;
- ишлаб чиқариш режаси;
- ташкилий режа;
- ташкilot фаолиятининг ҳуқуқий таъминоти;
- таваккалчилик (хатарлар)ни баҳолаш ва суғурта;
- молиявий режа;
- молиялаштириш стратегияси.

Бизнес-режанинг аҳамияти шундан иборатки, у қурилиш ташкilotининг, айниқса реал рақобат шароитларидаги барқарорлигини аниқлашга имкон беради, келгуси ривожланиш йўналишини белгилайди ва айти пайтда ташки инвесторлардан молиявий ёрдам олишнинг муҳим воситаси ҳисобланади.

Бизнес-режа ички ва ташки фойдаланиш учун тузилиши мумкин. Аммо кўпинча у бўлгуси ҳомийлар, инвесторлар учун, улар билан инвестициялар ва кредитлар, лицензия шартномалари ёки опционлар тўғрисида битим тузиш учун, яъни мазкур қурилиш корхонаси (ташкilotи, фирмаси) учун бегона бўлган жисмоний ва ҳуқуқий шахслар учун ишлаб чиқилади.

Бизнес-режани ишлаб чиқишдан аввал корхонанинг ривожланиш стратегиясини аниқлаш юзасидан катта ишларни амалга ошириш лозим. Бизнес-режани ишлаб чиқишда қуйидаги талаблар қўйилади:

- корхонадаги вазиятнинг ҳаққоний, реал баҳоланганлиги;
- ишлаб чиқилаётган чора-тадбирларнинг аниқ йўналганлиги;
- бизнес-режанинг ўз вақтида ишлаб чиқилганлиги;
- селективлик (ахборотнинг танлаб оlinиши);
- ахборотнинг очиқлиги, етарлилиги, лўнда ва содда баён қилиниши, икки хил маънода тушуниш имкониятининг йўқлиги.

Айтиб ўтилган талаблардан ташқари, бизнес-режа қуйидаги талабларга ҳам жавоб бериши лозим:

- аниқлик ва мантиқий изчиллик;
- далилларнинг ишончлилиги, муайянлиги ва лўндалиги;
- барча моддаларнинг асосланганлиги ва уларнинг реклама учун жозибадорлиги.

Бизнес-режани фақат тадбиркорлик соҳасидаги янги фаолият турларини асослаш учун эмас, балки қуйидаги ҳоллар учун ҳам тузиш мумкин:

- янгиликларни жорий қилиш;
- корхонанинг янги ва мавжуд маҳсулот билан янги бозорга чиқиши;
- инвесторларни жалб қилиш;
- валюта ёки пул кредити олиш;
- молиявий фаолият режаларини тузиш;
- ишлаб чиқариш ҳажмларини ошириш.

Бир сўз билан айтганда, бизнес-режа - бу чўққига кўтарилмоқчи бўлган альпинистлар учун йўналишлар кўрсатилган ўзига хос ҳарита бўлиб, уларнинг машқларини кадрлар тайёрлаш тизимига, уларнинг асбоб-анжомлари ва кийим-бошларини эса ишлаб чиқариш фондларига ўхшатиш мумкин. Чўққининг забт этилиши альпинистларнинг ўзига ва экспедиция учун қулай бўлган ва гўёки тадбиркорликдаги таваккалчилиكنинг модели бўлган об-ҳаво шароитларига боғлиқдир.

Бизнес-режани тузишда корхона раҳбарининг шахсан иштирок этиши жуда муҳимдир. Ривожланган давлатларнинг тажрибаларидан маълум бўлишича, барча банклар, инвестиция фирмалари ва уларга тенглаштирилган органлар бизнес-режа бошдан-оёқ четдан таклиф қилинган маслаҳатчи томонидан тайёрланиб, раҳбар томонидан фақат имзоланганлиги маълум бўлиб қолса, маблағ ажратиш учун сўралган аризаларни кўриб чиқишдан бош тортадилар.

Аммо бу маслаҳатчиларнинг хизматларидан мутлақо фойдаланиш керак дегани эмас, аксинча экспертларни жалб қилинса жуда яхши бўлади. Гап бу ерда бизнес-режани тузишда корхона (фирма) раҳбарининг, яъни янги бизнес фаолиятини ташкил қилувчи ёки ўз корхонасини ривожлантиришни истаётган кишининг шахсан иштирок этиши жуда муҳимлиги ҳақида бормоқда.

Мавзу бўйича таянч иборалари

Режалаштириш. Директив ва индикатив режалар. Режаларни ишлаб чиқишнинг илмий асосланган усуллари. Қурилиш ишлаб чиқаришини режалаштириш тамойиллари. Режалаштиришнинг ташкилий поғоналари. Капитал қўйилмалар режаси. Лойиҳа-тадқиқот ишларини режалаштириш. Қурилиш меъёрлари ва коидалари (ҚМК). Қурилиш ишлаб чиқариши ва қурилиш-монтаж ташкilotлари қувватини ривожлантириш режаси. Қурилиш ишлаб чиқариши режаси. Техник-иқтисодий ёки йиллик режалаштириш. Оператив-ишлаб чиқариш ёки жорий режалаштириш. Бизнес-режалаштириш. Бизнес-режани ишлаб чиқишдаги талаблар.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. «Марказлаштирилган манбалар ҳисобига қурилишни ташкил этиш, молиялаштириш ва кредитлаш тартиби тўғрисида НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 2-илова.
2. Исаков М.Ю. Экономика капитального строительства. Учебное пособие—Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004.
3. Махмудов Э.Х., Исаков М.Ю. Бизнес - планирование. Учебное пособие—Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004

4. Бизнес – план инвестиционного проекта: Отечественный и зарубежный опыт. Современная практика и документация. Учеб. Пособие. 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.М.Попова. - М.: Финансы и статистика, 2003
5. Кознухар В.М. Практикум по оценке инвестиций. Учеб. пособ. М.: - Изд. Торговая корпорация Дашков и К., 2005
6. Семёнов А.Л. Инвестиционный анализ и оценка эффективности проектов. Ч.1. Учебно методическое пособие. - М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002
7. Пивоваров К.В. Бизнес-планирование. 3-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002. – 164 с.
8. Сухова Л.Ф., Чернова Н.А. Практикум по разработке бизнес-плана и финансовому анализу предприятия: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 160 с.: ил.
9. <http://www.textbook.ru/catalogue/book/16394.html>
10. http://normativ.su/product_info.php/products_id/10

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг 2005 йил 11 апрелдаги «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони.// Халқ сўзи, 12 апрел 2005 й.
2. Объектларни марказлаштирилган манбалар ҳисобига қуришда ягона буюртмачи хизмати тўғрисида НАМУНАВИЙ НИЗОМ. Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 6 –илова
3. «Фойдаланилмаётган асосий воситаларни, қурилиши тугалланмаган объектларни консервация қилиш тартиби тўғрисида НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 16 сентябрдаги 401-сон қарорига илова
4. «Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Президентининг фармони 06.05.2003 й., № Пф-3240
5. «Капитал қурилишда ҳўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида». Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 12.09.2003 й. № 395
6. Объектларни фойдаланишга тайёр ҳолда қуришга доир НАМУНАВИЙ ПУДРАТ ШАРТНОМАСИ. Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 3-илова
7. «Капитал қурилишда танлов савдолари тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 03.07.2003 й. № 302
8. «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисида НИЗОМ» Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 3 июлдаги 302-сон қарорига илова
9. «Капитал қурилишда нархларни шакллантиришнинг смета-норматив базасини такомиллаштириш ва янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 24.10.2003 й. № 463
10. «Объект муддатидан илгари фойдаланишга топширилганлиги ва шартнома қийматиға нисбатан маблағлар тежалганлиги учун пудратчи ташкилотни буюртмачи томонидан мукофотлаш ТАРТИБИ». Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 26 мартдаги 135-сон қарорига илова
11. «Объектларни марказлаштирилган манбалар ҳисобига қуришда ягона буюртмачи хизмати тўғрисида НАМУНАВИЙ НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 6 –илова
12. «Ўзбекистон республикасининг 2005 йилги инвестиция Дастури тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 30.11.2004 й. № 560
13. Ўзбекистон Республикаси Инвестиция дастурини шакллантириш тартиби тўғрисида НИЗОМ, Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 4-илова
14. «Капитал қурилишда нархларни шакллантиришнинг смета-норматив базасини такомиллаштириш ва янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида». Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 24.10.2003 й. № 463
15. «Қурилишда танлов савдолари ва нархларни шакллантириш ҳудудий консалтинг маркази тўғрисида НАМУНАВИЙ НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 декабрдаги 538-сон қарорига 6б-илова
16. «Марказлаштирилган манбалар ҳисобига қурилишни ташкил этиш, молиялаштириш ва кредитлаш тартиби тўғрисида НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 сентябрдаги 395-сон қарорига 2-илова.
17. Пудратчи қурилиш ташкилотлари учун қурилиш техникаси ва асбоб-ускуналарини сотиб олишга йўналтириладиган маблағларга солиқ солиш базасини камайитириш қисмида даромад (фойда) солиғи бўйича имтиёзларни қўллаш тартиби тўғрисида НИЗОМ. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси ва Архитектура ва қурилиш давлат қўмитасининг 2003 йил 14 октябрдаги 117-сон, 2003-70-сонли ва 5-сонли қарори билан тасдиқланган.
18. «Капитал қурилишда ижара ва лизинг хизматлари тизимини жорий этиш тўғрисида». Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори 23.10.2003 й. № 462.
19. «Фойдаланилмаётган асосий воситаларни, қурилиши тугалланмаган объектларни консервация қилиш тартиби тўғрисида НИЗОМ». Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 16 сентябрдаги 401-сон қарорига илова
20. Ўзбекистон республикаси давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 02.12.2003 й. № 538
21. Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси тўғрисида НИЗОМ. Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 2 декабрдаги 538-сон қарорига 4-илова
22. Исаков М.Ю. Экономика капитального строительства. Учебное пособие–Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004.
23. Экономика строительства: Учебное пособие для вузов / Под ред. Ю.Ф. Симионова. - Москва: ИКЦ «МарТ», Ростов - н/Д: Издательский центр «МарТ», 2003. - 252 с
24. Расулов Н.Н. Стимулирование привлечения иностранный инвестиций в экономику Узбекистан. –Т.: Фан, 2003.
25. Абрамов С.И. Организация инвестиционно-строительной деятельности - М.: Центр экономики и маркетинга, 1999
26. Гуртов В.К. Инвестиционный ресурсы. – М.: Экзамен, 2002

Қўшимча адабиётлар

1. Экономика строительства: Учеб. пособ. для вузов. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2003
2. Чернов В.А. Инвестиционная стратегия. Учебное пособие. – М.: ФНИТИ-ДАНА, 2003..
3. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Инвестиционный анализ. Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
4. Инвестиционные процессы в условиях глобализации.- М.: ТЕИС, 2002
5. Основные показатели уровня развития малого и среднего предпринимательства в республике Узбекистан за 2002 год. Статистический сборник .-Т.; ТДИУ, 2003. –52 с.
6. С.В.Валдайцев, П.П. Воробьев и др. Инвестиции. Учебник /Под ред. В.В. Ковалёва, В.В. Иванова, В.А. Лялина - М.: ТК Венби, Изд-во Проспект, 2003

7. Гуртов В.К. Инвестиционные ресурсы. – М.: Экзамен, 2002
8. Экономика строительства: Учеб. пособ. для вузов.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2003
9. Вахрин П.И. Инвестиции: Практический задачи и конкретные ситуации. Учеб. пос. –М.: «Дашков и К», 2003.
10. Евсanko О.С. Шпаргалка по инвестициям. Учеб. пособие. - М.: ТК. Велби, 2004
11. Самарходжаев Б. Инвестиции в Республике Узбекистан: (Международно-частно правовой аспект). Т.; Академия, 2003.
12. Махмудов Э.Х., Исаков М.Ю. Бизнес - планирование. Учебное пособие–Т.: Издательство Литературного фонда Союза писателей Узбекистана, 2004
13. Бизнес – план инвестиционного проекта: Отечественный и зарубежный опыт. Современная практика и документация. Учеб. Пособие. 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.М.Попова. - М.: Финансы и статистика, 2003
14. Кознухар В.М. Практикум по оценке инвестиций. Учеб. пособ. М.: - Изд. Торговая корпорация Дашков и К., 2005
15. Семёнов А.Л. Инвестиционный анализ и оценка эффективности проектов. Ч.1. Учебно методическое пособие. - М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002
16. Пивоваров К.В. Бизнес-планирование. 3-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002. – 164 с.
17. Сухова Л.Ф., Чернова Н.А. Практикум по разработке бизнес-плана и финансовому анализу предприятия: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 160 с.: ил.
18. Бизнес – план инвестиционного проекта: Отечественный и зарубежный опыт. Современная практика и документация. Учеб. Пособие. 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.М.Попова. - М.: Финансы и статистика, 2003

Мундарижа

- 1-мавзу. КИРИШ. ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШНИ ЗАМОНАВИЙ ТИЗИМИ
 - 1.1 Бозор иқтисодиёти шароитида қурилишни бошқаришни моҳияти ва аҳамияти
 - 1.2 Қурилишда бошқаришнинг мақсади, вазифалари ва хусусиятлари
 - 1.3 Қурилишни бошқаришнинг замонавий тизими ва органлари
 - 1.4 Қурилишни бошқаришдаги асосий бўғинлар
- 2-мавзу. КАПИТАЛ ҚУРИЛИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
 - 2.1 Капитал қурилишни ташкил этишнинг ташкилий шакллари
 - 2.2 Қурилишни шартнома асосида ташкил этиш
 - 2.3 Капитал қурилишда танлов савдолари ва уларни ташкил этиш
- 3-мавзу. ҚУРИЛИШДА ОМБОР ВА ТРАНСПОРТ ХЎЖАЛИКЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
ВА БОШҚАРИШ
 - 3.1 Қурилишда омбор хўжалигини ташкил этиш ва уларнинг классификацияси
 - 3.2 Қурилиш материаллари захираларини, омборлар хажмини ва майдонини аниқлаш
 - 3.3 Қурилишда қўлланиладиган транспорт турлари ва уларни танлаш
- 4-мавзу. ҚУРИЛИШ МАШИНАЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ
 - 4.1 Қурилиш машиналари паркидан фойдаланишнинг ташкилий шакллари
 - 4.2 Қурилиш ташкилотлари билан механизация бошқармалари ўртасидаги ўзаро аълоқалар
 - 4.3 Қурилиш машиналари паркидан самарали фойдаланиш тадбирлари
- 5-мавзу. ҚУРИЛИШНИ ЛОЙИХАЛАШ ТИЗИМИ ВА САМАРАЛИ ЛОЙИХА
ЕЧИМЛАРИНИ АНИҚЛАШ
 - 5.1 Қурилиш объектларини лойиҳалашга қўйиладиган талаблар
 - 5.2 Лойиҳалаш босқичлари
 - 5.3 Лойиҳаларнинг тузилиши ва мазмуни
 - 5.4 Лойиҳаларни экспертизадан ўтказиш, тасдиқлаш ва баҳолаш
- 6-мавзу. ҚУРИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ АСОСЛАРИ
 - 6.1 Қурилишда режалаштиришнинг асосий вазифалари, тамойиллари ва хусусиятлари
 - 6.2 Қурилишда режалаштиришнинг турлари, мазмуни ва йўналишлари
 - 6.3 Қурилиш ишлаб чиқаришини ривожлантиришни режалаштириш
 - 6.4 Пудратчи ташкилотлар фаолиятини режалаштириш